

A LEHETETLENT LEHETNI

**Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény
az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák
5–9. osztályában**

A LEHETETLENT LEHETNI

**Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény
az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák
5–9. osztályában**

BEREGSZÁSZI ANIKÓ

TINTA Könyvkiadó
Budapest, 2012

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 141.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Technikai szerkesztő:

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA

Lektorálta:

KÉSZ MARGIT, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola);

PÉCSI ANDREA (Benei Általános Iskola).

A borítón lévő rajz:

BEREGSZÁSZI FÁBIÁN BOGLÁRKA

A kötet a *Bolyai János Kutatási Ösztöndíj* támogatásával készült.

ISSN 1419-6603

ISBN 978-615-5219-18-4

© A szerző, 2012

© TINTA Könyvkiadó, 2012

A kiadásért felelős

A TINTA Könyvkiadó igazgatója.

Tartalom

Előszó	7
I. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjáról	9
II. A reform kivitelezhetőségéről, avagy „állni látszék az idő, bár a szekér szaladt”	21
III. Tantárgy-pedagógiai útmutató, avagy a mi szavunk járása	26
1. <i>A verbális repertoár és a kommunikatív kompetencia</i>	26
2. <i>A nyelv változatossága, a nyelvváltozatok</i>	28
3. <i>Beszélhetünk-e egységesen „kárpátaljai magyar nyelvjárások”-ról?</i>	31
4. <i>Nyelvi megbélyegzés az iskolában</i>	35
4.1. <i>Nyelvtudományi ellenérvok</i>	36
4.2. <i>Nyelvpedagógiai ellenérvok</i>	37
4.3. <i>Nyelvi emberi jogi ellenérvok</i>	39
5. <i>Az ajánlható szemlélet: additív módszer, kontrasztív szemlélet</i>	44
6. <i>A dialektológiai alapfogalmak és a helyi nyelvváltozatok ismeretének szükségességéről</i>	47
7. <i>Összegzésül</i>	49
IV. <i>Hogyan tanítsunk az anyanyelvórákon a kárpátaljai magyar iskolákban?</i>	51
V. <i>Mintafeladatok gyűjteménye</i>	60
5. <i>osztály</i>	60
6. <i>osztály</i>	65
7. <i>osztály</i>	71
8. <i>osztály</i>	76
9. <i>osztály</i>	82
VI. <i>Irodalmi alapú szerepjátékok mintafadatai</i>	91
VII. <i>Felhasznált és ajánlott irodalom</i>	95

Előszó

„Csak a lehetetlent lehetne lehetni”, írta Arany János a Toldiban 170 évvel ezelőtt. Az idézet a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés kapcsán merült fel bennem. Az utóbbi két évtized nyelvészeti és oktatás-tervezési lépései a közösségben vajon a lehetetlen lehetségessé tételének hol erőteljes, hol elkeseredett kísérletei, hősies, romantikus küzdelem, vagy a lehetetlen legyűrhető, és a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás reformja megvalósítható?

Ebben a kötetben azt boncolgatjuk, van-e járhatóbb útja a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjának az érzelmi telítettséget sem nélkülöző fent említett „hősies” küzdelmen kívül.

A kárpátaljai kisebbségi magyarok esetében a nyelvmegtartás valószínűleg egyet jelent a nemzeti megmaradással, a nyelvmegtartásnak a család mellett a másik legfontosabb színtere pedig az iskola.

A kárpátaljai magyar közösség ennek megfelelően megfogalmazta nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési céljait, melynek lényege az anyanyelv-domináns kétnyelvűség kialakítása az államnyelv és egy idegen nyelv megfelelő szintű ismerete mellett, az anyanyelvű iskolahálózat, a magyar nyelv és kultúra értékének, helyi sajátosságainak és presztízsének megőrzésével. A megvalósításhoz pedig az anyanyelvi nevelés reformjára van szükség. A módszertani szemléletváltás fontos eleme, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos kutatási eredmények bekerüljenek a kárpátaljai magyar nyelvű iskolai oktatásba új tantervek, tankönyvek és módszertani útmutatók segítségével.

Az anyanyelvi nevelés reformja folyamatban van. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az új szemléletben készült anyanyelvi tanterv és az egyes osztályok számára folyamatosan elkészült magyar nyelv tankönyvek mellett a kárpátaljai magyartanároknak szüksége van egy módszertani útmutatóra és feladatgyűjteményre, melyből választ kapnak arra, hogy az ajánlott társasnyelvészeti (szociolingvisztikai) alapú, hozzáadó (additív) szemléletű, funkcionális, kontrasztív elveken nyugvó anyanyelv-oktatási szemlélet hogyan valósítható meg a gyakorlatban, különös tekintettel az 5–9. általános iskolai osztályok-

ra, ahol alapvetően, az anyanyelvi oktatás hagyományos tartalmának megfelelően, grammatikaoktatás folyik.

Ez a módszertani útmutató és feladatgyűjtemény, követve a tantárgyi követelményrendszert, egyszerre nyújt nyelvtudományi és tantárgy-pedagógiai ismereteket, elméleti és gyakorlati segédanyagot a kárpátaljai magyar iskolákban oktató gyakorló pedagógusoknak.

A kötet bőséges irodalomjegyzéke nem csak a szakhivatkozást szolgálja, hanem továbbgondolkodásra biztató olvasmányokat kínál a tudomány iránt fogékony és érdeklődő magyartanároknak, olvasóknak.

Az, hogy ez a – reményeink szerint – a kárpátaljai magyar iskolák számára hasznosítható kiadvány megszületett, hosszas együttgondolkodás eredménye. Munkánkban arra tettünk kísérletet, hogy az oktatás folyamatában hasznosítható formában közvetítsük az elmúlt közel két évtizedben a helyi magyar nyelvhasználat kutatása során felhalmozott tudományos eredményeinket. Az együttgondolkodásban – nyelvész kollégáim mellett – a hallgatóim bizalma és érdeklődése segített. Ezúton is köszönöm mindnyájuknak.

I. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjáról

...lehet hasznos nyelvészetet is művelni.
(Kontra Miklós)

Kontra Miklós írja *Hasznos nyelvészet* című könyvének előszavában, hogy mind a külföldi, mind a magyar tudományosság egyetért abban, hogy a társadalomtudományi, ezen belül a nyelvészeti kutatások közösségre hasznosíthatók és hasznosítandók is (Kontra 2010: 14). A tudományos kutatási eredmények gyakorlatba való ültetésének leghatékonyabb módja pedig a nyelvi tervezés, azon belül is az oktatás-tervezés folyamatának megfelelő elgondolása.

Az anyanyelvi nevelés kérdése az utóbbi évek egyik leginkább érdeklődésre számot tartó tematikája mind a nyelvészet, mind az oktatás, mind a politika részéről a magyar nyelvterület egészén, többségi és kisebbségi helyzetben egyaránt. A kárpátaljai magyar közösségben folyó anyanyelv-oktatási reform azt a hosszabb távú nyelvtervezési célt szolgálja, hogy a helyi magyar közösség a jövőben is megőrizze identitását, anyanyelvét és kultúráját, aminek egyik feltétele az anyanyelv eredményes használata (Beregszászi 2011a, 2011b).

Az oktatás mind a többségi, mind a kisebbségi helyzetben lévő közösségek esetében a nyelvpolitikai, nyelvi tervezési célok elérésének egyik leghatékonyabb eszköze, hiszen az oktatási intézmények minden esetben valamely társadalmi, gazdasági és/vagy politikai célok mentén szervezik tevékenységüket. Az oktatás így a vállalt és a rejtett társadalmi célok megvalósításának legjobb terepe, és mindig valamilyen ideológia mentén történik. Ez határozza meg mind a tartalmát, mind a megvalósítás lehetséges stratégiáit. Az anyanyelv oktatásának esetében ezek az ideológiák meghatározzák egyrészt a nyelvről való vélekedést, másrészt a nyelvvél való boldogulás lehetőségeit. Az anyanyelvi nevelés folyamata során sztereotípiákat oszlatunk, terjeszthetünk, legalizálhatunk és konzerválhatunk a mindenkori választott ideológiá(k)nak megfelelően.

Ahogy a történelem és a mindennapok során változik egy közösség társadalompolitikai helyzete, szerepe, súlya, lehetőségei, úgy jelenik meg mindez a közösség oktatásának tartalmában és stratégiáiban. A társadalmi, közösségi céloknak megfelelően történik az oktatás céljait meghatározó ideológia megválasztása. Majd a megválasztott ideológia megjelenik az oktatás gyakorlatában. Mindez hozhat mutatható, mérhető eredményeket vagy eredménytelenséget egyaránt.

A kárpátaljai és más kisebbségi magyar közösségek esetében is a szocializmus évtizedei kitermelték az oktatásban is megjelenő, a rendszer társadalompolitikai céljainak megfelelő ideológiákat. Évtizedekig mind Magyarországon, mind a határon túli magyar régiókban, a szocializmus homogenizáló ideológiájának megfelelően az egynormájú, felcserélő szemléletű, a különbségek elmosására törekvő, a nyelvi változatosságot figyelmen kívül hagyó anyanyelvi oktatás folyt az iskolákban. Az 1990-es évektől kezdődően számos tudományos kutatás bizonyította az effajta oktatási szemlélet eredménytelenségét, melynek lényege, hogy nem tudatosítják a diákokban saját (regionális) nyelvváltozataik jellegzetességeit, értékeit, hanem mindent a magyarországi standard nyelvváltozat normáihoz mérnek, s mindazt, ami nem egyezik ezzel az eszménnyel, stigmatizálják (a kárpátaljai magyar oktatásra vonatkozóan lásd pl. Beregszászi 2002, 2004, Beregszászi–Cserniczkó 1996, 2004a, 2004b, 2007a, 2007b, Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001, Cserniczkó 1996, Cserniczkó szerk. 2003 stb.). Ezek a régi beidegződések és eredménytelen módszerek azonban nem múltak el nyomtalanul a szocializmussal együtt, hanem a mai napig befolyásolják az anyanyelvi nevelés hatékonyságát (a gyakorlatban: eredménytelenségét) is. Ebből következően elodázhatatlan feladata volt a közösségnek – az elmúlt húsz évben bekövetkezett társadalompolitikai és ideológiai változásokat figyelembe véve – az új nyelvészeti paradigmáknak és azok kutatási eredményeinek leszivárogtatása az oktatásba, mely feladat természetesen magával vonja az anyanyelvi nevelés reformját is.

Ukrajna függetlenségének első évtizede, az 1990-es évek számos változást hozott a kárpátaljai magyar közösség szakmai és politikai önszerveződésében (szakmai és tudományos társulások, érdekvédelmi szervezetek alakultak, létrejött például a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, lásd még: Cserniczkó 1998, Beregszászi 2002, Orosz 2005), illetve oktatási rendszerében is (kiépült az anyanyelvű iskolahálózat az óvodától a felsőoktatásig, magyar tannyelvű óvodai csoportok alakul-

tak, létrejött a kárpátaljai magyar főiskola, lásd Orosz 2005). A kárpátaljai magyar közösség megfogalmazta nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési céljait, melynek lényege az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kialakítása az államnyelv és egy idegen nyelv megfelelő szintű ismerete mellett, az anyanyelvű iskolahálózat, a magyar nyelv és kultúra értékének, helyi sajátosságainak és presztízsének megőrzésével (vö. Beregszászi 2002). A megvalósításhoz pedig az anyanyelvi nevelés reformjára van szükség.

A szükséges szemléletváltás azonban csak jól átgondolt oktatási stratégiai döntések segítségével valósítható meg, és a **Milyen volt? – Miért akarunk változtatni? – Hogyan lehet ezt elérni? – Milyen legyen?** négyes tengely mentén gondolandó el.

A **milyen volt** a korábbi ideológia és melyek annak következményei az anyanyelvi oktatás szemléletében kérdésre a következő összefoglaló választ adhatjuk:

- a felcserélő szemlélet dominanciája az anyanyelv oktatásában,
- az egynormájú nyelvi eszmény követése,
- a kétnyelvűség nyelvi hatásainak és következményeinek negatív megítélése, megbélyegzése,
- a nyelvjárások és nyelvjárási jelenségek negatív megítélése, megbélyegzése,
- a nyelv valós használati lehetőségeit figyelmen kívül hagyó grammatika-központú oktatás.

Miért jött el az ideje a szemléletváltásnak, mi okból akarunk változtatni az anyanyelvi oktatás stratégiáin? Elsősorban a közösségi hasznosíthatóság érdekében, illetve mert ahogy megváltoztak a kárpátaljai magyar közösség lehetőségei, úgy váltak túlhaladottá, cáfolhatóvá, akár vállalhatatlanná a korábbi ideológiák mentén kialakított szemléletmód elemei. Mindezek után megtörtént közösségi viszonylatban a problémafelvetés, majd fokozatosan tudományos eredmények, alap kutatások igazolták a korábbi ideológiák mentén alakított szemlélet létjogosulatlanságát, eredménytelenségét (lásd pl. Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001, Beregszászi 2002, Beregszászi 2004, Cserniczkó szerk. 2003, Beregszászi–Cserniczkó 1996, 2004a, 2004b, Beregszászi–Cserniczkó 2007a, 2007b Karmacs 2007, Kontra 2010). Kimondatott továbbá közösségi szinten, hogy a korábbi, az oktatásban uralkodó szemlélet nem felel meg a kurrens, elfogadható társadalompolitikai, közösségi normák-

nak, például a nyelvi emberi jogi feltételeknek (Beregszászi–Cserniczkó 2004b, Beregszászi–Cserniczkó 2007a, 2007b).

A szemléleti reform elméleti, stratégiai szinten tehát azt jelenti, tudjuk, **mi helyett**, és tudjuk, **mit** akarunk. Az anyanyelv oktatásának viszonylatában a következőket:

- felcserélő helyett hozzáadó szemlélet alkalmazását,
- egynormájúság helyett a nyelvi változatosság tényére építő tantárgy-pedagógiai stratégiát,
- a kárpátaljai magyar nyelvhasználat valós lehetőségeinek és elemeinek a figyelembe vételét az oktatás során,
- a kétnyelvűségnek és összes nyelvi velejárójának mint természetes állapotnak az elfogadását és megjelenítését az oktatásban,
- hozzáadó szemlélet alkalmazását a nyelvi jelenségek megítélésében,
- a valós élethelyzetekben hasznosítható nyelvi tudás közvetítését kommunikációközpontú oktatás segítségével.

Az iskolai anyanyelvi nevelés egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse a tanulókat mindazon nyelvi kihívások megoldására, kezelésére, amelyekkel az iskolában és az iskolán kívül találkozhatnak. Ezért nem mindegy, hogy ezt milyen szemléletben, milyen tudományos kutatási eredmények figyelembe vételével teszi.

A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás célja az kell legyen, hogy additív, hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulók anyanyelvét, a standard nyelvváltozat és használati köre mellett tudatosítsa a helyi nyelv(járás)i jellegzetességek használati körét, valamint a nyelv változatosságának tényét funkcionális megközelítésben, kontrasztív módszereket alkalmazva (vö. Beregszászi–Cserniczkó 2007b, Beregszászi 2009, 2011a, 2011b). Ennek a szemléletváltásnak a társadalmi, közösségi hozadéka pedig az, hogy a tanulók kommunikatív kompetenciájának szerves részévé válik a beszédhelyzethez automatikusan igazodó (szóbeli és írásbeli) nyelvhasználat képessége.

Nemrégiben a magyar Országgyűlés is foglalkozott a magyar nyelv helyzetével. 66/2011. számú határozatában felkérte a Kormányt, hogy térképezze fel a magyarországi és a külhoni magyarság nyelvi, nyelvhasználati valóságát, és ennek megfelelő cselekvési tervet készítsen. Ennek következményeként számos, a témával foglalkozó tanulmány született. Kiss Jenő akadémikus írja például az anyanyelvű tudományosságot és szakmai képzést vizsgáló írásában, hogy „a versenyképes nyelvet az élet minden területén (családias-mindennapi, közéleti-

hivatalos-szakmai és újságírási-szépirodalmi színtereken) hatékonyan lehet használni” (<http://magyarnyelvert.hu/anyanyelvu-tudomanyosság-es-szakmai-kepzes/>).

É. Kiss Katalin és Péntek János ugyanitt a magyar nyelv és a külhoni magyarság viszonyát tárgyalva úgy fogalmaz, hogy „a nyelvekhez hasonlóan a nyelvváltozatokat is egyenértékűeknek kell tekinteni, és természetesnek tekintve tudomásul kell venni, hogy a kétnyelvű és a kétnyelvű környezetben élő magyar nyelvűek nyelvhasználata eltér az egynyelvűekétől. Ez semmilyen tekintetben nem veszélyezteti a magyar nyelv viszonylagos egységét. (...) A nyelvi otthonosságot, a használt nyelvváltozat által is kifejezett közösségi szolidaritást csak a vernakulárisok (nyelvjárások, helyi változatok) használata biztosíthatja; ennek megfelelően a regionális és kétnyelvű változatok beszélőit is elsősorban bátorítani kell arra, hogy használják anyanyelvüket, beleértve a helyi változatot, és tartózkodni kell attól, hogy bárki is megbélyegezze e változatok beszélőit” (<http://magyarnyelvert.hu/a-magyar-nyelv-es-a-kulhoni-magyarsag/>). Antalné Szabó Ágnes és Bánréti Zoltán is megfogalmazza a *Magyar nyelv és a közoktatás-köznevelés* című tanulmányában, kitérve a kisebbségi magyarok nyelvhasználatára, hogy Magyarország határain túl „A magyar nyelvet kisebbségi és nyelvjárási közösségekben beszélnek. Fontos olyan nyelvpolitika és a nyelvstratégia kialakítása, amely a határon túli közösségekben, a nagyobb tömbökben, különösen a szórványokban a magyar nyelv használatát támogatja, erősíti nyelvjárási és köznyelvi szinten egyaránt. Támogatni szükséges a kisebbségi, kisközösségi létben a magyar nyelv használatát minden kommunikációs szintéren, a magánszférán túl a hivatalokban, az önkormányzatokban, a hivatalos nyomtatványokban és az egészségügyi intézményekben is. A határon túli közoktatásban és köznevelésben olyan tankönyvekre és szótárak alkotására van szükség, amely ez előzőekben megfogalmazott célokat és elveket képviselik. A magyarországi és a határon túli köznevelésben egyaránt nagy hangsúlyt kell fektetni a nyelvváltozati tolerancia megerősítésére, különös tekintettel a nyelvjárásokra. A tolerancia hiánya felgyorsíthatja a hagyományos nyelvi kultúra elvesztését” (<http://magyarnyelvert.hu/a-magyar-nyelv-es-a-kozoktatás-koznevelés/>).

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés folyamatában tehát egy tantárgy-pedagógiai reform megvalósítására van szükség. A reform leglényegesebb lépése a gyakorlatba ültetés: a *hogyan?* újragondolása,

ennek megfelelően az anyanyelvi oktatás tartalmi és stratégiai (problémamegoldó) feltételeinek egyeztetése, az összhang kialakítása oktatás-tervezési lépések segítségével. Ezután következik a szemléletváltás alapjait jelentő tudományos eredmények beépítése az oktatás folyamatába és mindennapi gyakorlatába.

A reform megvalósításának és megvalósíthatóságának öt alapvető összetevője van:

- a tudományos alap kutatások megléte: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán és annak Hodinka Antal Intézetében folyó nyelvészeti kutatások és azok eredményeinek hasznosítása,

- a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán folyó magyar szakos tanárképzés,

- az ideológia- és szemléletváltás kodifikálása: tantervek, tankönyvek, oktatási segédletek, módszertani útmutatók készítése az „új” szemléletnek megfelelően,

- a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a Rákóczi Főiskola égisze alatt folyó szakmai továbbképzések és konferenciák, melyek a szemléletváltás lépéseit, lehetőségeit, módszereit és eredményeit közvetítik a tudós- és pedagógustársadalom felé,

- a tudományos utánpótlás nevelése.

Az elmúlt 15 évben a kárpátaljai magyar közösség nyelvészei, kutatói, oktatáspolitikusai sokat tettek azért, hogy Kárpátalján se álljon meg az idő, a közösség anyanyelvi oktatásának tartalma és módszerei igazodjanak a tudományos eredményekhez, hasznosítani tudják a nyelvészetben megjelenő újabb paradigmák hozadékait is.

A fent említett időszakban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézete és Magyar Tanszéki Csoportja számos elméleti és gyakorlati vonatkozású kutatást végzett a kárpátaljai magyar közösség nyelvállapotának, nyelvhasználati sajátosságainak vonatkozásában. Megtörtént a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos (legfőképpen szociolingvisztikai szempontú) vizsgálata; írott és beszélt nyelvi adatbázisok épültek; megfogalmazódtak a helyi magyar nyelvhasználat nyelvtervezési, oktatás-tervezési céljai és problémái, kutatások vizsgálták a nyelvileg vegyes családban felnövő gyermekek nyelvi fejlődését, a kárpátaljai magyar szülők iskola- és tannyelv-választási stratégiái; a kárpátaljai migrációs tendenciák alakulását stb.

A Hodinka Intézet és a Magyar Tanszéki Csoport az MTA határon túli kutatóállomásai közötti együttműködés révén számos, az

egész Kárpát-medencére kiterjedő kutatási programba is bekapcsolódott. Ilyen korpuszmunkát a Magyar Nemzeti Szövegár építése, vagy a magyar nyelv „detrianonizálása”, határtalanítása, azaz lexikográfiai munkálatok végzése.

Mindezt a munkát jelzi és a közösség, illetve a tudományos közvélemény számára hozzáférhetővé teszi az intézetnek és a tanszéknek számos olyan kiadványa, mely a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvi, nyelvpolitikai, oktatási, demográfiai stb. helyzetének bemutatásával foglalkozik (Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001, Cserniczkó szerk. 2003, 2010a, 2010b, Cserniczkó 2004, 2005, 2006, Beregszászi–Cserniczkó 2004a, 2004b, Beregszászi–Papp szerk. 2005, Molnár–Molnár 2005, Beregszászi–Cserniczkó 2006, Cserniczkó–Márku szerk. 2007, Karmacsi 2007, Cserniczkó–Hires–László–Márku szerk. 2008, Márku 2008, Karmacsi–Márku szerk. 2009, Braun–Cserniczkó–Molnár 2010).

A módszertani szemléletváltás következő fontos állomása, hogy a kutatási eredményeink bekerüljenek a kárpátaljai magyar nyelvű iskolai oktatásba. Először a 2005-ben megjelent magyar nyelv tanterv (Magyar nyelv, 2005) próbálta kodifikálni és átültetni az oktatás mindennapi gyakorlatába a kutatási eredményeinkre alapozva a hozzáadó (additív) anyanyelv-oktatási szemléletet (vö. Beregszászi 2009).

Ukrajnában a 2005/2006. tanévben megkezdődött az európai normáknak megfelelő 12 évfolyamos iskolai képzésre való áttérés. Az átállás természetesen vonta maga után a tantervek és tankönyvek átszerkesztését, átdolgozását is. Az ország 100-nál több magyar tan nyelvű iskolája számára az anyanyelv és az integrált irodalom (nemzeti és világirodalom) tanterveket az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiírt pályázatára a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség együttműködésében egy olyan munkacsoport készítette el, amely nyelvészekből, irodalmárokból és gyakorló tanárokból állt. A benyújtott nyelv és irodalom tantervet a minisztérium elfogadta, és hivatalosként ismerte el (lásd Irodalom 2005 és Magyar nyelv 2005).

Ha nyelvtudományi megközelítésben vizsgáljuk meg a Magyar nyelv tanterv útmutatójában megfogalmazott és a tananyag tartalmában, bemutatásának szemléletében és szerkezetében többé-kevésbé következetesen alkalmazott koncepciót, akkor azt mondhatjuk: az új tanterv révén a kárpátaljai magyar iskolai anyanyelvi nevelés a mo-

dern nyelvtudomány és nyelvpedagógia alapelveire épül. A korábbi tantervekkel ellentétben nem a grammatika öncélú oktatását tekinti fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülők képesek legyenek minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat. Ez pedig nem más, mint a kommunikatív kompetencia, a helyzethez igazodó nyelvhasználat, vagyis: a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete. Ez a hozzáállás mindenképpen új a korábbi tantervek grammatika-központúságához képest, ami azonban nem jelenti azt, hogy a nyelvtani rendszer megismertetésére nem fordítanak kellő figyelmet a szerzők. A szemléletváltás azt jelenti, hogy a nyelvtant nem öncélúan kell tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia.

Mindenképpen új, a nemzetközi és magyar nyelvtudomány szellemiségével egyező az új tanterv szemléletváltása a magyar nyelv különböző változataival, a nyelvi változatossággal kapcsolatban. Hiába is keresnénk a tantervben olyan részeket, amely arra buzdítja a tanárokat, hogy irtsák ki a tanulók nyelvhasználatából a nyelvjárási jelenségeket vagy a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéből adódó kontaktusnyelvi hatásokat. Azaz: a tanterv nem a felcserélő (szubtraktív), hanem a modern nyelvészeti és nyelvpedagógiai álláspont által képviselt, nyelvi emberi jogi szempontból is támogatandó hozzáadó (additív) nyelvszemléletet alkalmazza és ajánlja a pedagógusoknak. Ebben a tantervben először jelennek meg olyan témakörök, mint a: *Nyelv és nyelvváltozatok. A nyelv változékonysága és viszonylagos állandósága. Egy ember – több nyelvváltozat. A nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége. A nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi tolerancia. A helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságai (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatásai: kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok); a magyar nyelv más változataihoz viszonyított különbségek. A szituatív (beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználat.*

A tanterv szerkezete szerint az 5–9. osztályban kerül sor a nyelvtani ismeretek átadására, s a 10–12. osztályban a stilsztika, a retorika, illetve a nyelvváltozatok és a nyelvi változatosság tanítása során nagyobb figyelem jut a hasznosítható nyelvészeti és nyelvhasználati ismeretek és készségek elsajátíttatására, illetve kialakítására és begyakorlására.

A tanterv megjelenése magával vonta a neki megfelelő tankönyvek iránti igényt is. A régi tankönyvek elavult szemlélete helyett olyan tankönyvek készültek, melyek nemcsak az irodalmi nyelv-változat és a grammatika oktatására fókuszálnak, hanem figyelembe veszik a nyelv változatosságát és a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvállapotát, nyelvhasználatának jellemzőit is (lásd pl. Kótyuk 2005, 2008, Beregszászi 2010, Beregszászi 2011c).

Sajnálatos, és az ukrajnai állami oktatáspolitikai kiszámíthatatlanságát, vagyis az elgondolt oktatástervezési lépések megvalósításának nehézségeit jelzi, hogy a 12 osztályos rendszerre való áttérés nem fejlődött be az országban, 2010 nyarán ugyanis a parlament megszavazta a 11 évfolyamos képzéshez való visszatérést, ami a gyakorlatban – a kárpátaljai magyar iskolák gyakorlatában is – egy új anyanyelvi tanterv bevezetését eredményezte, amely gyakorlatilag kénytelen volt összevonni a korábban két tanévre tervezett, a szociolingvisztika és a retorika tárgykörét felölelő tananyagot (lásd Cserniczkó–Beregszászi–Braun–Hnatik–Riskó 2010). A hozzá készült 11. osztályos magyar nyelv tankönyv (Beregszászi 2011c) is kénytelen volt követni ezt a sűritést.

Az új ideológia és szemlélet tantervi kodifikálása után következő oktatástervezési, tantárgy-pedagógiai lépés a fentebb megfogalmazott elméleti tételeknek a gyakorlatba ültetése. A tanterv és a tankönyvek kínálta lehetőségek megvalósítása a szemléletváltás folyamatának leglényegesebb része. Ez azonban már nem a nyelvészek feladata. Sok múlik a gyakorló magyartanárok hozzáállásán, nyelvészeti és tantárgy-pedagógiai felkészültségén. Az pedig már főként a pedagógusképzés és -továbbképzés feladata, hogy ezek a szakmai feltételek meglegyenek. A hozzáadó (additív) szemlélet megvalósulását a gyakorlatban az alkalmazott funkcionalitás, vagyis a következő tantárgy-pedagógiai axiómák segítik, illetve teszik lehetővé, melyek a tanárképzés és -továbbképzés során jutnak el a hasznosulásig:

- minden nyelvváltozatnak megvan a szerepe és helye az életben, és ennek a tudatosítása az iskola feladata,
- nem helyénvaló az iskolában az egyes (alacsonyabb presztízsű) változatok lerombolása, elfelejtetése,
- az iskola feladata a kommunikációs képességek *továbbfejlesztése*, a szituatív nyelvhasználat képességének kialakítása,

– az anyanyelvi nevelésnek *nem lehet célja* a tanulók alapnyelvének kiirtása, lerombolása, nem a *helyett*, hanem a *mellé* tanítja a standard változatot,

– az élőbeszéd továbbfejlesztése azt is jelenti, hogy megtanítjuk azt, hogyan lehet a mindennapokban ránk váró kommunikációs szerepeket céljainknak megfelelően verbálisan (is) megoldani,

– mindebből egyenesen következik, hogy minden nyelvváltozatnak, stílusrétegnek, nyelvi elemnek megvan a maga használati köre, azt kell tudnunk csupán, mi, hol, mikor helyénvaló,

– a társasnyelvészeti szemléletet, illetve a kontrasztív módszert nemcsak azokon az órákon kell alkalmaznunk, ahol a nyelv és társadalom kapcsolatáról, a nyelvi változatosságról, a nyelvjárásokról és azok értékeiről esik szó, hanem *minden nap, valamennyi órán*.

Ezen nyelvhasználati képességek kialakításán és fejlesztésén kell fáradoznia az iskolai anyanyelvi nevelésnek. A kárpátaljai magyarnyelv-oktatásnak az kell legyen a célja, hogy az iskolából kikerülőek nyelvhasználatuk automatikusan igazodjék a beszédhelyzethez.

Mindenekelőtt világossá kell tennünk, hogy az iskolai magyarórákon *nem általában „A” MAGYAR NYELV grammatikáját tanítjuk*, illetve tanuljuk (hiszen tudjuk: nem is létezik általában vett nyelv, minden nyelv nyelvváltozatok összessége), *hanem a magyar nyelv standard változatának (vagy ahogyan az iskolai tankönyvek és tantervek nevezik: az irodalmi és köznyelvnek) a normáit közvetítjük* tanítványaink felé. Ami tehát nem egyezik a standard normával, éppúgy lehet helyes, szabályos és jó magyarul, csak épp nem a standard nyelvváltozat szabályai szerint. A mi feladatunk épp az, hogy felhívjuk a standard és nem-standard nyelvváltozatok közötti különbségekre a figyelmet, és tudatosítsuk, melyik nyelvi elem tartozik az egyik, s melyik a másik változathoz, melyik nyelvi jelenség használható az egyes beszédhelyzetekben; ám egyetlen pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy mindezt nem felcserélő (szubtraktív), hanem hozzáadó (additív) szemléletben tegyük, tanulóink nyelvhasználatának megőrzése nélkül (vö. Beregszászi–Cserniczkó 2007a, 2007b, Beregszászi 2009, 2011a, 2011b).

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség megalakulása óta kiemelt kérdéskörként foglalkozik a kárpátaljai magyar iskolában tanító tanárok szakmai továbbképzésével is, például éves rendszerességgel a Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia keretein belül. A Hodinka Antal Intézet

és a Magyar Tanszék munkatársai ezen kívül előadásokat tartanak rendszeresen Ungváron a Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet szervezte módszertani kurzusokon is. Ezeken a szakmai találkozókön a kárpátaljai magyar szakos társadalmat leginkább érintő és érdeklő kérdéseket beszélnek meg. Az alábbi, az említett szakmai továbbképzéseken elhangzott, a teljesség igénye nélkül válogatott előadások címei is mutatják azt a szemléletbeli irányt és problémafelvető igényt, amelyet a kárpátaljai magyar pedagógustársadalom felé közvetítünk az anyanyelv oktatásának vonatkozásában.

Nyelvhasználatunkról: az oktatásban hasznosítható módon. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2009 (Csernicskó István).

Az ukrainai kisebbségi oktatás és a nyelvpolitika kapcsolata. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2009 (Csernicskó István).

A hivatali magyar nyelv és a hivatalos nyelvhasználat Ukrajnában: jogok és lehetőségek. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2008 (Csernicskó István).

Érvek az anyanyelven (domináns nyelven) folyó oktatás mellett. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2009 (Csernicskó István).

Kommunikáció-központú anyanyelvtanítás a gyakorlatban. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2009 (Karmacsi Zoltán).

Nyelvtudományi kiadványok, publikációk Kárpátalján (1990–2008). Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2008 (Karmacsi Zoltán).

Anyanyelvi oktatásunk és a hozzáadó (additív) szemlélet: az új (2005-ös) magyar nyelv tanterv kínálja lehetőségek. Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet, Ungvár, 2009 (Beregszászi Anikó).

A stilisztika oktatásának tantárgy-pedagógiája. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Beregszász, 2009 (Beregszászi Anikó).

A retorika oktatásának tantárgy-pedagógiája. Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet, Ungvár, 2011 (Beregszászi Anikó).

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjáról. Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet. Ungvár, 2012 (Beregszászi Anikó).

A szemléletváltás utolsó, de nem kevésbé fontos összetevője a folytonosságot biztosító tudományos utánpótlás-nevelés. A Rákóczi

Főiskolának elvitathatatlan eredményei vannak ezen a téren. Mi sem mutatja ezt szemléletesebben, mint hogy a Hodinka Antal Intézet mind a négy kutatója a főiskola végzőse, számos egykori beregszászi hallgató pedig magyarországi egyetemeken nyelvészeti doktori képzésében folytatja tanulmányait, kutatásait.

A tudományos utánpótlás-nevelés bázisa a korábban a főiskola, ma a Genius Jótékonyági Alapítvány keretein belül működő Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégium is, melynek keretein belül számos nyelvészeti tárgyú kutatás is folyt és folyik, a kollégium végzősei közül többen doktori képzésekben folytatják tanulmányaikat, témáik szervesen illeszkednek a kárpátaljai magyar közösség nyelvi tervezési céljaihoz.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, annak Hodinka Antal Intézetében, valamint Magyar Tanszéki Csoportjában folyó tudományos kutatások és oktatási tevékenység, az iskolákban folyó anyanyelv-oktatási reform azt a hosszabb távú nyelvtervezési célt szolgálja, hogy a helyi magyar közösség a jövőben is megőrizze identitását, anyanyelvét és kultúráját, aminek egyik feltétele az anyanyelv eredményes használata. Ezért oktatási célunk, hogy váljon a tanulók kommunikatív kompetenciájának szerves részévé a beszédhelyzethez automatikusan igazodó (szóbeli és írásbeli) nyelvhasználat képessége, mert ez a mindennapi eredményes kommunikáció egyik lényeges feltétele.

II. A reform kivitelezhetőségéről, avagy „állni látszék az idő, bár a szekér szaladt”

*S jutott eszembe számtalan
Szebbnél-szebb gondolat,
Mig állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.
(Petőfi Sándor)*

Mint látjuk, a kárpátaljai anyanyelvi nevelés stratégiája és annak elemei átgondoltak, kidolgozottak, hatásuk a kárpátaljai magyar iskolák gyakorlatában már jelentkezik, kivitelezése mégsem problémamentes. S ennek egyik lényegi oka és meghatározója abban az egyszerű tényben keresendő, hogy nem vagyunk hajlandóak szembesülni azzal, hogy az oktatás tartalmánál erősebb befolyásoló tényező az oktatás szemlélete. Egyszerűen szólva, az eredménytelenséget és nehézségeket a gyakorlatban könnyebb arra fogni, hogy *nem azt* tanítunk, amit kell, ahelyett, hogy belátnánk: *nem úgy* tanítunk, ahogyan kell.

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés tartalmát több tényező befolyásolja. Kisebbségi helyzetben a közösség anyanyelvi oktatásának kérdése nemcsak oktatási, hanem politikai tartalmú kérdés is. Részben a magyar anyanyelvi nevelés tartalmának meg kell felelni az ukrán állami oktatási követelményrendszer elvárásainak, igazodnia kell továbbá a helyi magyar közösség nemzeti és politikai elvárásaihoz, valamint nem ártana összhangban lennie a kurrens tudományos és tantárgy-pedagógiai eredményekkel is. Nem elhanyagolható tényező továbbá a hagyomány, amely a magyar nyelvterület egészére érvényesen meghatározza az anyanyelvi oktatás tartalmát, nem engedve a grammatikai ismeretek részletes, sokszor öncélú iskolai oktatásának szokásából.

A kárpátaljai magyar közösségnek, mint a kisebbségi közösségeknek általában, érzelmileg is telítettebb a viszonya az anyanyelvhez, ezzel együtt az anyanyelvi nevelés kérdéséhez, mint többségi alapesetben. Évtizedekig az anyanyelv irodalmi változatához való ragaszkodás volt ugyanis a magyar nemzetrészhöz kötő kapocs, a társa-

dalom és a politika területén meg nem fogalmazható feszültségek és energiák az anyanyelv védelmének kérdéskörére csoportosultak át (Beregszászi–Riskó 2004). Ezért az egynormájú, nyelv művelőnek is nevezett előíró szemlélet hatása és napjainkig érvényes utóhatása a kárpátaljai magyar oktatásban fokozottan van jelen (vö. Beregszászi 2002, Beregszászi–Cserniczkó 2004, 2006, Cserniczkó szerk. 2003).

Mindezek az adottságok eredményezték azt a reformot a kárpátaljai magyar nyelvi nevelésben, ami, mint azt fentebb kifejtettük, a hozzáadó szemléletet, a funkcionális és összehasonlító módszerű anyanyelvoktatásra való áttérést sürgeti, az egynormájú szemlélet helyett a nyelvi változatosság tényének figyelembe vételét ajánlja.

És itt megérkeztünk ahhoz a paradoxonhoz, mely a magyar anyanyelvi oktatás reformját leginkább hátráltatja Kárpátalján. Nevezetesen ahhoz, hogy a fent a nyelvészet és a tantárgy-pedagógia nyelvén megfogalmazott nyelvhasználati alapsajátosságokat kell mesterségesen, a tudomány teljes eszköztárát igénybe véve bizonyítani és elhíttetni a magyartanárokkal. Vagyis arról győzködjük a közösséget – bevetve a tudomány eredményeit és érveit –, ami tulajdonképpen természetes, elsődleges, magától értetődő. Vagyis az kellene, hogy legyen. Mert jelenleg az oktatás gyakorlatában a másodlagos az elsődleges. És az elsődleges tűnik másodlagosnak.

Vegyük például azt az alapvető nyelvészeti axiómát, hogy minden nyelv változatos és változatokból áll. A nyelvhasználat pedig (szóbeli és írásbeli) a mindennapi életünk, a hétköznapi kommunikáció része. Vagyis olyan meglévő ösztönös nyelvi tapasztalat, amire az anyanyelvi nevelést építeni lehetne. Mégis, jelenleg (is) hamarabb tanulnak a diákjaink olyan grammatikai kategóriákról, mint például az igeidők és igemódok, vagy a feltételes jelentéstartalmú határozói mellékmondat, mint a nyelvi változatosságról. Valamilyen rejtélyes okból kifolyólag azt gondoljuk, sokkal nehezebb elmagyarázni és megérteni a nyelvi változatosság tényét, mint az összetett mondat fajtáit, mert míg utóbbi a tanulási folyamat során többször is, legrészletesebben a 9. osztályban tananyag, addig a nyelvi változatosság tényének megfogalmazásáig csak az érettségiző osztály tananyagában jutunk el. (Hogy egyáltalán 2011-re eljutottunk már eddig legalább, az a folyamatban lévő anyanyelvi nevelési reform egyik következménye, fontos részeredménye.)

Tekintsünk most el attól a vitatott kérdéstől, hogy kell-e, érdemes-e grammatikát tanítani az iskolai osztályokban. Fókuszáljunk

arra, hogyan tudnánk úgy tanítani, hogy visszahelyezzük az elsődlegest a jogaiba, vagyis az oktatás középpontjába, és az anyanyelvi nevelés folyamatának egésze során a nyelv és a nyelvhasználat alapvető tulajdonságaiból induljunk ki. A grammatikai ismeretek tanítása pedig kizárólag funkcionális megközelítésben folyjon, abból kiindulva, hogy minden nyelvi elemnek megvan a maga szerepe a nyelvben. Az oktatásnak azt kell közvetítenie, hogy milyen nyelvi elem mire való, mi a funkciója a nyelv használatának folyamatában. Hogy ezt meg tudjuk-e valósítani, az csak szemlélet, hozzáállás kérdése. Valójában mindegy, mit kell tanítanunk. Az számít, hogyan tesszük. És ez rajtunk, gyakorló tanárokon áll.

A fejezet címében a kötet címében idézett Arany János mellett másik nagy romantikus poétánk, Petőfi Sándor gondolatának morzsái is visszaköszönnék. Annak kapcsán jutottak eszembe Petőfi sorai, hogy az elmúlt 15 évben a kárpátaljai magyar közösség nyelvészei, kutatói, oktatáspolitikusai sokat tettek azért, hogy Kárpátalján se álljon meg az idő, a közösség anyanyelvi oktatásának tartalma és módszerei igazodjanak az évek során felhalmozott tudományos eredményekhez.

A kárpátaljai magyar nyelvészet, nyelvpolitika és oktatás-tervezés képzeletbeli szekerét sikerült megpakolnunk használható és hasznosítható, tudományosan megalapozott szakmai ismeretekkel (lásd például Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001, Csernicskó szerk. 2003, 2010a, 2010b, Csernicskó 2004, 2005, 2006, Beregszászi–Csernicskó 2004a, 2004b, Beregszászi–Papp szerk. 2005, Molnár–Molnár 2005, Beregszászi–Csernicskó 2006, Csernicskó–Márku szerk. 2007, Karmacsi 2007, Márku 2008, Braun–Csernicskó–Molnár 2010 stb.), rákerült a szekérre néhány új szemléletű és tartalmú magyar nyelv tanterv és tankönyv (például Magyar nyelv 2005, Kótyuk 2005, 2007, Beregszászi 2010, 2011c), továbbá számos gyakorló pedagógusoknak tartott előadás (elsősorban a Kölcsey Nyári Pedagógusakadémia keretében) és mindezek szellemi hozadéka. És a szekér, ha nem is szalad, de mindenképp halad. A tudományos kutatások tovább folynak, készülnek tankönyvek és módszertani segédletek, konferenciákat, továbbképzéseket szervezünk... A kárpátaljai magyar iskolák gyakorlatában sokszor mégis „állni látszék az idő”. Bár a szekér halad, azt az oktatás gyakorlati megvalósítói vagy egy helyben állva nézik, vagy pedig – jobb esetben – futnak a szekér után.

A képes kifejezéseket félretéve, sokszor tűnik úgy, hogy hiába áll rendelkezésünkre az anyanyelv oktatásának egy új, eredményesebb szemlélete a megvalósítást segítő módszertani segédanyagokkal (tanterv, tankönyv) együtt, a valóságban az oktatás régi beidegződései nehezen és/vagy alig változnak. Ennek oka pedig a folyamatban lévő tantárgy-pedagógiai reform lényegének a figyelmen kívül hagyása. Annak negligálása, hogy az elsődlegesből, a nyelv természetes használatának jellemzőiből kiindulva oktassunk mindent, ami az anyanyelvi óra tananyaga. Illetve nem ártana egyszer figyelmesen elolvasnia minden iskolaigazgatónak, tanügyi dolgozónak és elsősorban magyartanárnak, hogy hogyan nevezik, mi a neve az állami oktatási dokumentumoktól kezdve a tankönyvek borítójáig annak a tantárgynak, amiről jelen esetben is szó van. A tantárgy neve – amint arra korábban felhívtuk a figyelmet – MAGYAR NYELV, nem Magyar *nyelvtan*, nem A magyar nyelv *grammatikája*, sem semmi hasonló. Innen már csak egy lépés eljutni annak az elvonatkoztatás eredményeként létrejött szakterminusnak a meghatározásáig, amit *magyar nyelv*-nek nevezünk az oktatás folyamatában, a felsőoktatásban, a tantervekben és a tankönyvekben. A *magyar nyelv* szakterminus esetében igen lényeges, hogy elvonatkoztatás eredményeként jött létre, és mindazon nyelvváltozatok, stílusváltozatok és regiszterek összességét jelenti, amit a magyar nyelvterület anyanyelvi beszélői mindennapos interakcióik során használnak (vö. pl. Beregszászi–Csernicskó 2007b). Tehát a *magyar nyelv* nem egyenlő sem a nyelv standard változatával, sem annak kodifikált grammatikájával. A magyar nyelv a magyar nyelvhasználók anyanyelve, amit az életben számos társadalmi szintéren és beszédhelyzetben változatokban és igencsak változatosan használnak. Egy nyelv esetében létének, fejlődésének, megmaradásának legfontosabb feltétele a használat. Az hogy legyenek beszélők, akik akarják és tudják is használni a nyelvet minél több élethelyzetben (lásd pl. Kontra 2010, Csernicskó szerk. 2010, 2011). És ettől az elsődleges információtól az anyanyelv oktatásának szemlélete, illetve kivitelezői, a tanárok sem tekinthetnek el. Mindössze ennek az alapvető ténynek az oktatás középpontjába helyezése a legfontosabb feltétele annak, hogy a szemléletváltás a gyakorlatban is működőképes legyen. Minden más tulajdonképpen már ebből következik.

Abban bízva tehát, hogy mivel vannak olyan paradoxonok, valódi ellentmondások, amelyek a valóságról alkotott kép, a paradoxon alapjait képező modell hibás voltára hívják fel a figyelmet (és

ezek a leghasznosabbak, mivel a rendszer finomítását, továbbfejlesztését eredményezhetik), érdemes a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés folyamatban lévő reformján is finomítani. Ezt a célt kívánja szolgálni a maga szerény eszközeivel ez a tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény.

III. Tantárgy-pedagógiai útmutató, avagy a mi szavunk járása

– És mondd azt – folytatta Tejbajszán –, hogy vigyen el az íz. Vagy egyen meg a süly. Nagyon szeretném megtudni, mi az az íz. Meg mi az a süly.

*De most kivételesen Zsebenci Klopédia gurult igazán méregbe.
– Ördög bújjék a tudományos érdeklődésedbe! – kiabált. – Ki ne mondd, Berzsián! Mert az íz rossz szellemet, kísértetet jelent, a süly meg kelést, sebet. Ki ne mondd, Berzsián!
Dehogyan mondom – legyintett Berzsián –, hiszen egyik se a szavam járása.*

(Lázár Ervin)

1. A verbális repertoár és a kommunikatív kompetencia

Verbális vagy *nyelvi repertoár* alatt mindazokat a nyelveket, nyelvváltozatokat, stílusváltozatokat stb. értjük, amelyeket egy adott közösség a kommunikáció során használ. Susan Gal (1987: 286) megfogalmazásában:

„Nyelvi repertoáron egy közösség szociálisan szignifikáns interakcióiban a közösség tagjai számára rendelkezésre álló nyelvi források összességét értjük. A nyelvi források magukba foglalják mindazon nyelveket, nyelvváltozatokat, regisztereket, stílusokat és nyelvfordulatokat, amelyek a csoport beszédében vagy más kommunikációs modalitásaiban (pl. írásban) előfordulnak.”

Ugyanez a fogalom Trudgill (1992) kötete magyar fordításában *kódkészletként* szerepel, az alábbi meghatározással: „A kifejezés azoknak a nyelvi változatoknak az összességét jelöli, amelyek egy beszélő-közösség számára hozzáférhetők. A kódkészlet különböző stílusváltozatokat tartalmaz, de kétdialektusú (...) vagy diglosszikus (...) közösségekben tartalmazhat különböző dialektusokat is, többnyelvű (...) közösségekben pedig különböző nyelveket” (Trudgill 1997: 36–37).

A beszélők a verbális repertoár elemei közül a helyzetnek, partnernek stb. megfelelően választanak kommunikatív kompetenciájuk alapján. A *kommunikatív kompetencia* a nyelvhasználat helyénvalóságának ismerete (vö. Hymes 1975, Trudgill 1997: 38).

Ronald Wardhaugh (1995: 224) tankönyvének magyar fordításában Gumperz (1982: 205) definícióját idézi: „A nyelvi kompetencia a beszélőnek a grammatikailag helyes mondatok létrehozására szolgáló képessége, a kommunikatív kompetencia viszont azt a képességet jellemzi, amelynek segítségével kiválasztja a számára hozzáférhető grammatikailag helyes kifejezések összességéből azokat a formákat, amelyek helyesen tükrözik azokat a társadalmi normákat, amelyek a speciális találkozások alkalmával szabályozzák a viselkedést”.

Wardhaugh szerint (1995: 225) megtanulni beszélni azt jelenti, hogy „együttal megtanulunk *beszélgetni*, úgy értve ezt, hogy megtanulunk azokon a módokon kommunikálni, amelyeket az a csoport helyesnek tart, amelyben a beszélést tanuljuk.”

A kommunikatív kompetencia tehát a nyelvhasználatot irányító helyi normák ismerete, s ennek alapján választunk nyelvet, nyelvváltozatot a helyzetnek megfelelően.

Sándor Klára (2001c: 98) írja: „a kétnyelvű beszélők egy-egy szituációban nemcsak anyanyelvük különböző változatai közül választhatnak, hanem anyanyelvük és egy másik nyelv között is. Kommunikatív kompetenciájuk így nemcsak arra terjed ki, hogy egy adott beszédhelyzetben anyanyelvük melyik változatát kell használniuk, hanem arra is, hogy egy adott beszédhelyzetben melyik nyelvüket kell/lehet/érdemes használniuk.”

Ezek a választási szabályok azonban nem kategorikusak, nem *igen–nem* rendszerűek. Inkább valószínűségi rendszerben beszélhetünk választásról: az adott konkrét helyzetben rendszerint, nagy valószínűséggel X, más helyzetben Y nyelvi formák (nyelvi változatok) megjelenésére van nagyobb esély.

2. A nyelv változatossága, a nyelvváltozatok

A 20. század második felében megjelent szociolingvisztika (társasnyelvészet) másképp szemléli a nyelvi változatosságot, mint a leíró (deskriptív) vagy elméleti nyelvészet. A hagyományos magyar leíró nyelvészeti szemlélet szerint a magyar nyelv vízszintesen és függőlegesen tagolódik. A vízszintes tagolódás szerint nyelvjárásokat, a függőleges alapján pedig réteg- és csoportnyelveket különít el a tradicionális felosztás, és mindezek fölé helyezi az úgynevezett irodalmi nyelvet és annak beszélt változatát, a köznyelvet (lásd pl. Sebestyén 1988, Wacha 1992, A. Jászó szerk. 1995: 180).

Az újabb felosztások a nyelvjárások és az irodalmi nyelv és/vagy köznyelv közé beékelik a regionális köznyelvet is mint átmeneti változatot (lásd pl. A. Jászó szerk. 1995: 44–45). Nem tudunk meg azonban a hagyományos rendszer alapján semmit arról, milyen viszonyban vannak egymással a vertikálisan és horizontálisan elválasztott nyelvváltozatok, illetve arról sem kapunk képet, hol kapnak helyet ebben a sémában a határon túli magyar milliók által beszélt (és írott) változatok.

A szociolingvisztika ezekkel a statikus, állandó kategóriákkal szemben dinamikus rendszerben gondolkodik, ahol minden egyes nyelvváltozat maga is változatokban él és folyamatosan mozgásban van, változik, miközben valamennyi változat kölcsönös kapcsolatban áll egymással (bővebben lásd Sándor 2001b). A nyelvváltozatokat ezért a társas nyelvészet általánosításoknak tekinti. „A nyelvváltozatokat úgy írhatjuk le, mint valamilyen szinten közös tulajdonságokat fölmutató nyelvhasználati módok együttesét, amely az éppen releváns szinten elkülönül más nyelvváltozatoktól” (Sándor 2001b: 37). Vagy ahogyan David Crystal (1998: 38–39) fogalmaz *A nyelv enciklopédiája* című kötetében: „a dialektus minden nyelvre és minden beszélőre egyaránt alkalmazható fogalom. E felfogás szerint minden nyelv több, a beszélő földrajzi és szociális hátterét tükröző dialektusra bomlik (...). A dialektusokat tehát több idiolektus elemzése révén kapott absztrakciónak tekinthetjük, a nyelveket pedig több dialektuson végzett absztrakció eredményének”. Minden nyelvváltozat elvonatkoztatás.

Bartha Csilla így foglalja össze a határon túli magyarok nyelvhasználatában jelentkező változatosságot:

„A használatközpontú (szociolingvisztikai, funkcionális) megközelítés olyan alaptételekből indul ki, miszerint minden élő nyelv (így a magyar is)

1) **használói közösségeiben** (vö. nyelvközösség, beszélőközösség, gyakorló közösség) létezik és hagyományozódik át a későbbi nemzedékek számára;

2) folyamatosan **változik**;

3) belső **változatosságot mutat** (a területi és társadalmi változatosság mindig egyidejűleg és egymással kölcsönhatásban van jelen);

4) a közösségek tagjai nyelvhasználatuk tekintetében maguk is **változatosak** egyfelől szocializációs hátterük, területi-társadalmi hovatartozásuk (nyelvföldrajzi értelemben, lakóhely típusa szerint; iskolázottság, a társadalmi kapcsolatok mennyisége és minősége, gazdasági helyzet stb.), társadalmi szerepeik (pl. foglalkozásuk), vallásuk, identitásuk szerint jelentősen meghatározva az egyéni verbális repertoár szerkezetét, a nyelvi-kommunikatív kompetenciát; másfelől az interakciós funkciók és szándékok alapján;

5) kontaktushatásokat mutat, hiszen a nyelvhasználók közvetve vagy közvetlenül érintkeznek más nyelvek/nyelvváltozatok használóival (vagy más nyelvek/nyelvváltozatok használatának írott vagy digitális produktumaival), ezért a **nyelvi kontaktus** (és azok minden lenyomata) az **emberi nyelvek természetes velejárója**;

6) Az **anyanyelv minél teljesebb körű** (intézményes-formális és informális) **használatához való hozzáférés**, valamint az **anyanyelven való oktatás** (kisebbségi helyzetben az államnyelv minél szélesebb körű elsajátításának lehetőségével együtt) nemcsak önmagáért való **alapvető** (nyelvi) **emberi jog**: hátterében a **nyelvi hátrányok**, hosszú távon az **egyenlőtlenség kiküszöbölését célzó** pszicholingvisztikai és kognitív nyelvészeti megfontolások állnak” (lásd itt: <http://magyar-nyelvert.hu/a-magyar-nyelv-es-a-kulhoni-agyarsag/bartha-csilla/>).

Mindebből következik, hogy az alábbi áttekintésben, ahol a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról esik szó, mindvégig figyelembe kell vennünk, hogy valamennyi dialektus (nyelvváltozat) további változatokra oszlik. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a nyelvjárásokat is olyan emberek használják, akik amellet, hogy élnek valahol (és ezáltal területileg kötődnek valamely regionális változathoz), egyben ilyen vagy olyan iskolázottsági és foglalkozási kategóriába tartoznak, és természetesen nemük és életkoruk is van stb.

Képzeljünk el példának okáért egy személyt, aki férfi, 45 éves, és Kárpátalja egyik vegyes lakosságú falujában él. Ez az úr felsőfokú végzettséggel rendelkező mérnök, aki az általános és középiskolában magyarul, de az egyetemen orosz és ukrán nyelven tanult, ráadásul aktív tagja a falu vadásztársaságának is. Vajon lehetséges-e, hogy az általa használt különféle nyelvváltozatokat vertikálisan és horizontálisan elválasszuk egymástól? Képes lehet-e arra képzeletbeli honfitársunk, hogy amikor megszólal, azt a vagy függőleges, vagy vízszintes rendszerbe sorolt nyelvváltozatai egyikén tegye, mégpedig úgy, hogy azok semmilyen hatással se legyenek egymásra? Nyilvánvalóan *nem*-mel kell válaszolnunk a feltett kérdésekre. Ahogy szociológiailag egy időben több csoporthoz tartozik, nyelvhasználatával, a nyelvváltozatok közötti választásával számos identitást fejezhet ki az adott helyzetnek megfelelően. Az alább tárgyalt nyelvjárások is tehát csupán általánosítások, elvonatkoztatások, amelyek vegytiszta valóságukban nem fordulnak elő. Az, hogy a valós nyelvhasználatban hogyan jelennek meg, nagyban függ attól, ki (milyen társadalmi háttérrel rendelkező személy), mikor, hol és kivel szemben használja őket.

3. Beszélhetünk-e egységesen „kárpátaljai magyar nyelvjárások”-ról?

A fentiekből nyilvánvalóan következik, hogy – amiként nincs változatoktól mentesen egységes *'nyelv'* vagy *'magyar nyelv'* – nem léteznek homogén *'kárpátaljai magyar nyelvjárások'* sem. A *kárpátaljai magyar nyelvjárások* mint összefoglaló terminus, mint elvileg önálló nyelvváltozat úgy létezhet az általánosítás szintjén, hogy a nyelvváltozat fenti definíciója értelmében abból indulunk ki, hogy az ide tartozónak tekintett nyelvhasználati módok együttese közös tulajdonságokat is felmutat, s ezek alapján elkülöníthető más nyelvváltozatoktól. „A kárpátontúli magyar nyelvjárások kifejezés összefoglaló jellegű, korántsem jelenti azt, hogy területünk magyar nyelvjárásai nyelvjárástani szempontból egységes képet mutatnak” – fogalmazott Horváth Katalin (1976: 7). Ám a különbségek mellett természetesen számos hasonlóság, azonosság is jellemzi ezeket a területi dialektusokat. Épp ezért lehetséges az általánosítás, vagyis az, hogy az elemzés egységeivé tegyük ezeket a nyelvváltozatokat.

A kárpátaljai magyar közösségben három nyelv használatos: a magyar, az ukrán és az orosz. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kárpátaljai magyarság a három nyelv összes változatát használja a kommunikáció során. A két- vagy többnyelvű közösségekre általában jellemző, hogy mindkét nyelvükön kevesebb nyelvváltozatot használnak, mint az egynyelvűek (vö. pl. Gal 1979: 12), s minden bizonnyal a stílusváltozatokról is hasonló mondható el. Az első nyelven (L1) belül a kevesebb használt nyelvváltozat oka elsősorban az, hogy a nyelvhasználati szinterek egy részét a másodnyelv (L2) uralja (lásd Csernicskó 1998, Csernicskó szerk. 2003: 68–83, Beregszászi–Csernicskó 2004b: 55–70). Hasonló okok – azaz a kétnyelvű közösségek nyelvei között fennálló munkamegosztás – magyarázzák a másodnyelve(ke)n belül használt kevesebb nyelvváltozatot is.

A szomszédos magyarországi magyar nyelvjárásoktól több szempontból is különböznek a helyi tradicionális dialektusok. Az eltérések egyik oka, hogy területileg ezek a nyelvjárások mindig is ún. peremnyelvjárások voltak, a magyar nyelvterület szélén helyezkedtek el, így már jóval a trianoni békeszerződés előtt is jellemző volt rájuk két olyan lényeges dolog, amely általában jellemzi a peremnyelvjárásokat ugyanúgy, mint a kisebbségi nyelvváltozatokat. Ez a két dolog a

nyelvi konzervativizmus és a *kontaktushatások megléte*, minden nyelvi következménnyel egyetemben (vö. Deme 1974: 196, Lanstyák 1994: 64, Sándor 2001c).

A nyelvi konzervativizmuson tulajdonképpen fáziskésést értünk: „a kisebbségi magyar nyelvek az anyaországhoz viszonyítva fáziskésésben vannak” (P. Lakatos–T. Károlyi 2002: 48). A peremnyelvjárásokban, tehát a központtól területileg távol eső dialektusokban jellemzően tovább maradnak fenn az archaikus nyelvi formák, illetve később jutnak el ide a neologizmusok, a központból induló nyelvi változások (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 6, Kiss szerk. 2001: 194, P. Lakatos–T. Károlyi 2002). A Magyar dialektológia (Kiss szerk. 2001: 194) Péntek Jánost idézi: „mert a nyelvjárások szélei felé haladva a nyelvjárások is egyre archaikusabbak, a kilométerek éveket, évtizedeket jelenthetnek visszafelé a nyelv múltjába”. Ezért van az, hogy Magyarországon gyakran vélik úgy: a határokon túl archaikusan, régiesen beszélnek magyarul.

A kontaktushatások korai léte pedig abból következik, hogy nemcsak azóta élünk más nyelvi környezetben, amióta elcsatolták Kárpátalját Magyarországtól. Jóval korábban is voltak gazdasági, kulturális és nyelvi kapcsolatok az itt élő különböző nyelvű és nemzeti-ségű lakosok között, és ez természetesen a kárpátaljai magyar nyelvjárásokon is nyomot hagyott. Több olyan ukrán/ruszin eredetű szó van például a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, amelyek régebben integrálódtak a helyi dialektusokba.

A nyelvi konzervativizmus és a kontaktushatások jelentkezését természetesen *nagyban felerősítette* az, hogy Kárpátalját elszakították Magyarországtól, és ezáltal a perem és a központ közötti kapcsolatok sokkal kevésbé intenzívekké váltak, mint korábban voltak, egy időben szinte teljesen megszakadtak (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 6, P. Lakatos szerk. 2002). „Az országhatár, illetve az ennek következményeként jelentkező több évtizedes kényszerű elzárttság egyértelműen bizonyos nyelvi elkülönülést kiváltó tényező (az egyébként szinte teljesen magyar nyelvű közösségekben is)” – olvashatjuk a *Trianon hatása a nyelvi változásokra* című tanulmányban (P. Lakatos–T. Károlyi 2002: 244).

A kárpátaljai magyar nyelvjárásokra a magyarországiaktól eltérően jellemző még, hogy ezek a *leggyakrabban használt kárpátaljai magyar nyelvváltozatok*, ugyanis a többi magyar nyelvváltozat használati szinterei meglehetősen beszűkültek: a nyelvhasználati szinterek nagy részén, elsősorban a nyilvános, az állami befolyás alá tartozó

színtereken ugyanis nem a magyar, hanem az ukrán/orusz nyelv használatos (lásd Cserniczkó 1998: 152–161, Cserniczkó szerk. 2003: 68–86, Beregszászi–Cserniczkó 2004b: 55–70).

P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit (2006: 208–209) a magyar–ukrán–román hármashatár mentén végzett összehasonlító vizsgálatának ide vágó tapasztalatait így foglalta össze: „Az anyaországban maradtak beszédének változásában az országhatár, egy másik államnyelv, a hatalmi struktúra nem játszik szerepet, de a központhoz képest az itt élők peremhelyzetben vannak, az elszigeteltségi tényezőknek tehát szerepe van, ez pedig a tapasztalatok szerint kedvez a hagyományőrzésnek (...). A túloldalon maradtakat azonban a trianoni határ 'elvágtá' a köznyelv kialakulásának és elterjedésének lehetőségétől, sőt anyanyelvjárásuktól is”.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások területileg tehát szerves folytatásai a magyarországiaknak, ám azoktól megkülönbözteti őket:

(1) szélesebb és gyakoribb használati körük;

(2) nagyobb fokú konzervativizmusuk; illetve

(3) a kontaktushatások markánsabb megléte (vö. Kiss 1994: 94, 1995: 194, Kiss szerk. 2001: 193–195).

A kárpátaljai magyar nyelvhasználat (a magyarországi nyelvhasználókéhoz mérten) nagyobb fokú nyelvjárásossága a következő tényezőkből következik:

(1) a kárpátaljai magyarok nagyobb része (71,7%-a) falun él (lásd pl. Cserniczkó 1998: 40–41, Molnár–Molnár 2005), ahol a nyelvjárás használata Magyarországon is elfogadottabb;

(2) a kárpátaljai magyarok körében alacsonyabb a felső végzettségűek aránya, mint az anyaországban (lásd Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001: 61–63, Molnár–Molnár 2005: 68–74);

(3) a beszélők egy része nem anyanyelvén végezte tanulmányait, így nem volt (nincs) alkalma intézményes keretek között elsajátítani a standard változatot;

(4) azon nyelvhasználati szinterek egy részén, ahol a standard, ill. a köznyelv használata a szokásos, a többségi nyelv(ek) használatos(ak), így kevesebb lehetőség és igény van e nyelvváltozatok használatára (vö. Lanstyák 1998: 25).

A Kiss Jenő szerkesztette egyetemi dialektológiai tankönyv (Kiss szerk. 2001: 193) a következőképpen foglalja össze a magyarországi és

határon túli magyar nyelvjárási nyelvhasználat közötti különbségek szociológiai okait:

	az anyaországban	kisebbségben
1. a lakhely típusa szerint	jóval kevesebben élnek falun	a (túlnyomó) többség falun él
2. anyanyelven végzik-e iskolai tanulmányaikat	majdnem 100% igen	jóval kevesebb
3. iskolai végzettség szerint	a felsőbb iskolát végzettek aránya magas	a felsőbb iskolát végzettek aránya alacsony
4. a nyilvános nyelvhasználati szinterek nyelve	az anyanyelv	túlnyomórészt a többségi nyelv
5. az anyanyelvi beszélt köznyelv hatása	akadálytalan, ezért nagymérvű	akadályozott vagy nincs is, ezért a hatás változóan mérsékelt vagy nincs

A fentiek tudatában sem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a kárpátaljai magyar nyelvjárások az északkeleti nyelvjárás-típusba tartoznak (Imre 1971: 365), s erről a típusról tudjuk, hogy a nagy magyar nyelvjárás-típusok közül ez áll a legközelebb a magyar standardhoz (vö. Kiss 1993: 146). A helyi nyelvjárások és a standard között tehát nincs jelentős nyelvi távolság. S mivel a többi kárpátaljai magyar nyelvváltozat a nyelvjárásokra épül, ez a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok összességére is vonatkozik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az iskolába lépő kárpátaljai magyar gyerekek nyelvhasználatában nincsenek nyelvjárási jelenségek.

4. Nyelvi megbélyegzés az iskolában

Mint arról már szoltunk, a magyar anyanyelvi nevelés és a nyelvmuvelés országhatároktól függetlenül évtizedekig egyik kiemelt céljának tekintette a nem standard (nyelvjárási) nyelvvaltozatok és nyelvi jegyek kiirtását a tanulók nyelvhasználatából a standard elsajátítására hivatkozva. A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolarendszer is ezt a szemléletet alkalmazta évtizedekig: amint korábbi elemzéseinkben rámutattunk, mindent, ami nem része az eszményinek tekintett standard nyelvvaltozatnak, hibának tekintve megpróbálta kigyomlálni a tanulók nyelvhasználatából (vö. Beregszászi–Csernicskó 1996, Csernicskó 1996, Beregszászi 2002 stb.). Ám mára már számos kutatás bizonyította, hogy ez a módszer, amit **felcserélő (szubtraktív) módszernek és egynormájú szemléletnek** nevezünk, mégsem eredményes: alacsony hatékonyságú (vö. Beregszászi 2002, Beregszászi–Csernicskó 2008 stb.).

Vagyis kutatási eredmények bizonyítják, hogy bár sokan hosszú ideje a nyelvjárások visszaszorulásáról, pusztulásáról beszéltek, illetve annak ellenére, hogy az iskolai anyanyelvi nevelés évtizedekig üldözte (és sajnos sok helyütt üldözi ma is) a nyelvjárásokat, iskolásaink formális teszhelyzetben, iskolai tanórán sem képesek a standard normának megfelelni. S hogy ebben az iskolai anyanyelvoktatás szemléletének és módszereinek vezető szerepe van, alátámasztják Kiss Jenő akadémikus szavai: „A nyelvjárások Magyarországon meglehetősen széles körű lenézetttségnek ’örvendenek’. Ennek egyik, nem is legfontosabb oka az iskolai magyartanítás korábbi, nagyjából általánosnak mondható azon gyakorlata volt, amely a tanulók nyelvjárásiaságát nem ésszerűen kezelendő és felhasználandó, de legalábbis felhasználható, hanem csupán kiiktatandó, kigyomlálandó, sőt üldözendő tényezőnek tekintette” (Kiss 1998: 934).

Annak dacára, hogy a tantervekben elvileg korábban is nagy hangsúlyt kaptak a „nyelvhelyességi” kérdések (Kárpátaljára vonatkozóan lásd pl. Tanterv 1981, Imre szerk. 1987), az iskolai oktatásban évtizedekig használt magyarnyelv-tankönyvek szinte kizárólag a grammatika oktatására fordítottak figyelmet (vö. Beregszászi–Csernicskó 1996). Ha szoltak is a helyi tantervek, tankönyvek a nyelvjárások vagy más nem-standard nyelvvaltozatokról jelenségeiről, akkor azt szinte kivétel nélkül szubtraktív (felcserélő) szemléletben tették: a

standard változatot egyedül helyesként kezelve a nem-standard jegyeket ki akarták irtani a tanulók nyelvhasználatából. Mivel azonban a nem-standard változatokról csak általánosságokban, felszínesen szólnak, és nem konfrontálják a standard és nem-standard (például a nyelvjárási vagy a nyelvi kontaktusokból eredő) nyelvi jegyeket, így nem tudatosítják a tanulóknak, mely nyelvi elemek tartoznak a standard, s melyek a nem-standard változathoz. Azaz: tudományosan megalapozatlan sztereotípiákat, babonákat közvetítettek, s nem hasznosítható tudást. A nyelvművelés terjesztette babonákról, sztereotípiákról és azok tudományos cáfolatáról Lanstyák István szlovákiai magyar nyelvész tollából olvashatunk összefoglaló tanulmányt (lásd Lanstyák 2003/2004).

Azt a fajta nyelvszemléletet tehát, mely értéktelennek, kiirtandónak tartja a nyelvjárási nyelvhasználati jegyeket, alacsony hatékonyság jellemzi (Beregszászi 2004, Csernicskó szerk. 2003: 179–207). Ám eredménytelensége mellett egyéb érvek is ellene szólnak.

4.1. Nyelvtudományi ellenérvek

Közhely, hogy nyelvészeti értelemben minden nyelv és nyelvváltozat egyenértékű, valamennyi önálló, saját funkciókkal rendelkező rendszer (lásd pl. Crystal 1998: 39). Ha nem így lenne, ha például a nyelvjáráásoknak nem lenne saját, logikus normarendszere, megtanulhatatlanok lennének. Alapvető nyelvtudományi tételt hagy figyelmen kívül tehát az, aki a standardot és a köznyelvet magasabb rendűnek, a nyelvjáráásokat pedig alacsonyabb rendűnek tekinti vagy tünteti fel: „a nyelvjáráások nyelvileg egyenrangúak a köznyelvvél, e szempontból köznyelv és nyelvjáráások mellérendelő viszonyban vannak egymással” (Kiss szerk. 2001: 204).

Nyelvészetileg igazolhatatlan állítást terjeszt az is, aki a standardot logikusabbnak, szebbnek állítja be. Mint ahogyan tudományosan megindokolhatatlan álláspontot képvisel az is, aki egyes nyelvi jegyeket helyesnek, másokat pedig helytelennek minősít. Nyelvtudományi értelemben nincs értékkülönbség az egyes nyelvváltozatok között, illetve nyelvészeti értelemezhetetlen, hogy mi helyes és mi helytelen; a helyesség kontextusfüggő: bizonyos nyelvi elemekben a beszédhelyzetben helyénvaló, odaillő, adekvát, a másik egy

következőben. Gombocz Zoltán (1931: 11) így fogalmaz erről: „Helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll. A nyelv szokás, a nyelvállapot relatív egyformasága helyhez és időhöz van kötve. Ebből természetesen következik, hogy nincs egyetemes érvényű nyelvhelyességi norma; a nyelvhelyesség is tér és idő függvénye”.

Jelentős az eltérés viszont az egyes nyelvváltozatok és egyes nyelvi jelenségek társadalmi presztízisében, megítélésében. Az iskolának tehát nem a standard felsőbbrendűségét kell hirdetnie, hanem arra kell megtanítani a tanulókat, hogy melyek az egyes nyelvváltozatok funkciói, hol, milyen helyzetben használható egy-egy nyelvi elem (Kontra szerk. 2003: 331–335).

Megengedheti-e magának egy nyelvészetileg képzett magyartanár, hogy nyelvtudományi alapigazságokat figyelmen kívül hagyva oktassa a tanulóknak saját anyanyelvüket? A kérdés költői, természetesen a válasz: *nem*.

4.2. Nyelvpedagógiai ellenérvék

A magyar gyermekek jelentős hányada ma is nyelvjárási háttérrel kerül az iskolába (Kiss szerk. 2001, Beregszászi–Csernicsekó 2007a, 2007b). Tudjuk, hogy – mivel a nyelv egyik legfontosabb funkciója az identitásjelzés – a helyi nyelvváltozatok használata gyakran a lokális azonosság-tudat egyik markáns jegye, az összetartozás, a szolidaritás szimbóluma: „a nyelvjáráshoz való viszonyulás a szűkebb közösséggel való azonosulásnak és közösségvállalásnak egyik kifejezője” (Kiss 1996: 142; lásd még Kiss 2002: 6, Csernicsekó szerk. 2003). Hires-László Kornélia a kárpátaljai magyarok nemzeti és lokális identitásának faktorait vizsgálva megállapítja, hogy az anyanyelvnek meghatározó identitásformáló szerep jut a közösségben (Hires-László 2010). A nem standard nyelvi jegyeket használó gyermeket megbélyegző iskola azt üzeni a gyermeknek, hogy az a közösség, amelyből érkezett, az a kultúra, amit környezete képvisel, értéktelen, megbélyegzett, szégyellnivaló. „Az otthoni nyelve okán megszegényített gyermek ugyanis nemcsak otthona nyelvével kerül konfliktusba, hanem mindazzal, ami e nyelv mögött van” – írja Kiss Jenő akadémikus (2003: 297). A *magyar nyelvtan nevelőereje* című munkájában Papp István (1935: 16–17) így fogalmaz (idézi Kontra szerk. 2003: 332–333):

„A legelső dolog, ami a gyermeket meglepi az iskolában, az, hogy az a magyar nyelv, melyet otthon tanult az édesanyjától, s melyet szülei, testvérei és játszópajtásai beszélnek, nem helyes, hanem szégyellnivaló. Minden erejét összeszedi hát, hogy egy-kettőre elfelejtse szülőfaluja parasztos beszédmódját, mely az első napokban annyi pirulást és lelki gyötrelmet szerzett neki. El is felejt mihamar, s ha később felnőtt korában a gyermekkori anyanyelv hangja találja megütni fülét, rögtön feltámad lelkében az első iskolai napok szorongó, kellemetlen érzése. Ez az érzés fogja színezni lelkében állandóan szülőfaluja nyelvjárásának képét, s hogy megszabaduljon a kellemetlen emlékektől, igyekezni fog fölé emelkedni gúnnyal és megvetéssel. Meggondolták-e az iskola emberei, mit rombolnak itt a növendék lelkében?”

Az iskola tehát a gyermek csoport-hovatartozásának egyik legfőbb jegyét, s ezzel együtt azonosságtudatát, közössége hagyományai iránti tiszteletét, szolidaritását rombolja a nyelvjárás megbélyegzésével. Mindez nemcsak nyelvjárásvesztéssel jár. Globalizálódó, homogenizálódó világunkban ugyanis a helyi értékek, beleértve ebbe a regionális nyelvi értékeket is, segíthetnek azonosságtudatunk megőrzésében, tradícióink megtartásában. Kárpátalján pedig, ahol a magyar közösség kisebbségben él, a nyelvjárásvesztés együtt járhat a nyelvcserevel, hiszen számos településen a nyelvjárás az egyetlen használt változata a magyar nyelvnek (Kiss 2002: 16–17). Egyértelmű, hogy „a szűkebb pátria múltjára és jelenére vonatkozó, nyelv(járás)i alapú információk elősegíthetik a fiataloknak szűkebb pátriájukhoz való kötődését, értékeinek tudomásulvételét és megbecsülését, s ezzel a kiegyensúlyozott haza-szemléletnek és az egészséges személyiségképnek a kialakulását” (Kiss szerk. 2001: 153). Felfoghatatlan ellentmondás, hogy miközben a népi építészetet, öltözködést táplálkozást, a népszokásokat, a népi hagyományokat megmentendő értékeknek tekintjük, épp ezt a népi kultúrát éltető és évszázadokon át továbbhagyományozó népi beszédmódot, a nyelvjárást irtja bőszen az iskola évtizedek óta.

Pedagógiailag sehogyan sem indokolható, hogy az iskola igyekszik elfeledtetni a tanulókkal a nyelvjárási szókinccset, miközben az iskolai magyarórák egyik központi feladata a szókinccs bővítése, fejlesztése. Vajon mikor gazdagodik a szókinccs: ha kigyomláljuk belőle a tájszavakat, vagy ha a tájszavak mellé tanulják meg a gyermekek a köznyelvi megfelelőket?

Az iskolai anyanyelvi oktatásnak tehát – ahogyan azt már a 20. század elején is vallották például a ma már klasszikusnak számító prágai nyelvész kör tagjai – „nagyon gondosan kell ügyelni arra, hogy a tanulóknban ne támadjon *bizalmatlanság a saját anyanyelvi ismerettel szemben*; ezt az ismeretet az iskolának nem szabad vitatnia, hanem arra kell támaszkodnia” (Antal szerk. 1989: 50).

Joga van-e az iskolának ahhoz, hogy rombolja a rábízott gyermekek azonosságtudatát, és saját közössége tradíciói ellen fordítsa őket? Vajon összeegyeztethető-e mindez az iskola pedagógiai céljaival?

4.3. Nyelvi emberi jogi ellenérvék

Ma már a nemzetközi jog számos dokumentuma az alapvető nyelvi emberi jogok között rögzíti az anyanyelv használatának jogát a privát szférában. A tanulók anyanyelvváltozatának iskolai megbélyegzése erkölcsileg és jogilag semmivel sem kevésbé súlyos cselekedet, mint egy nyelv megbélyegzése, használatának tiltása és kiirtása. Meggyőződésünk, hogy a szabad nyelv választás joga magában foglalja a nyelv változat megválasztásának szabadságát is. Ez pedig azt jelenti, hogy az a pedagógus, aki megbélyegzi, megszegyeníti tanulóit nyelvhasználatuk miatt, sérti azok nyelvi emberi jogait.

S hogy az iskolai nyelvórák valóban életre szóló negatív élménnyel járhatnak, igazolja Illyés Gyula esete, melyet az *Elszakadás* c. írásában olvashatunk:

„A végzet egy mértan-órán ért utól.

Ezt a tantárgyat rokonszenves fiatalember tanította. Őszintén vonzódtam hozzá. Lelkesülten bámultam rá, ha a padok közti sétájában néha mellettem állt meg. Ruhájának illata még ma is az orromban van. Magas szőke fiú volt, később elesett a háborúban.

A táblánál álltam, körzővel, vonalzóval s a jó tanulók biztonságával szerkesztettem az ábrát, az aznapi leckét. Egyenest húztam a B és F pontok között. «Mondd is, amit csinálsz» – szólt hozzám a tanár.

– Egyenest húzok a bé és áff pontok között – feleltem. A tanár mosolygva felütötte a fejét. «Mi között?»

– A bé és áff pontok között, – ismétltem. Kicsit tájszólásban beszéltem.

- Nem áff, hanem eff.
- Igenis.
- Mondd ki, hogy eff.
- Áff, – mondtam tisztán és félreérthetetlenül.
- Nem áff! Mondd, ahogy kell.

Hallgattam. Tudtam, hogy nálunk tájszólásban beszélnek, nem ő-vel, amit később igen szépnek találtam, hanem az e-t, hol egész zártan ë-nek, hol nyíltan csaknem á-nak ejtve; közönségesebb szavainkat, például, ha a pusztaiak módjára morzsolás helyett zsurmolást mondtunk, anyánk elég gyakran kijavította, de csak a szavakat, mert a hangokat ő is úgy ejtette, mint mindenki. Nagypapa is gúnyolódott néha velünk, mert ő alföldiesen beszélt; igaz, hogy néha mi is nevetünk az ő szavain.

- No mondd hát.

Nyelvem megbénult. Hirtelen meggyűlöltem a kiejtésemet.

- Mi lesz?

– Áff, – nyögtem ki végre halkán, végső erőfeszítéssel. Az osztály fölrohögött.

- Hová való vagy? – kérdezte a tanár.

Nem válaszoltam.

- Pusztai! – kiáltotta valaki.

- Bregócs!

Így gúnyolják a pusztaiak is a pusztaiakat. A kifejezést a falusiak nem ismerik. Ezt csak valamelyik pusztai társam mondhatta, az általános derűltég növelésére.

A tanár leintette őket. Kétszer-háromszor szépen, világosan kiejtette előttem a helyes e-t. De hasztalan biztatott, hogy utánozzam. Aztán megmagyarázta, hogy okvetlen meg kell tanulnom, mert különben hogy tudhassa ő, melyik betűre gondolok?

– Holnapra megtanulod a rendes kiejtést, – mondta kicsit türelmetlenül. – És jelentkezni fogsz.

Egész délután a Kapos partján a fűzfabokrok közt föl-alá járva gyakoroltam magam. Néha úgy éreztem, sikerült. Tátogtam, hápogtam, égre fordított arccal a torkom szorítgattam.

Reggel első dolgom volt, hogy próbát tegyek. Sírni szerettem volna. Késégbeejtő gikszer szökött ki a torkomból s mint egy bosszúálló jelenés, szinte megállt előttem a levegőben.

Az óra előtt nem jelentkeztem s most már nemcsak a szerencsétlen hang, de az ég-világon semmi sem jött ki a számon. Elég

hosszas rábeszélés után, melyet az osztály helyeslő harsány nevetése tarkított, a fiatal tanár végre dühbe gurult s kiutasított az osztályból. Nem emlékszem, mi volt az utolsó szava. «Az olyan buta tuskónak, aki még beszélni sem tud», – valami ilyesmit mondhatott – «nincs helye az iskolában». Azt értettem belőle, hogy örökre kitétek a gimnáziumból? Később azzal magyaráztam viselkedésemet, hogy együgyű voltam. Ma nem hiszem; nem voltam oly együgyű. Hirtelen kimondhatatlan fáradtság úrhodott el rajtam, erre emlékszem.”

A tanulók nyelvhasználatuk alapján való megszegyenítése tulajdonképpen nem más, mint hátrányos megkülönböztetés, nyelvi alapú diszkrimináció. S mivel tudományosan igazolt tény, hogy az egyes nyelvváltozatok hierarchizálása nem nyelvészeti, hanem társadalmi alapon történik, a tanulók nyelvi jegyeik alapján való megkülönböztetése lingvicizmus (Sándor 2001a: 155). Neves emberi jogi szakértők szerint pedig a lingvicizmus a rasszizmussal és az etnicizmussal együtt olyan „ideológiák, struktúrák és cselekvési módok, amelyeket a hatalomnak és a (mind materiális, mind nem materiális) forrásoknak 'faj', etnikum-kultúra vagy nyelv alapján meghatározott csoportok közti egyenlőtlen elosztásának legitimálására, kialakítására és újratermelésére használnak” (Phillipson–Skutnabb–Kangas 1997: 24–25, Skutnabb–Kangas 1997: 19–20). A lingvicizmus és a rasszizmus párhuzamba állítása egyáltalán nem erőltetett túlzás; „Amikor valakit megszegyenítenek azért, ahogyan beszél, emberségében sértik meg. Ha bárkit, de különösen ha egy gyermeket így megszegyenítenek, az annyira menthetetlen, mint amikor valakit a bőrszíne miatt szégyenítenek meg” – írja Halliday, McIntosh és Strevens (1964: 105; idézi Kontra 2006b: 96).

Kontra Miklós (2005: 182) David Chambersre (1992/1998) hivatkozva írja: „a nyelvi szabályok komplexitásának nagy szerepe van abban, hogy az emberek mennyire könnyen sajátítják el anyanyelvüknek egy másik nyelvjárást”. A suksükölésről, szüksükölésről, nákozásról és az *-e* kérdőszó szórendi helyéről pedig a következőket állapítja meg (Kontra 2005: 188):

- „– vannak erősen stigmatizált változataik,
- ezek 'természetesek', megfelelnek a magyar (nem előíró) szabályainak,
- iskolában vagy később nehéz a standard változataikat megtanulni,

– használatuk állandó figyelmet kíván,
– az iskolázottsági mobilitás csak korlátozott mértékben tudja kiiktatni a stigmatizált változatokat”.

S hogy akkor miért fordít kiemelt figyelmet az iskolai anyanyelvoktatás ezen jegyekre? Peter Trudgill (1996: 3), neves brit nyelvész így ír erről: „ha egy nyelvtani szabály bekerül egy anyanyelvi beszélőknek szánt tankönyvbe, akkor ez biztos jele annak, hogy az anyanyelvi beszélők megszegik az adott szabályt”. Pléh Csaba (2003: 260) pszicholingvista úgy véli, hogy „Ha két lehetséges megoldás van, a norma képviselői az egyiket igyekeznek kiválasztani, mint a helyes formát, mégpedig – s elemzésükben ez a döntő mozzanat – azt, amelyik a 'természetes tendencia' leküzdését igényli”.

Mindebből tehát nem az következik, hogy az iskolába nem-standard nyelvváltozattal érkező gyerekek nem akarják vagy értelmi képességeik hiányából fakadóan képtelenek megtanulni a standard normát, míg a többiek igen. Kisgyermekkorban, az anyanyelv elsajátításának fázisában bármilyen nehéz nyelvi szabály elsajátítása könnyen megy. Később azonban, amikor már a gyermek elsajátította anyanyelvét, ezen pótlólagos szabályok megtanulása időbe és energiába kerül. Vannak olyan standard nyelvi jegyek, melyek az alapnyelvváltozat rögzülése után már megtanulhatatlanok; például a nyelvjárási kiejtés az artikulációs bázis kialakulását követően (10–14 éves kortól) már nem változtatható meg, így például a palócos, illabiális *a* hangok helyett a standard labiális *a* ejtése már nem sajtítható el felső tagozatban (lásd Kontra 2005, 2006b).

Összefoglalva tehát elmondhatjuk: a standard változat nem nyelvi értékei, szabályossága miatt, hanem szociális presztízse miatt élvez támogatottságot az iskolában. Mindazok a tanulók, akiket nyelvhasználatuk miatt hátrányok érnek az iskolában, tulajdonképpen a nyelvi alapú diszkrimináció áldozatai. A nákozás és a suksükölés-szüksükölés (és voltaképpen minden más nem-standard elem használatának) tilalma tehát nem azért került be az iskolai tantervekbe, tankönyvekbe, mert nyelvészeti szempontból a standard alakok értékesebbek vagy jobbak. Egyszerűen azért, mert a standard változat a társadalmi elit saját változata, amit otthonról hoz az iskolába, és ez az elit (többek között) a nyelvi különbségeket és az iskolai oktatást is felhasználva tartja fenn és termeli újra hatalmát.

Azaz: ha iskoláink ezt a felcserélő, egynormájú szemléletet élteik tovább – amely, mint azt a fentiekben már láthattuk, sem nyelvtu-

dományi, sem nyelvpedagógiai, sem pedig nyelvi emberi jogi szempontból nem igazolható – és alkalmazzák a mindennapi oktatási gyakorlatban, akkor tulajdonképpen nem a nyelvi alapú egyenlőtlenségek csökkentéséhez, hanem azok fenntartásához és folyamatos újratemeléséhez járulnak hozzá. Ez pedig semmiképp sem lehet célja az anyanyelvi nevelésnek.

5. Az ajánlható szemlélet: additív módszer, kontrasztív szemlélet

A fentiek természetesen nem azt jelentik, hogy nyelvészként ellene vagyunk a standard nyelvváltozat iskolai oktatásának. A társasnyelvészet egyik legnagyobb alakja, William Labov véleményét idézzük:

„A nyelvészek támogatják a standard változat használatát annyiban, amennyiben az a lakosság széleskörű kommunikációjának eszköze, de ellenzik annyiban, amennyiben a standard változat a társadalmi mobilitás akadályá” (Labov 1982: 186; idézi Kontra 2006b: 100).

Gyakorló pedagógusokban azonban a fentiek olvastán nyilván felmerül a kérdés (s joggal): ha az eddigi szemléletben és módszerekkel nem, akkor mégis hogyan oktassuk a standardot az iskolában, hiszen az iskolai anyanyelvi nevelésnek egyik központi feladata épp ennek a nyelvváltozatnak elsajátíttatása?

Nyelvészetileg az egyetlen elfogadható álláspont az, ha elismerjük és a tanulókkal megismertetjük valamennyi nyelvváltozat értékeit, szépségeit, valamint használati körét. Azt tehát, hogy mely nyelvváltozat, mely nyelvi elem használata hol, milyen körülmények között helyénvaló, odaillő, adekvát. Nyelvpedagógiailag a standardot nem a nyelvjárások (és más nem standard változatok) helyére, hanem mellé sajátíttatjuk el, azaz **nem szubtraktív (felcserélő)**, hanem **additív (hozzáadó)** szemléletben oktatjuk. Ha a kisdíák nem standard jegyet használ, akkor nem szégyenítjük meg, hanem elmagyarázzuk: ezt másképpen is lehet mondani, és vannak olyan helyzetek, amikor ennek a változatnak a használata a helyénvaló. Ahogyan a gyermekek megtanulnak az alkalomhoz illően öltözködni, viselkedni, azt is gyorsan megtanulják, hogyan igazítsák nyelvhasználatukat is az adott szituációhoz. Nyelvi emberi jogi szempontból nézve is ez az egyetlen járható út.

Kiss Jenő (2003: 298) akadémikus *A magyar nyelv kézikönyve* című kiadványban a következőképp foglalja össze a nyelvjárások és az iskola kapcsolatáról írottakat: „ami az anyanyelvet oktató pedagógusoknak teljes tudományos meggyőződéssel ajánlható, az a következő: nyelvjárasi háttérű, nyelvjárasi elsődleges nyelvváltozatú tanulókat funkcionális-szituatív kettősnyelvűségre érdemes nevelni, messzemenően figyelembe véve a gyermekek nyelvjárasi meghatározottságát. A nyelvjárást célszerű tudatosan s kontrasztív szemlélettel

beépíteni a köznyelv oktatásába. A nyelvjárás ebben az esetben nem üdözendő, kiirtandó akadály, hanem ésszerűen felhasználható tényező. Olyan lehetőség, amellyel az anyanyelvi órák didaktikailag megalapozottabbak, egyszersmind színesebbek lehetnek. Olyan lehetőség, amellyel a tanulók előítélet-mentes, egészséges nyelvszemléletét meg lehet alapozni” (lásd még Kiss 2006, Kontra szerk. 2003: 334).

Kiss Jenő professzor a németországi dialektológiai kutatások tapasztalatait a következőképpen foglalja össze *A magyar nyelvjárások* című kötetben, utalva arra, hogy Magyarországon is ebbe az irányba lenne célszerű haladni az oktatásnak a nyelvjárások viszonylatában (Kiss szerk. 2001: 147):

„1. Ha az esélyegyenlőség elősegítését komolyan vesszük, s nemcsak hangoztatjuk, akkor a nyelvjárás-függőségű nyelvi hátrányoknak az iskolai oktatásban való ignorálása egyszerűen (szakmai és emberi) felelőtlenység.

2. Tudatosítandó, hogy a nyelvjárások nyelvrendszertani értelemben a köznyelvi változatokkal egyenértékűek. (...) Tudatosítani kell, hogy a köznyelv használata bizonyos helyzetekben nagy előnyökkel jár, illetőleg hogy vannak olyan helyzetek, amelyekben a köznyelvet, s vannak olyanok, amelyekben a nyelvjárást célszerű, érdemes használni.

3. A köznyelv minél eredményesebb és gyorsabb megtanítása a legrövidebb úton s a leginkább fájdalommentes módon kontrasztív szemlélettel, a tanulók nyelvjárási meghatározottságára való tekintettel lehetséges.”

Feladatunk tehát az, hogy „a köznyelv és a nyelvjárás viszonyának tudományos alapú (nem pedig mindenféle tudatlanság és előítélet után igazodó) megismertetésével, illetőleg a nyelvjárások hasznosságának, szerepkörének, értékeinek a tudatosításával segítsük a nyelvjárási (háttérű) beszélők anyanyelvi otthonosságérzetének kialakulását s szegyenérzettől mentes, kreatív nyelvhasználatát” (Kiss szerk. 2001: 146).

A kárpátaljai magyar iskolákban oktató pedagógusok figyelmébe ajánljuk továbbá Lanstyák István (1996: 13) felvidéki magyar nyelvész szavait is: „A sikeres nyelvfenntartás és -fejlesztés érdekében az anyanyelvi nevelésben szigorúan el kell különíteni egymástól a nyelvelsajátításnak még teljesen be nem fejezett voltából, bizonyos struktúrák elégtelen beidegzettségéből következő *hibákat* (vö. Réger 1976: 223) és azokat a *jelenségeket*, amelyek a gyermek által használt

informális regiszterekben helyesek, de iskolai környezetben – mivel ott a standard nyelvváltozat normáját kell(ene) érvényesíteni – helytelennek számítanak (ezekre vö. Szemere 1968: 20–21). Ami a tökéletlen nyelvelsajátításból eredő hibákat illeti, ezeket valóban *ki kell küszöbölni*, tekintet nélkül arra, hogy milyen jellegű megnyílvánulásokban fordulnak elő (szó- vagy írásbeli, informális vagy formális). Ami viszont a mindennapi beszélt nyelv szokásos jelenségeit – a kontaktusjelenségeket, nyelvjárásiasságokat, ún. nyelvhelyességi hibákat – illeti, a helyzet egészen más: ezeket *nem kiírtani kell, hanem tudatosítani stílusértéküket*, meghatározni használati körüket”.

A kisebbségi anyanyelvi oktatásról és a nyelvjárásokról szólva a nyelvjárástani egyetemi tankönyv egyértelműen foglal állást: „a bátorító anyanyelvoktatás úgy tudatosítja és közvetíti a magyar standardot a tanulóknak, hogy egyúttal pozitív viszonyt alakít ki nyelvjárási(as) nyelvhasználatukhoz is. A nyelvjárások irtása, de még stigmatizálása szóba sem jöhet. Mert ne feledjük: a beszélőknek a nyelvváltozatokhoz való viszonya milyen fontos nyelvhasználat-befolyásoló tényező! Tudvalevő például, hogy a nyelvjárások megbélyegződése a nyelvjárások visszaszorulásának egyik legfontosabb tényezője. Kisebbségi körülmények között a nemzetiségi beszélők nyelvjárásával legalább két presztízsváltozat áll szemben: az idegen államnyelv és az anyanyelvi (a mi esetünkben a magyar) standard. Ebben a helyzetben a nyelvjárási beszédet bármely formában stigmatizálni annyit jelent, hogy nem annyira a magyar köznyelvnek, hanem az államnyelvnek az elsajátítását siettetjük. Tévedés ne essék: ebben nem az a baj, hogy magyar anyanyelvű emberek megtanulják az államnyelvet. Hanem az, hogy nyelvjárásuk stigmatizálásával anyanyelvi komfortérzésük, nyelvi otthonosságérzetük sérül meg, következésképpen anyanyelvük visszaszorulása, illetőleg eróziója gyorsul föl” (Kiss szerk. 2001: 154).

Amennyiben a kárpátaljai magyar közösség és a pedagógus értéknek tekinti a kárpátaljai magyar tárgyi és szellemi kultúra termékeit, a beregi szóttest, a népi hímzésű terítőket, a kárpátaljai magyar népmondákat, népmeséket, balladákat, a húsvéti locsolóverseket, ugyanúgy értéknek kell tekintenie a helyi magyar közösség által beszélt nyelvváltozatokat, azok minden regionális jellegzetességével együtt, mert a kárpátaljai magyarok által használt anyanyelvváltozat az identitásunk részét képezi, „a mi szavunk járása” szervesen hozzánk tartozó kulturális identitásképző jegy.

6. A dialektológiai alapfogalmak és a helyi nyelvváltozatok ismeretének szükségességéről

Ahhoz azonban, hogy eredményesen közvetíthessük a nyelvjárások értékeit, ugyanakkor a köznyelvet is hatékonyan elsajátíttassuk, ismerünk kell a helyi nyelvváltozatok jellegzetességeit. „Didaktikai közhely ma már, hogy a nyelvjárási háttérű gyerekek esetében a kontrasztív szempontokat megfelelő arányban érvényesítő anyanyelvoktatás a legeredményesebb. Ezért a magyartanár szakmai vértetéhez a dialektológiai ismeretek is hozzátartoznak. (...) Hogy ennek ellenére 'a kartársak tekintélyes hányada egyáltalán nem teremt kapcsolatot a tanulók nyelvjárása és a tankönyv anyaga között' (Szabó 1977: 163), nemcsak szakmai hiba, hanem emberi mulasztás is” (Kiss szerk. 2001: 152).

A helyi nyelvjárások ismerete azért lényeges, mert „A legnagyobb hatással az van a tanulók szó- és írásbeli nyelvhasználatára egyaránt, amit környezetük beszélt nyelvében rendszeresen, szó szerint napról napra hallanak, illetőleg amit ebből nem éreznek nyelvjárásinak” (Kiss szerk. 2001: 148). Azaz: a tanulók iskolai nyelvi produkciójában (szóban és írásban egyaránt) azért jelennek meg nyelvjárási jegyek, mert otthon, barátaik körében ezeket hallják, s alapnyelvváltozatuk (mondhatjuk úgy is: anyanyelvjárásuk) nyelvjárási elemeket tartalmaz. A kárpátaljai magyar gyermekek jelentős része tehát nem azért mondja és írja például azt, hogy *tíz, tűz, sír, híd* stb. a *tíz, tűz, sír, híd* helyett, mert rossz tanuló, hanem mert környezetében szinte mindenki (gyakran a magyartanárt is beleértve) így ejti. S ha a pedagógus nem ismeri a helyi nyelvjárás jellemzőit, arra sem képes, hogy szembeállítsa egymással a nyelvjárási és a köznyelvi normát, s így tudatosítsa, melyik elem hova tartozik.

A nyelvjárástani ismeretek iskolai felhasználása ma már teljesen természetesnek, módszertani alapkövetelménynek tekinthető a világ számos táján. A *nyelv enciklopédiájá*-ban (Crystal 1998: 40) olvashatjuk:

„A dialektológia napjainkban valószínűleg legfontosabb alkalmazásának az oktatásban lehetünk tanúi: a nyelvjárási 'öntudat' kifejlesztése széles körben elismert módszere annak, hogy a gyermekkorban tudatosítsák a kortárs társadalom heterogenitását, és benne elfoglalt helyüket (...). A tanárok gyakran kerülnek szembe a gyerme-

kek által spontánul használt dialektusbeli alakok és a – főként írásban – megtanítandó standard nyelv ellentétével. Ez az ellentét csak úgy oldható fel, ha kifejlesztik a nyelv e két válfaja közötti viszony érzékét, így a gyermek képes lesz mindkét nyelvváltozat értékét jobban felismerni. Szükség van a kortárs dialektusok történetének, szerkezetének és funkciójának ismeretére, melynek megszerzésében a dialektológia tud segítséget nyújtani”.

Kárpátaljai szerzőtől olvasható az alábbi idézet: „Egy-egy nyelvjárási jelenség a pedagógusoknak jó támpontot nyújthat a szülőföld megismer(tet)éséhez, az anyanyelvjárás értékeinek és szépségeinek bemutatásához, megőrzéséhez” (Horváth 2007).

Számos kutatás igazolja, hogy a tanulók iskolai produkcióiban a köznyelv felől nézve hibának minősített nyelvi alakok jelentős része a gyerekek nyelvjárási hátterével magyarázható. Egy 1999-ben végzett magyarországi vizsgálat eredményei szerint például egy felső tagozatos általános iskola tanulói helyesírási hibáinak harmada nyelvjárási hatás (lásd Kiss 1999). Ahogyan azonban nincs általában vett nyelv, nincs átlagos nyelvjárás sem. Minden magyartanárnak a helyi nyelvi környezet jelenségeire kell elsősorban összpontosítania. Például a környezet nyelvjárásiasságának fokától függően ez az arány jelentősen magasabb, de alacsonyabb is lehet.

A nyelvészeti kutatások tanulsága alapján például az is nyilvánvaló, hogy bár a suksükölés és szukszükölés nyelvészetileg teljesen analóg, a két jelenség társadalmi megítélése mégis eltérő: jóval többen szukszükölnek, mint ahányan suksükölnek; a két nyelvi jegy szociális értékelése különbözik (lásd Kontra 1992, Váradi–Kontra 1994, Kontra szerk. 2003, Cserniczkó 2002, Cserniczkó szerk. 2003: 170–179, Beregszászi–Cserniczkó 2006: 92–99). Ha pedig mindezt tudjuk, akkor ezt az iskolai anyanyelvi oktatásban is szem előtt kell tartanunk: nyilván nagyobb figyelmet kell fordítanunk a kevésbé stigmatizált, ezért a beszélők nagyobb része számára észrevétlen szukszükölésre, mint a suksükölésre.

7. Összegzésül

Az iskolai anyanyelvoktatás csak úgy szabadulhat meg régi beidegződéseitől, nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi szempontból egyaránt tarthatatlan, alacsony (vagy inkább negatív) hatékonyságú szemléletétől és módszereitől, ha a pedagógusképzés a szakmailag (nyelvtudományi módszerekkel alátámasztott) és didaktikailag megalapozott szemléletet és módszereket közvetíti a jövő oktatói felé; illetve ha az oktatást irányítói olyan tantervekkel, tankönyvekkel és oktatási segédletekkel, módszertani útmutatókkal látják el őket, melyek nem a nyelvi alapú diszkriminációt éltetik tovább, nem nyelv-művelői babonákat terjesztenek, hanem ismereteket és hasznosítható tudást közvetítenek.

A társasnyelvészeti szemléletet, illetve a kontrasztív módszert nemcsak azokon az órákon kell alkalmaznunk, ahol a nyelv és társadalom kapcsolatáról, a nyelvi változatosságról, a nyelvjárásokról és azok értékeiről esik szó, hanem minden nap, valamennyi órán. Csak úgy tudják elsajátítani tanítványaink, hogy mely nyelvi elem melyik nyelvváltozat jellemzője, csak akkor válhat a tanulók kommunikatív kompetenciájának szerves részévé a beszédhelyzethez automatikusan igazodó nyelvhasználat képessége, ha a gyakorló pedagógusok következetesen segítik őket ebben.

A gyakorló magyartanárt, tanítót nyilván az is érdekli, hogyan alkalmazható a mindennapokban ez az additív szemlélet, illetve hogyan működtethető a kontrasztív módszer. Minthogy erre vonatkozólag nincs, nem is lehet általánosan érvényes minta, a továbbiakban egy feladatgyűjtemény segítségével a magunk tapasztalataiból idézünk néhány példát. Bár nyilván sokan azt várják, mégsem lehet az a célunk, hogy kész sablonokat adjunk a pedagógus kezébe, hiszen akár iskoláról iskolára, településről településre változhat, milyen nyelvi jegyekre kell külön felhívnia a tanárnak az órákon a figyelmet.

Mindenekelőtt minden magyartanárnak a saját maga számára kell világgossá tennie, hogy ami nem egyezik a standard normával, éppúgy lehet helyes, szabályos és jó magyarul, csak épp nem a standard nyelvváltozat szabályai szerint. A mi feladatunk épp az, hogy felhívjuk a standard és nem-standard nyelvváltozatok közötti különbségekre a figyelmet, és tudatosítsuk, melyik nyelvi elem tartozik az egyik, s melyik a másik változathoz, melyik nyelvi jelenség használ-

ható adekvátan az egyes beszédhelyzetekben; ám egyetlen pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy mindezt nem felcserélő (szubtraktív), hanem hozzáadó (additív) szemléletben tegyük, tanulóink nyelvhasználatának megőrzése nélkül. Nem létezik mindig, minden helyzetben „helyes” vagy „helytelen” nyelvi elem. Csak az adott beszédhelyzet elemeinek megfelelően „odaillő” és „oda nem illő” nyelvi elemekről beszélhetünk az egyes konkrét szituációkban. Így *helyes–helytelen* ellentétpár helyett a magyartanárnak is az *odaillő–oda nem illő* kifejezések használatát javasoljuk.

Adamikné Jászó Anna (2001: 15) *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig* című kötete előszavában írja az alábbiakat: „Korunk prakticista szemlélete a módszertant is elérte: a tanárok – szerencsére még nem mindegyikük – nem szemléletet, nem elveket akarnak elsajátítani, hanem recepteket követelnek, kész feladatsorokat, melyekkel nem kell bajlódni, csak a gyerek elé kell őket tenni”. Mi azonban bízunk a kárpátaljai magyar pedagógusok szaktudásában és kreativitásában, és emlékeztetni szeretnénk a kollégákat arra is, hogy nincs egyedül üdvözítő módszer, nincs olyan feladat, amely mindig, minden körülmény között biztos eredményre vezet. A pedagógus feladata és felelőssége, hogy az adott helyzethez igazítsa magyarázatát, példáit, a begyakorláshoz használt feladatokat. S ha az osztályba belépő tanár következetesen alkalmazza a társasnyelvészeti szemléletet és a kontrasztív módszert, meggyőződésünk, hogy anyanyelvi nevelésünk hatékonyabb lesz, magyar nyelv óráink pedig színesebbek, tanítványaink számára érdekesebbek és hasznosabbak lesznek, és a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformja is kivitelezhetővé válik.

Ezt a tantárgy-pedagógiai ismereteket közvetíteni akaró fejezetet egy Lázár Ervintől származó idézet vezette be. Ez az idézet motiválta 2003-ban a szerzőit és a szerkesztőjét annak a kiadványnak, amely Kárpátalján elsőként igyekezett olvasmányosan, nem csak a tudomány számára érthető módon összefoglalni a kárpátaljai magyarság nyelvhasználati jellemzőit, azaz *a mi szavunk járását* (Cserniczkó szerk. 2003). Ehhez a jelenben – Lázár Ervinnek a fejezet elején idézett gondolatához kapcsolódva – még annyit tennénk hozzá, hogy ördög bújjék valamennyiünk tudományos érdeklődésébe, ha iskoláinkban nem tanítjuk azt, ami a szavunk járása!

IV. Hogyan tanítsunk az anyanyelvórákon a kárpátaljai magyar iskolákban?

...akármibe fogsz, legyen egyszerü, váljon egésszé.
(Horatius)

A kárpátaljai magyar iskolák anyanyelvi nevelése az 5–9. osztályokban jelenleg a 2005-ben megjelent, az oktatási minisztérium által jóváhagyott Magyar nyelv (2005) tanterv alapján történik. A tantervet ugyan a 12 évfolyamos oktatási rendszerre dolgozták ki, azonban Ukrajna 2010 nyarán – egy törvénymódosítással – visszatért a 11 évfolyamos oktatási modellhez. Ám ez a változás az általános iskolai (azaz az 5–9.) osztályokat nem érinti, s voltaképpen csupán a középiskolai osztályokra vonatkozó anyanyelvi tantervet kellett átdolgozni.

Az általános iskolai osztályokban a tananyag alapvetően minden osztályban két nagy témakör, a beszéd és a nyelvtan tárgyköre köré összpontosul. A tantervben (megtartva a hagyományosan a grammatikai ismeretekre orientálódást) hangsúlyosabban kap teret a beszéd-készség-fejlesztés, az élőszóbeli nyelvhasználati képességek alakítása, mint a korábbi tantervekben. A szituációhoz igazodó élőszóbeli és írásbeli nyelvhasználat képességének kialakítása kell legyen az anyanyelvi oktatás folyamatának a végleges célja, még akkor is, ha a tananyag nagy része a nyelvtani ismeretek közvetítésére épül. A tanár felelőssége, hogy úgy tanítsa a tantervi követelményben szereplő ismeretanyagot, hogy mindig, minden tanórán, függetlenül attól, hogy például külön beszéd-készség-óra nincs a tanmenetben, a helyzethez igazodó nyelvhasználat kialakítására törekedjen. S tegye mindezt úgy, hogy szem előtt tartja a nyelv változatosságát, tudatosítja az egyes nyelvváltozatok és stílusregiszterek közötti használati különbséget, s a tanulók otthonról hozott alapnyelve mellé (szem előtt tartva az alapnyelv minden nyelvjárási és kontaktushatásból fakadó sajátos jegyét) az oktatási folyamat során elsajátíttatja a standard nyelvváltozat ismeretét és használati körét hozzáadó módszerrel.

Lássuk most konkrét példán, hogyan valósítható meg mindez az anyanyelvóráon! Ne feledjük azonban, hogy nem mutathatunk be min-

dig, mindenhol változatlanul alkalmazható általános módszert! Azt, hogy hogyan alkalmazzuk a szemléletet a gyakorlatban, mindig az adott helyzet (az óra tananyaga, az osztály összetétele, a helyi nyelvjárási norma és nyelvhasználat, a tanár személyisége stb.) határozza meg. Az alábbiakban csupán példákkal szemléltetjük az additív (hozzáadó) módszer és a kontrasztív szemlélet alkalmazhatóságát!

A példákat a 7. osztály anyagából választottuk, mert itt nyílik leginkább lehetőség a kárpátaljai magyar nyelvjárások néhány jellegzetes jelenségének a tudatosítására az ige tanítása során. A 7. osztályos tanterv *A beszéd tárgyköre* című részben több helyen is utal arra, hogy a tanulónak: 1) ismernie kell az irodalmi nyelvi normát; 2) tudnia kell azt alkalmazni a meghatározott helyzetben; 3) képesnek kell lennie a szituációhoz igazítani a nyelvhasználatát; 4) tudnia kell megfelelően válogatni a rendelkezésére álló nyelvi eszközök közül. *A nyelvtan tárgyköre* című részben az igével kezdik az ismerkedést a tanulók. Ez a tananyag kitűnő alkalmat kínál ahhoz, hogy bemutassuk, hogyan alkalmazhatjuk a kontrasztív módszert. A tanterv több helyen közvetlenül is utal erre. Az egyes témakörök után található *Nyelvművelés* c. részben felhívja a pedagógusok figyelmét arra, mire kell odafigyelni az anyag átadása során. *Az ige-tövek* c. rész után például ezt olvashatjuk: „A köznyelvi normáknak nem megfelelő tőváltozatok felismerése, kiküszöbölése a nyelvhasználat során (pl. *nől, föl, megynek* stb.)”. Az ige nyelvtani kategóriáinak tárgyalását követően pedig ezt találjuk: „A feltételes mód jelének helyes használata (*nákolás*). A kijelentő és a felszólító módú alakok helyes használata a *-t* végű igék esetében (*a suksükölés és a szukszükölés*)”.

Elsőként nézzük, hogy az anyanyelvoktatás új, nem egynormájú szemlélete szerint hogyan értelmezzük ezeket a szavakat! Nyilvánvalóan nem úgy, hogy az említett nyelvjárási vagy archaikus tőváltozatok használatát, illetve hogy a nákolást vagy a suksükölést és szukszükölést minden lehető eszközzel ki kell irtanunk tanítványaink nyelvhasználatából! A pedagógusnak – a fentebb részletesen megfogalmazott nyelvtudományi, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi alapelvekből adódóan – úgy kell értelmeznie a tanterv útmutatásait, hogy feladata a standard norma elsajátíttatása a már meglévő nyelvi alapok mellé, egymás mellé állítva a nyelvi változó változatait, tudatosítva azok használati körét. De hogyan?

A *nől, föl* nyelvjárási igealakok nyelvjárásiasságára például úgy hívhatjuk fel tanulóink figyelmét, ha a *v-s* változatú ige-tövek kapcsán

megjegyezzük: az irodalmi nyelvben csak két tőváltozatuk van, a szótári *nő, fő*, illetve a nem szótári, *v*-vel bővülő *növ-, főv-*; ám idősebb emberek beszédében esetleg hallhatják azt is, hogy *nől, fől*. Ezek nyelvjárási alakváltozatok, melyeket ne használjunk akkor, ha választékosan beszélünk, hiszen az irodalmi és köznyelvben a már említett két tőváltozatuk használatos.

Némileg másként járhatunk el a *megy*nek (valamint a tanterv által nem említett további, pl. *mensz, mensztek, mégytek*) nyelvjárási igealak esetében. Tudjuk, hogy a *megy* rendhagyó igető, s ennek megfelelően tőváltozatait úgy tudatosíthatjuk a leghatékonyabban, ha elragoztatjuk az igét kijelentő mód jelen időben (s természetesen alanyi ragozásban, hisz tárgyatlan ígéről van szó):

én <i>megy-ek</i>	mi <i>megy-ünk</i>
te <i>mé-sz</i> vagy <i>mégy</i> ¹	ti <i>men-tek</i>
ő <i>megy</i>	ők <i>men-nek</i>

Ezt követően megkérdezzük, milyen tőváltozatait találhatjuk az igének az adott ragozási sorban. Négy tőváltozattal találkozhatunk: *megy, mégy, mé-, men-*, s ehhez járul még a *me-*, amely a ható igei származékokban jelentkezik: *me-het*. A tőváltozatok azonosítása után feltehetjük a kérdést: a fentiek mellett hogyan szokták még használni ezt az igét egyes szám 2., illetve többes szám 2. és 3. személyben? Kicsit is rutinos pedagógus tudja: nem feltétlenül ilyen formában kell megfogalmaznunk a kérdést. Kérdezhetjük például így, azt várva, hogy a gyerekek kiegészítik a kérdést: Hogy szokták még mondani: te *me...*, ti *mé...*, ők *me...*? Vagy a következőképpen: Hallottátok-e már, hogy valaki így mondja: te *mensz*, vagy azt, hogy ti *mégytek, mensztek*, ők *megynek*? (Nyilvánvaló, hogy azokra a változatokra kell rákérdeznie a pedagógusnak, melyek a helyi nyelvhasználatban relevánsak.) A további kérdezési változatoknak szinte csak a tanár kreativitása szab határt. Illetve már eleve az ige elragozása során is felmerülhet egy vagy több nyelvjárási alakváltozat is. Ha jól kérdezzük, illetve ha a helyi nyelvhasználati normában előfordulnak, a következő nyelvjárási igealakokra számíthatunk: te *mensz*, ti *mensztek*, ti *mégytek*, ők *megynek*.

¹ Vegyük észre: a standard nyelvváltozatban is van változatosság: a *mégy* és a *mész* igealak egyaránt standard (lásd Rácz szerk. 1971: 102, Keszler szerk. 2000: 101–102 stb.).

Ezen változatokat összevetve a standard változatokkal arra is felhívhatjuk a figyelmet, hogy a nyelvjárási alakok szerkesztése is abszolút logikus, hiszen valamennyi létező tőváltozathoz indul ki.

Az úgynevezett nákozásra, azaz a mély hangrendű igetőhöz az alanyi iktelen ragozás egyes szám 1. személyében a standard normával ellentétben hangrendileg illeszkedő feltételes mód jelére a 7. osztályos tananyagban az igemódok oktatásánál térhetünk ki. Ha jól dolgozunk, a kérdés már nem ismeretlen a tanítványaink előtt, hisz korábban is szót ejthettünk róla, például az 5. osztályban az illeszkedés tanításánál. A feltételes mód jelének ismertetése után hívjuk fel a tanulók figyelmét arra: a mély hangrendű igékhez (pl. *tud, vár, akar*) a köznyelvben alanyi ragozás egyes szám 1. személyben nem illeszkedik a módjel: *én tudnék, várnék, akarnék*; bizonyos nyelvjárásokban azonban az illeszkedés előfordul, s a beszélők azt mondják: *én tudnák, várnák, akarnák*. Semmiképp se mondjuk azonban azt a tanítványainknak, hogy azért ne használják a köznyelvben az illeszkedő alakokat, mert az illeszkedés eltünteti a különbséget a tárgyias ragozás többes szám 3. személyű és alanyi ragozás egyes szám 1. személyű igealakok között! Mutasunk rá inkább, hogy az egybeesés más számban és személyben, illetve a magas hangrendű igéknél természetes és teljességgel standard, tehát nem lehet értelemzavaró.

A suksükölésre és a szukszükölésre² a 7. osztályos tananyagban az igeragozás tanítása és az igemódok tárgyalása során hívhatjuk fel a figyelmet. De természetesen korábban és később is említést tehetünk, sőt, említést kell tennünk erről a jelenségről. Például az 5. osztályban, amikor a hasonulást és összeolvadást és azok írásban jelölt eseteit tanítjuk, vagy amikor a 11. osztályban a nyelv változatosságáról, a nyelvi változatokról, a nyelvjárások jellemzőiről ejtünk szót.

Hogy mi módon kapcsolható az alanyi és tárgyias ragozás tanításához a suksükölés és szukszükölés kérdése, kitűnően foglalja össze az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója, Kenesei István (2004: 79) *A nyelv és a nyelvek* című könyvében:

„A magyar igéknek kétféle ragozásuk van (a világon nem sok ilyen nyelv van), alanyi és tárgyias: *Vár-tok (egy embert)*, de *Vár-já-tok az embert*. A többes számban a tárgyias ragozásnak ez a *J* morféma az igék egy nagy csoportjában teljesen egybeesik a felszólító mód *J* morféma-jával, illetve annak allomorfiáival: *Vár-já-tok meg az embert!*, továbbá:

² Valamint a nyelvészetileg analóg csukcsükölésre (lásd pl. *tanítja – tanítsa*) is.

Megvár-j-uk az embert és Vár-j-uk meg az embert!; Megvár-j-ák az embert és Vár-j-ák meg az embert! Mind a két *J* morfémanak egyik azonos alakú változata az *-s*. Az *olvassátok* szóról nem tudjuk eldönteni, hogy az *Elokvassátok a leckét* formájú kijelentő vagy az *Olvassátok el a leckét!* Felszólító mondatból vettük-e ki. Mármost a *t*-re végződő igéknél a két *J* morféma változatai eltérnek egymástól: a tárgyias ragozás *J*-je *-j* alakban jelenik meg: *Elront-já-tok a játékot*; a felszólító módé pedig *-s*-ként fordul elő: *Ront-sá-tok el a játékot!* Nyilvánvaló, hogy a többi igénél fellelhető allomorfok közti azonosság rendkívüli erővel igyekszik a *t* végű igéket is beilleszteni a sorba, hiszen a különbség elmosása még értelemzavarónak sem mondható (a többi igénél fel sem tűnik). Az egyszerűbb hasonulási szabály pedig nehezen tűri el a kivételt. Megemlíthetjük, hogy a magas hangrendű igéknél ez az egybeolvadás nem fordulhat elő ilyen gyakran, mivel a kérdéses végzések egy része nagymértékben különbözik egymástól: *értsétek*, de *értitek*. Ezért nem hallunk olyan nyelvhelyességi hibákat, mint: *Értsétek a feladatot?* Itt az egyetlen „veszélyes” forma a többes szám első személyű *értjük, vetjük*, melyek az egyalakú *lessük* mintájára változhatnak *értsük* és *vessük* alakokra”.

Bemutathatjuk, hogy a tárgyias ragozás többes szám 1. személyében a kijelentő módú és felszólító módú igealak egybeesik (tárgyas ragozásban többes szám 1. személyben a kijelentő mód és felszólító mód egyaránt: mi *nézzük, mérjük, kérjük* stb.); további igéknél pedig az egyes szám 3., valamint a többes szám 1., 2. és 3. személyében is megvan ez az azonos alakúság (tárgyas ragozás egyes szám 3. személy, kijelentő és felszólító mód egyaránt: ő *várja, tudja, akarja*; többes szám 1., 2. és 3. személy: mi *várjuk, tudjuk, akarjuk*, ti *várjátok, tudjátok, akartjátok*, ők *várják, tudják, akartják*).

Rá kell világítanunk ugyanakkor, hogy a *-t* végű igéknél a köznyelvben (a standard norma szerint) ez az egybeesés nincs meg: tárgyias ragozás, egyes szám 3. személy, ill. többes szám 1–3. személy kijelentő módban: *futja, futjuk, futjátok, futják; ragasztja, ragasztjuk, ragasztjátok, ragasztják; tanítja, tanítjuk, tanítjátok, tanítják*, ellenben felszólító módban: *fussa, fussuk, fussátok, fussák; ragassza, ragasszuk, ragasszátok, ragasszák; tanítsa, tanítsuk, tanítsátok, tanítsák*. Vannak azonban olyan nyelvjárások, melyekben a *-t*-re végződő igéket is úgy ragozzák tárgyias ragozásban, hogy egybeesik a kijelentő és felszólító módú változat. A Magyar Nyelvjárások Atlaszának (MNYA.) 861. tér-

képlapja például a *tanítja* igealak nyelvjárási megfeleléit mutatja be, a 487. térképlap pedig a *ringatja* szóét, ezeket a térképeket szemléltetésre is használhatjuk (a térképek megtalálhatók: Beregszászi–Cserniczkó 2007b: 80).

Természetesen a fentiek jelen esetben elsősorban a tanárhoz szólnak. Az a cél, hogy rámutassunk, az új anyag átadása során az ismeretanyagot kell szem előtt tartania, illetve hogy milyen logikai lépések és kérdések mentén építheti fel a magyarázatát. A tananyag szó szerinti elisméltése és elisméltetése nem vezethet eredményre, hiszen a magyarázatot a 7. osztályos gyerekekhez kell igazítanunk.

S hogy amit elmondunk, ne csak száraz elméleti anyag legyen, a begyakorlás során merjünk elszakadni a tankönyvben található fogódzóktól, és akár egy-két saját magunk szerkesztette feladattal térjünk vissza a tanári magyarázatban elmondottakhoz. Az alábbiakban olyan feladatot mutatunk be, melyek a fentiekben ismertetett anyag begyakorlását segíthetik. (A bemutatásra kerülő nyolc feladat akár egy begyakorló óra anyaga is lehet együtt, mert a felismeréstől a tudatosításon át a szituációba illesztésig tárgyalják a tanítandó jelenségeket.)

Egy feladatot nemcsak egy, hanem több jelenség, ismeret gyakorlására is használhatunk. Az 1. feladat például a korábban tárgyalt és a tantervben külön is említett nyelvjárási ige-tövek nyelvjárási alakjainak felismertetését éppúgy segítheti, mint néhány, szintén a dialektusokban élő névszótó azonosítását. Éppen ezért nem közvetlenül az ige-tövek témaköre után, hanem valamely összefoglaló órán célszerű alkalmazni, amikor már a névszótövek típusait is átvették a tanulók. A névszótövek kapcsán ugyanis szintén fel kell hívnunk a tanulóink figyelmét arra, hogy vannak olyan névszótövek, melyek a köznyelvben egyalakúak, ám a nyelvjárások egy részében többalakúak, illetve fordítva: egyes tövek egyalakúak néhány dialektusban, miközben az irodalmi norma szerint több tőváltozatuk van. Az itt bemutatott feladatban a *butrot*, *motrok*, *feheret* szóalakok nyelvjárásiak, mert a standard magyarban ezen töveknek egyetlen tőváltozatuk van: a szótári *bútor*, *motor*, *fehér*, s ezekhez járul valamennyi toldalék: *bútort*, *bútorok*, *bútoros*, *motort*, *motorok*, *motoros*, *fehéret*, *fehérek*, *fehéredik*. A *tehen*, *vereb*, *tűz*, *husszor* szintén nyelvjárási, ám azért, mert ezek a tövek a helyi dialektusok egy részében csak egyalakúak, a köznyelvben viszont többalakúak: szótári tövük hosszú magánhangzója bizonyos tolda-

lékok előtt megrövidül (*tehén – tehenek, veréb – verebek, tűz – tüzet, hús – huszadik*).

1. Válasszátok ki a szavak közül a nyelvjárási alakokat, majd írjátok melléjük a köznyelvi megfelelőjüket! Függőleges vonallal válasszátok el a szótövet a toldalékoktól! Határozzátok meg két kiválasztott szó tőtípusát!
nől, lövés, tehen, higgy, megynek, vereb, butrot, tűzben, vinnem, húsas, föl, feheret, fát, bokrok, ehét, öregszik, motrok, vidd, husszor, igyad

A 2. feladatot az igemódok témakörének tanítása után használhatjuk. A 3., 4. és 5., egymással összefüggő feladatsor az alanyi és a tárgyas ragozás begyakorlása közben emlékezteti a tanulókat a kijelentő és felszólító mód egybeesésének eseteire, miközben a személyrag, illetve a módjel azonosítását is gyakorolják, s felidéznek a tőtípusokat is.

2. Szerinted az alábbi mondatok megfelelnek-e a köznyelvi normának? Amelyik véleményed szerint nem, azt alakítsd át úgy, hogy köznyelvi legyen!

a) *Tudnák én jobban is dolgozni, ha akarnák.*

b) *Menj odébb, mert nem lássuk tőled a tévét!*

c) *Sajnos Mari mindig minden feladatát elhalassza másnapra.*

d) *Bodrit hiába tanítsuk már hetek óta erre a mutatóványra.*

3. Osszátok három oszlopra a füzetlapot! Az alábbi igék közül (melyek mind kijelentő módban vannak) írjátok ki az első oszlopba az alanyi, a másodikba pedig a tárgyas ragozású igéket! A harmadik oszlopban tüntessétek fel a második oszlopba kiírt szavak felszólító módú alakját (a szám és személy megtartása mellett)!

úszik, várja, nézzük, kap, lép, néz, ragsasztjuk, nézi, látja, repülsz, esik, tanít, tanítjátok, hozzuk, lépünk, látok

4. Figyeljétek meg a 3. feladatban megrajzolt táblázatban, mely szavaknál és milyen számban és személyben esik egybe a kijelentő és felszólító módú igealak! Magyarazzátok meg, mely igék esetében (és milyen személyben és számban) tér el egymástól a kijelentő és felszólító mód!

5. Végül válasszatok ki a 3. feladatban elkészített táblázatból egy olyan szót a második oszlopból, melynél egybeesik a kijelentő és a felszólító módú alak, és bontsátok elemeire (függőleges vonallal határolva el egymástól a szótövet és a toldalékokat)! Ugyanezt az elemzést végezzétek el a felszólító módú változaton is! Milyen hasonlóságokat és különbségeket találtok? Mely tőtípusba tartozik az elemzett igető?

Ezek mellett természetesen más típusú feladatokat, gyakorlatokat is alkalmazunk, olyanokat, amelyek az elsajátított elméleti ismereteket a nyelvhasználat valós gyakorlatába is átülteti, fejleszti a nyelvhasználati készségeket, elsősorban a beszédképességet. Kiválóan alkalmasak például a nyelvi változók különböző nyelvváltozatokban realizálódó változatainak tudatosítására a szituációs feladatok, melyek során a tanulónak mindig egy konkrét beszédhelyzethez kell igazítania szóban és/vagy írásban a nyelvhasználatát, figyelembe véve a szituáció kötelező elemeit (ki, mikor, hol, miről beszél milyen kommunikációs céllal). A 6., 7. és 8. feladat olyan szituációt teremt, melyben a tanulóknak különböző nyelv- és stílusváltozatokat kell aktívan használniuk.

6. Képzeld el, hogy tanúja voltál annak, amint az egyik osztálytársad kerékpárral véletlenül nekiment egy szénásszekérnek. Bár a bicikli összetört és a széna egy része leborult, s a bakon ülő bácsi nagyon dühösen kiabált a kétségbeesetten magyarázkodó barátodra, szerencsére senkinek nem lett semmi baja. Neked mint szemtanúnak, többször is el kell mesélned a történetet:

- a) osztálytársaidnak;
- b) az osztályfőnöknek;
- c) osztálytársad szüleinek;
- d) nagymamádnak;
- e) a helyszínrre érkező rendőröknek.

7. A barátod kerékpáros balesetének rajtad kívül tanúja volt még:

- a) egy kb. 20–25 éves számítógépes szakember;
- b) egy kb. 60 esztendőős, a piacon saját maga termelte zöldségeket árusító néni;
- c) egy 13 éves lány.

Játsszátok el, adjátok elő, ők hogyan adják tovább otthon, amit láttak?

8. Mit gondolsz, hogyan látták az esetet maguk az érintettek? Hogyan mondja el ugyanazt a történetet a saját szemszögéből:

- a) a kerékpárját sajnáló osztálytársad a barátainak,
- b) illetve a szétszóródott széna miatt kesergő bácsi a feleségének?

A továbbiakban mintafeladatok bemutatása következik az egyes általános iskolai osztályok tananyagának megfelelően, melyeket minden gyakorló magyartanár bátran alkalmazhat (a létező nyelvi és iskolai adottságokhoz igazítva), továbbfejleszthet, illetve ötleteket meríthet belőlük az anyanyelvóra eredményesebbé tételéhez. A feladatok elsősorban a beszédképesség fejlesztését és a szituatív nyelvhasználat képességének a kialakítását célozzák, illetve a kárpátaljai magyar nyelvhasználat nyelvjárási és kontaktushatásból eredő jellemzőit építik be az oktatás folyamatába, így jól kiegészítik az iskolai tankönyvek elsősorban a grammatikai ismeretek gyakorlását célzó (főleg felismerési, kiegészítési, rendezési és transzformációs) feladatait. Jelen gyűjteményben a feladatok között találunk egyéni, páros és csoportos, valamint differenciált foglalkozásokra alkalmasakat egyaránt. Az alább bemutatott minták igyekeznek aktívan és alkotó módon bevonni a tanulót az anyanyelvi óra folyamatába, a számukra érdekes és testhezálló, sok esetben életszerű feladatokkal a tanulók motiváltsága is növelhető.

Jó munkát kívánunk minden kollégának!

V. Mintafeladatok gyűjteménye

*A kis-tudás veszélyes, hosszan idd,
Vagy ne is idd Múzsák forrásait:
Kortyolgatástól kótyagos leszel,
De húzd meg jól, s kijózanít e szer.
(Alexander Pope)*

5. osztály

1. Alkossátok meg azokat a beszédhelyzeteket (megnevezve, hogy ki beszél kivel), amelyekben helyénvalóak a következő köszönési és megszólítási formulák:

Jó napot kívánok, doktor úr! Jó reggelt, anyu! Jó reggelt, gyerekek! Viszlát! Na húztam, csá! Áldást, békességet! Dicsértessék a Jézus Krisztus! Helló! Erőt, egészséget, ezredes úr!

2. Találkozol egy rég nem látott kedves barátoddal, és beszélgetésbe elegyedtek. Szeretnél minél többet megtudni arról, hogy mi történt vele, mióta nem találkoztatok. Hogy hangzana ez a párbeszéd köztek? Mivel indul egy ilyen beszélgetés, és melyek azok a beszédfordulatok, amelyek nagy valószínűséggel megjelennek a dialógusban?

(A tanulókat párokra osztjuk, és 2 perc felkészülési időt adunk nekik. Ezután meghallgatjuk a párbeszédeket. Nehezebbé úgy lehet tenni a gyakorlatot, ha rögtönzött párbeszédet kell produkálniuk, azaz nem kapnak felkészülési időt. Ilyenkor minden párnak külön szituációt kell meghatározni, vagy csak néhány párt foglalkoztatni.)

3. Nézzetek utána, milyen régiek és honnan erednek az itt a kezem, nem disznóláb és a szervusz kifejezések! Milyen beszédhelyzetben hangozhatnak el?

4. Képzeld el, hogy buszon utazol egyik iskolatársaddal, ahol rengeteg az utas és már nincs szabad ülőhely. Te átadod a helyed egy idős néninek, de társad ezt nem teszi, mert ő nem akar állva utazni. Szerinted helyesen tette-e? Foglald össze gondolataidat szóban!

(A feladat megoldásához a tanulók 3 perc felkészülési időt kapnak. Aztán néhány gyereket megkérünk, mondja el gondolatait. De ne felolvasás legyen!)

5. Olvassátok fel a következő halandzsamondatokat kijelentő, kérdő, felkiáltó, felszólító és óhajtó hanglejtéssel!

Bakli petka dörmin gáty

Dimbala rittang la bokorty máli

Majd mondjátok el újra a mondatokat a hanglejtéssel és a mimikáttal a következő érzelmeket kifejezve:

- a) csodálkozással,
- b) mérgesen,
- c) gúnyosan,
- d) ujjongva.

6. Vizsgáljátok meg saját családok névhasználatát! Írjátok le édesapátok és édesanyátok nevét, édesanyátok leánykori nevét, a saját nevetek teljes formáját magyarul és ukránul, majd figyeljétek meg rajtuk a kárpátaljai magyar névhasználat sajátosságait! Foglaltok össze szóban a tapasztalatokat!

7. Készítsetek táblázatot arról, hogy szólítják édesapátokat, édesanyákat, esetleg a veletek élő nagyszületeket: munkahelyi főnökeik, beosztottjaik, munkatársaik, szomszédjaik, barátaik, gyermekeik, a postás, a boltos, és hogyan szólítják meg őket idegenek?

8. Soroljátok fel, hogyan szólítjátok iskolai tanáraitokat az iskolában, illetve ha a magánéletben (az iskolán kívül) találkoztok velük!

9. Keressetek az irodalom órákon tanult művekben olyan megszólítási és köszönési formákat, amelyeket ma már nem használnak! Milyen nyelvi elemeket használnátok ma abban a helyzetben?

10. A hétköznapi beszélgetésekben hallottatok-e a következő szavakat és ismeritek-e a jelentésüket?

bulocska, májka, pelmenyi, marsutka, paszport

Hol, milyen beszédhelyzetekben szoktak előfordulni ezek a szavak? Házi feladatként figyeljétek meg lakóhelyeteken az emberek (rokonok, szomszédok, barátok, ismerősök stb.) nyelvhasználatát! Írjátok rövid fogalmazást arról, mire lettetek figyelmesek!

11. Kérdezzétek meg otthon a szüleiteket és nagyszüleiteket, ismerik-e az alábbi növények más megnevezését, és gyűjtsétek össze azokat, s írjátok fel egy lapra! Ha te magad nem ismered ilyen alakban a megadott szavakat, nézd meg a jelentésüket az értelmező szótárban!

burgonya, kukorica, sárgarépa, csalán, gyermekláncfű, csipkebogyó, létra

12. A tizedik feladatban összegyűjtött szavakat és köznyelvi megfelelőiket rendezzétek szópárokba, majd a szópárok tagjait illesszétek mondatokba! Azután mondjátok meg, mely mondatokat ki mondhatná kinek, mikor és hol (vagyis illesszétek a mondatokat beszédhelyzetekbe)! Ugyanaz a személy és ugyanabban a helyzetben mondja-e a köznyelvi és a nyelvjárási szót tartalmazó mondatot? Miért?

13. Írjátok le az itt felsorolt szavakat a magyar helyesírás szabályait betartva! Ezután húzzátok alá azokat a szavakat a szövegben, amelyek a kárpátaljai beszélt nyelvben nem úgy ejtünk, mint ahogyan a helyesírás szerint írjuk!

husz, áru, betű, egyszerű, eskü, falu, fésű, fiu, gömbölyű, gyűrű, hegedű, hosszú, kapu, kesztyű, köszörű, lassu, savanyu, lud, daru

14. Ismered-e az alábbi szavak jelentését? Szerinted kik használják ezeket a szavakat és milyen beszédhelyzetben?

bánka, májka, szesztra, paszport, szok, szotek

15. Látsz-e az alábbi mondatokban olyan szavakat, amelyek szerinted nem részei a magyar köznyelvnek? Ha igen, milyen köznyelvi szóval helyettesítenéd őket? Milyen élethelyzetben hangozhatnának el ezek a mondatok így?

- (a) *Friss bulocskát hoztak az üzletbe.*
(b) *A húgom már két hete grippes.*
(c) *A szesztra nagyon segítőkész és figyelmes volt.*
(d) *Nálunk felejtetted a kurtkádat, utánad hoztam.*

16. Írjátok le az alább felsorolt szavakat a megadott csoportosítás szerint! Ezután magyarázzátok meg a tájszavak és a szakkifejezések jelentését. A tájszavak mellé társítátok köznyelvi változatukat! Nevezetek meg olyan szituációkat, ahol a köznyelvi változat, majd olyanokat is, amelyekben a nyelvjárási változat az inkább odaillő.

a) közhasználatú szavak:

b) szakkifejezések:

c) tájszavak:

épület, málé, ruha, urándúsítás, hengerlés, lajtorja, kolompér, esztergál, gyalupad, csanak, murkó, toll, könyv, paszuly, csapágy, mondatelemzés, csonár, tehen, szorzat

17. Javítsd az alábbi szöveget, betartva a helyesírási normákat! Majd húzd alá a szövegben azokat a szavakat, ahol különbséget látsz a kiejtés és a helyesen írott változat között. Mi az oka szerinted a különbségnek?

A magyar nyelvet nem csak azért kell tanulni hogy jó jegyet kapjunk hanem azért is mer ez műveltségünk alapja. Aki nem ismeri a salyát anya nyelvét az nem lehet művelt ember. Ha a hejes írást nem ismerjük, semijén témába nemtuggyuk hibátlanul kifejezni magunkot. Ezér kel hát törekednünk rá hogy elsajátítsuk anya nyelvünket.

18. Az alábbi mondatpárok közül karikázd be azt (az a)-t vagy a b)-t), amelyiket természetesebbnek érzed!

a) *Az üzletbe ma hoztak friss narancsot!*

b) *Az üzletbe ma hoztak friss narancsokat!*

a) *Az emberek az autóban ülve várták meg, míg a rendőrök elhárítják az akadályokat.*

b) *Az emberek az autókban ülve várták meg, míg a rendőrök elhárítják az akadályokat.*

- a) Tegnap a barátnőm kifestette a körmeimet.
b) Tegnap a barátnőm kifestette a körmömet.

- a) Az előbb a ti kezetekben volt a labda.
b) Az előbb a ti kezeitekben volt a labda.

Most pedig beszéljétek meg a tanárral közösen, mi a különbség az egyes mondatok között. Figyeljétek meg, hogy a környezetekben élő emberek melyik változatát használják a mondatoknak. Végül jegyezzétek meg, melyik mondat van a köznyelv szabályai szerint szerkesztve, és melyik nem. Fogalmazzátok meg a tanár segítségével minden mondatpár esetében, hogy mi a két mondat közötti különbség oka!

19. Petőfi Sándor így írja le a János vitézben azt, hogyan szólítja meg Kukoricza Jancsi szerelmét, a patakban mosó Iluskát:

"Szívemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!"

Kukoricza Jancsi így szólott hozzája:

"Pillants ide, hiszen ezen a világon

Csak te vagy énnékem minden mulatságom.

Vesd reám sugarát kökényszemeidnek,

Gyere ki a vízből, hadd öleljelek meg;

Gyere ki a partra csak egy pillanatra,

Rácsókolom lelkem piros ajakadra!"

Játsszátok el, ti hogyan szoktátok megszólítani barátaitokat!

6. osztály

1. Gyűjtsetek minél több szinonimát (rokon értelmű szót) a következő szavak mellé: *lány, fiú, énekel, jár*. Minden szinonimával alkossatok mondatot és helyezétek szituációba! Határozzátok meg az egyes szavak stílusértékét, hangulatát!

2. Írjatok egy-egy összefüggő mondatot minden felsorolt kifejezés segítségével. Figyeljete arra, hogy a választott kifejezés a szövegbe illő módon jelenjen meg!

*kitűnő stílusban úszik,
új divatstílust teremtett,
csodálatos a festő stílusa,
rég stílusú bútor,
stílusosan öltözködik.*

3. Gyakoroljuk a telefonbeszélgetést! Képzeld el, majd játszd el, hogy telefonon beszélgetsz az alábbi személyekkel! Válassz minden beszélgetésben odaillő témát! Figyelj a megszólításokra!

- a) *barátnővel, barátal beszélgetsz,*
- b) *osztályfőnökkel beszélgetsz,*
- c) *szülővel beszélgetsz,*
- d) *felhívod a rendőrséget valamilyen ügyben.*

4. Milyen körülmények között lehet valakit a következőképpen megszólítani?

Kovács úr; Kovács tanár úr; Kovács doktor úr; Kovácskám; Kovács János; Kovács közlegény; János; Jancsi; drágám; uram; haver; maga; apa; fiam?

5. Képzeljétek el az alábbi élethelyzetet! Focizás közben véletlenül betört az osztályterem ablakának üvege. Kérjete elnézést az igazgatótól, megmagyarázva a történetet. Aztán képzeljétek el, hogy otthon tört be az ablaküveg, és most születektől kérjete elnézést, s magya-

rázzátok meg a helyzetet. Aztán próbáljátok megfogalmazni, milyen különbségek voltak a két beszédhelyzet között a nyelvhasználatot tekintve!

6. Szerkessztek összefüggő, rövid történetet az alábbi szókapcsolatokkal! Állapítsátok meg a szókapcsolatokban szereplő szavak szófaját!

tucat rózsza, rengeteg édesség, két lány, ötven hrivnya, több fiú, kevés hely, sok idő, egy rakás állat, számtalan gondolat, kilenc élet.

7. Minden megszólításnak megfelel egy elköszönés. Keresd meg az összetartozókat!

Megszólítások:

1. *Drága Szüleim!*
2. *Te Ronda Alak!*
3. *Tisztelt Igazgató Asszony!*
4. *Kedves Kövér Szomszéd Néni!*
5. *Szevasz, Zsolti!*
6. *Aranyos Nénikém!*
7. *Édes Gyermekem!*
8. *Üdv, Mókuska!*

Elköszönések:

- a. *Tisztelettel: Tóth Pál, a diáktanács elnöke*
- b. *Sokszor csókol unokaöcséd: Dódika*
- c. *Sok puszit küld fiatok, Jenőke*
- d. *Szeretettel barátod: Tamás*
- e. *Üdvözlí: a Szomszéd Kisfiú*
- f. *Aláírás: Te ló!*
- g. *Csókol Édesanyád!*
- h. *Csók, Panni*

1–	2–	3–	4–
5–	6–	7–	8 –

8. Játsszátok el az alábbi szituációkat a megadott kulcsmondatok segítségével. A mondatokat bele kell építenetek a saját mondanivalótokba!

Szülő (Sz.) és gyermeke (Gy.) beszélgetnek. Az édesanya vagy édesapa megkéri a gyermekét valamire.

Kulcsmondatok:

Gy: „... Készen vagyok...”

Sz: „... Na, megnézem...”

Gy: „... Akkor várj még...”

Sz: „... Úristen!!!”

Gy: „... Hát.....”

Sz: „... Ezért jutalom (vagy büntetés) jár!”

Két testvér (T1 és T2) beszélget. Az egyik a másiknak valamilyen kárt okozott.

Kulcsmondatok:

T1: „... Ezt nem hiszem el!...”

T2: „... Pedig nem vicc....”

T1: „... Miért kellett ezt csinálnod?....”

T2: „... Miért tüntetted el a???”

T1: „... Egyáltalán: miért jöttél be a szobámba?”

T2: „... Te kezdted!!!”

Két barát (B1 és B2) beszélget. Az egyikük (B2) rossz hangulatban van, elutasítóan reagál mindenre.

Kulcsmondatok:

B1: „... Végre már van hó, és nem csak sár!...”

B2: „... Utálok a havat....”

B1: „... Na, ne már... Menjünk szánkózni!...”

B2: „... Én!? Szánkózni!? Te, mi van veled?...”

9. Készíts leírást a megadott tárgyakról! Mindent mondj el róluk, amit tudsz, és amit gondolsz, feltételezel!

autó, focilabda, CD, körömlakk, zsák, túró torta, kerék, körte, töltött káposzta, bohóccorr, térkép

10. Az alábbi mondatok két sporttudósításból valók. Mely mondatok tartoznak az újságban megjelenő írott tudósításba, és melyek a pálya széléről elhangzó élőszóbeli rádiós tudósításba? Mi a különbség a kétféle tudósítás mondatai között?

a) Kezds után azonnal rohamozni kezdték a csatárok az ellenfél kapuját.

b) Óriási a lendület! Remek helyzetek!

c) Az első félidő 24. percében védelmünk hibájából az ellenfél váratlanul megszerezte a vezetést.

d) Ejnye, micsoda sportszerűtlen jelenet! Ezt nem szabad, fiúk, ilyen nem lehet csinálni!

e) A félidő utolsó percében kapusunk jó érzékkel vetődött, és kiöklözte a kapu jobb alsó sarka irányába tartó labdát.

f) Hogy a csudába lehetett ezt a helyzetet ilyen csúnyán kihagyni?!

11. Válasszátok ki az alábbi szavak közül a nyelvjárási szóalakokat, majd írjátok melléjük köznyelvi megfelelőjüket! Ezután játszatok el egy-egy párbeszédet a szétválogatott szóalakokat felhasználva úgy, hogy egyik beszédhelyzetben a nyelvjárási szóalakok, a másikban a köznyelvi szóalakok legyenek az odaillők! Mindkét esetben nevezzétek meg a beszédhelyzet elemeit is!

tehen, virág, vereb, kacsa, asztal, szeretet, vereség, tűzben, huszas, fát, vizet, híd, úrhajó, ut, kokas, disz, hús, tűz, ablak, eggyetem, szallag, foggantyú, esső

12. Töltsd ki az alábbi táblázat *Tipp* oszlopát a személyes névmás határozóragos alakjának köznyelvi megfelelőjét beírva! Ezután húzd alá azokat a formákat a táblázat többi oszlopában, amelyeket otthon és a környezetekben használnak! Van-e különbség a köznyelvi és az otthon használt változat között? Ha igen, szerinted mi lehet a különbség oka?

Az utolsó oszlopba írd be, hogy mely névmás ragos alakja van az előző oszlopokban!

Tipp:	1.	2.	X.	Személyes névmás:
	<i>rólla</i>	<i>róla</i>	<i>rolla</i>	
	<i>tólle</i>	<i>tóle</i>	<i>tölle</i>	
	<i>utána</i>	<i>uttána</i>	<i>utánna</i>	
	<i>belölle</i>	<i>belölle</i>	<i>belőle</i>	
	<i>alólla</i>	<i>alóla</i>	<i>alolla</i>	
	<i>felőletek</i>	<i>felölletek</i>	<i>felölletek</i>	
	<i>nállunk</i>	<i>nálunk</i>		
	<i>hozzád</i>	<i>hozád</i>		
	<i>enyímek</i>	<i>enyímekek</i>	<i>enyémek</i>	

13. Helyettesítsd az alábbi mondatokban aláhúzott szavakat az itt felsoroltakkal!

napló, papucs, húsos derelye, virsli

- Édesanyám készíti legfinomabban a pelmennyit.*
- A szüleim minden hétoégén aláírják a scsodennyikemet.*
- Tegnap reggelire szosziszkit ettem.*
- Nem láttad a slopimat?*

Most nevezz meg olyan beszédhelyzeteket, melyekbe odaillők lehetnek az eredetileg megadott mondatok, majd olyanokat is, amelyekbe a

köznyelvi szót tartalmazó mondatok illenek! Fogalmazzátok meg, mi a különbség az aláhúzott szavak és a behelyettesített változatuk között!

14. Karikázd be az a)-t vagy a b)-t aszerint, hogy melyik illik bele jobban a mondatba! Válaszodat minden esetben indokold! Milyen szituációban használható az egyik, illetve a másik szóval kiegészített mondat?

- 1) *Zsuzsának tegnap kihúzták a ... a) fogát b) fogacskáját.*
- 2) *Hol piszkoltad össze ... a) kis kezedet b) kezecskédet?*
- 3) *Minden reggel iszom egy bögre ... a) teát b) teácskát.*
- 4) *Pisti mindenhez eszik ... a) kenyeret b) kenyérgkét.*

15. A pontok helyére írd egy odaillő foglalkozásnevet! Ha nem mindenki egyformát írt, beszéljétek meg, mi lehet a különbség oka!

- a) *A nővérem egy gimnáziumban tanít, ő tehát*
- b) *Zsuzsát tavaly nevezték ki az iskola élére, most tehát már*
- c) *Már két éve Kati vágja a hajam, vagyis ő a*

16. Meséld el egyik kiránduláson szerzett élményedet úgy, hogy mondandódba beleépíted a következő szavakat:

tűz, szalonna, szekér, pihenés, baleset, Pisti, virág, tehén, fa, eső, erdészház, kacska, lányok, fiúk, naplemente

A kirándulást el kell mesélned: anyukádnak, barátodnak, tanárodnak, le kell írnod egy iskolai fogalmazásban.

17. Szerinted az alábbi mondatok megfelelnek-e a köznyelvi normának? Azokat, amelyek véleményed szerint nem, alakítsd át úgy, hogy köznyelviek legyenek! Illeszd beszédszituációba az alábbi mondatokat, majd köznyelvi párjukat is!

Ha megtanulom a leckémet, elmegyek nálatok.

Ezek a könyvek az enyimek.

Pali beteg, látogassuk meg őtet.

Tik hogyan készültök az iskolai ünnepélyre?

Eztet a könyvet már kétszer olvastam.

Mink már elültettük a fákot.

18. Balassi Bálint többek között így szólítja meg a hölgyet *Hogy Júliára talála, így köszöne neki* című versében:

*„Én bús szívem vidámsága,
Lelkem édes kívánsága,
Te vagy minden boldogsága,
Véled isten áldomása.”*

Majd így zárja versét a költő:

*„Júliámra hogy találék,
Örömemben így köszönék,
Térdet-fejet neki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.”*

Ti milyen köszönési és megszólítási formákat ismertek? Van-e olyan megszólítás, amely hallatán ti is elmosolyodnátok?

7. osztály

1. Képzeljétek el az alábbi élethelyzetet. Az osztállyal a magyar költészet napjának megünneplésére készültök. Az osztály egyik része mindenképp fontosnak tartja, hogy kárpátaljai magyar költőtől is hangozzon el vers, viszont az osztály másik része ezt unalmasnak és fölöslegesnek tartja. Osszátok két részre az osztályt, válasszatok egy vitavezetőt, és rendezetek vitát a kérdésben. Érveljétek meggyőző módon álláspontotok mellett. (A feladat végrehajtása során a tanulóknak ismerniük és alkalmazniuk kell a helyes vitatkozás etikettjét.)

2. Az alábbi szövegben néhány igét tájnyelvi változatban találsz. Húzd alá ezeket az igéket, majd alakítsd át a szöveget úgy, hogy az igék köznyelvi változatát használod! Ezután mondd el a történetet köznyelven! Nevezd meg, milyen szituációban hangozhatna el a köznyelvi, és melyikben a nyelvjárási változatú szöveg!

Tegnap sétálunk a parkban Péterrel, mikor lássuk, hogy a kutyák megtámadtak egy nénit.

– Fussunk gyorsan oda! – kiáltotta Péter. – Meglássuk, mit tehetünk a néniér.

– Futnák én, ha nem fájna a lábam – mondtam én.

Kávézóba indultunk, de én az esetet látva javasoltam, halasszuk a fagyizást későbbre. Odasiettünk. A néni jajgatva mutatta vérző lábát.

– Meg tudnátok mutatni a kórházba vezető utat? – kérdezte a néni.

Természetesen megmutattuk neki az utat, és a néni egy hét múlva meggyógyult.

3. Alkossátok meg azokat a beszédshituációkat, amelyekben helyénvalóak a következő köszönési és megszólítási formulák! Nevezzétek meg a beszédshituáció elemeit!

Jó reggelt kívánok, Tanár úr!

Jó reggelt, gyerekek!

Viszlát!

Viszontlátásra!

Jó estét, Drágám!

Pá, édesem!

Kezét csókolom!

Adjon Isten jó estét!

Jó estét, jó szurkolást!

Na húztam, szíóka!

Jó szerencsét!

4. Válasszatok egy részletet kedvenc olvasmányotokból, és mondjátok el a részlet tartalmát a következő beszédhelyzetekben:

- a) az irodalmi szakkörön beszéltek róla osztálytársaitoknak,*
- b) filmrendezőként a választott jelenetben játszó színészeknek,*
- c) a barátaidnak kötetlen beszélgetés közben.*

5. Alkossatok mondatokat a következő szavakkal úgy, hogy a megadott stilisztikai szerepben alkalmazzátok azokat!

- rendkívüli – lelkesedés kifejezésére;*
- páratlan – nehezményezés kifejezésére;*
- mesés – öröm kifejezésére;*
- zseniális – bosszúság kifejezésére.*

6. Mesélj a *Harry Potter és a Bölcsek Köve* című kötetéről a megadott beszédhelyzetekhez igazodva! Mesélj róla: *a) ötödikes kishúgodnak; b) legjobb barátodnak; c) irodalom órán úgy, mint a legkedvesebb könyvedről, d) majd úgy, mint akinek nem tetszett a regény.*

7. Fogalmazd meg írásban, hogyan zajlana egy telefonbeszélgetés a tegnapi esti viharról:

- a) a legjobb barátoddal,*
- b) egy osztálytársaddal, akit nem nagyon kedvelsz,*
- c) számodra ismeretlen felnőttnel, aki a szüleidet keresi,*
- d) téves hívás esetén.*

El is játszhatjátok a helyzeteket.

8. Milyen beszédhelyzetekben hangozhatnak el az alábbi mondatok? Játsszátok el a beszédhelyzeteket, nevezzétek meg a beszédhelyzet elemeit!

Sajnálom, ez nem a Kiss lakás!

Nézz körül alaposabban, mielőtt átmész!

Na gyorsan húzzunk innen!

Hölgyem, szabad?

Erre igazán nem számítottam!

Ennél egy számmal kisebbet kérek!

Mi lesz így velünk?!

9. Válasszátok ki az alábbi szavak közül a nyelvjárási szóalakokat, majd írástok melléjük köznyelvi megfelelőjüket! Ezután határozzátok meg a szavak tőtípusát!

fől, mozogj, mensztek, jöttem, jáccodj, gyul, ehét, huz, rug, szúr, nyugodj, megyenek, játszom, szünik, nől

10. Alkossatok párbeszédet úgy, hogy odaillő módon felhasználod az előző feladatban felsorolt szavakat!

Beszélgess: a) *nagymamáddal*; b) *barátoddal*; c) *osztálytársad szüleivel*, d) *a harapós kutyáját sétáltató, de neked nagyon tetsző osztálytársaddal*.

11. Olvassátok el a következő mondatokat! Amelyik véleményetek szerint nem felel meg a köznyelvi normának, írástok át úgy, ahogy szerintetek megfelelne! Milyen, a köznyelvitől eltérő jelenségeket találtatok a mondatokban? Milyen más nyelvváltozat használata közben lennének ezek a jelenségek odaillők?

Szívesen úsznák veletek, de nem tudok.

Milyen verseket tudol könyv nélkül?

Aki nem dolgozik, az ne is egyen!

Te melyik házban lakol?

Elaludnák, de nem fog az álom.

Tanítsál már meg sakkozni!

Majd meglássuk, lesz-e időm rá.

Mit sütsz, édesanyám?

12. Nevezzétek meg, hogy az alábbi mondatok mely nyelvváltozatba illenek! Mindegyik mondatnak készítsétek el a köznyelv szabályait követő változatát is!

Írnák egy levelet neked is, de elfáradt a kezem.

Menj odébb, mert nem lássuk tőled a tévét!

Nem is tudom, mit csinálnák, ha gazdag lennék.

Erre a kérdésre én is könnyen tudnák felelni.

Boldogan elvállalnák valamilyen megbízást.

Szívesen innák most egy pohár tejet.

Mindig odaragasztja az ujját munka közben.

13. Az alábbi mondatok elhangozhatnak-e a kárpátaljai magyarok beszédében? Így hangoznának-e akkor is, ha a köznyelv szabályai szerint fogalmazunk? Ha szerinted nem, írd le a mondatok köznyelvi változatát is!

a) Szakad le a karom az egész napi munkától.

b) Ha Pistivel tanulók együtt, egész nap halok meg a nevetéstől, olyan szórakoztató természete van.

c) Feri egész nap a motrot javítgassa, nem csinál egyebet.

14. Helyettesítsd be az alábbi mondatokba az itt felsorolt szavak valamelyikét! Beszéljétek meg a tanárral közösen a választásokat okát! Ezután húzzátok alá azokat a mondatokat, amelyek megfelelnek a köznyelvi normának! Ha van olyan, amely nem felel meg, akkor nevezzétek meg olyan beszédhelyzetet, ahol mégis használatos lehetne.

csomag, remont, batri, javítás, zsemle, elem, bulocska, pácska

a) A biciklim egy hete alatt áll.

b) Friss hoztak az üzletbe.

c) Tegnap édesanyám vett egy gyufát.

d) Zsuzsa leszidott, mert elfelejtettem venni az órába.

15. Az alábbi szószerkezetből azonos jelentésű szópárokat rakhatsz össze. Mi a különbség a szópárok egyes tagjainak használati körében?

bagázsnyik, mappa, jogosítvány, pápka, práva, csomagtartó, dovidka, igazolás

16. Az alábbi mondatok közül karikázd be azokat, amelyeket természetesebbnek érzel! Minden esetben indokold meg a választásodat!

- 1) a) *Mielőtt eljövök hozzátok, felhívlak.*
b) *Mielőtt eljövök hozzátok, felhívlak titeket.*
- 2) a) *Észrevettem, hogy figyel engem.*
b) *Észrevettem, hogy figyel.*
- 3) a) *Eltévedtünk volna, ha nem igazítanak útba minket.*
b) *Eltévedtünk volna, ha nem igazítanak útba.*
- 4) a) *Tegnap délután láttalak.*
b) *Tegnap délután láttalak téged.*

17. Az alábbi idézet Vári Fábián László kárpátaljai magyar költő *Illyés Gyula fejfája előtt* című verséből való. Olvasd el figyelmesen a versrészletet, és fogalmazd meg írásban saját szavaiddal, számodra mit jelentenek ezek a sorok!

*„Makacs szánkra fegyelmet
izzó jogarral égess,
csak őrizz meg bennünket, édes,
édes anyanyelo!”*

8. osztály

1. Mondd el néhány a helyzethez illő mondatban a megadott szituációknak megfelelően, hogy tegnap Imrével egész nap a *FIFA 2012* nevű számítógépes játékot játszottátok a géped előtt ülve.

- a) *barátnak,*
- b) *szülőnek,*
- c) *tanárnak,*
- d) *szomszéd néninek,*
- e) *nagyszülőnek.*

2. A házi feladatod rejtélyes módon eltűnt, s erre magyarázatot kell adnod... Még az is lehet, hogy a kutya ette meg, ezért nem mutattad fel az iskolában? Magyarázd ki magad:

- a) *szüleidnek,*
- b) *tanárodnak,*
- c) *a szomszéd néninek,*
- d) *a nagyszülőknek.*

3. Szituációtól függően állapítsd meg, melyik szóhasználat az odaillő vagy a nem odaillő a megadott szituációkban:

- iskolai feleletkor: *Babits Mihály 1883-ba született.*
- iskolában a tanárral beszélgetve: *Akarnák kérni még egy kis időt a dolgozatra.*
- nagymamádnak a nyári szünidőben: *Akarnák kérni még egy kis pénzt fagyira.*
- barátodnak: *Mutassad a kezed!*
- boltban, fiatal eladóval beszélgetve: *Mennyibe fáj a kenyér?*
- boltban, nálad jóval idősebb eladóval beszélgetve: *Mennyibe fáj a kenyér?*

4. Képzeld el, hogy a levelezőtársad, aki Amerikában él, a nyári iskolai szünet ideje alatt rövid látogatást tesz nálatok. Mivel nem ismeri vidéked szokásait, kulturális hagyományait, neked kell elmagyaráznod azokat

neki, hogy be tudjon valamelyest illeszkedni az új környezetbe. Az egyik tanuló legyen a helybéli, a másik az amerikai gyerek. Utóbbinak az a feladata, hogy kérdezzen, mivel nem érti a helyi szokásokat és hagyományokat, nem ismeri az itteni ételeket, és magyarázatot vár barátjától.

5. A nyelv rétegződésének megfelelően fogalmazd meg mondandódat az adott szituációnak megfelelően, mindegyikben legalább három jellemző szó, kifejezés használatával:

- a) tudósítás a *Fasírt FC* és a *Rántotthús Torna Klub* barátságos foci mérkőzéséről (hobbinyelven);
- b) kutatásod témájáról a *Nobel-díj átvétele* alkalmából (a választott tudományágnak megfelelő szaknyelven);
- c) meséld el a feleléstől való megmenekülésed hihetetlen történetét a haveroknak (diáknyelven).

6. Add meg az alábbi meghatározásokban körülírt fogalmaknak, tárgyaknak minél több ismert megnevezését:

- a) víz hordására használt fogantyús/füles tárgy;
- b) nadrág megszorításához használt általában bőrből készült hosszú eszköz;
- c) nálunk is honos gyomnövény, melynek egészén csipős tüskék találhatók;
- d) út mentén álló oszlopok, melyek vezetőkeket tartanak;
- e) porszívó helyett alkalmazható nyeles eszköz;
- f) földben növeő gumós növény, melynek töltött, sült és sok egyéb verzióját ismered;
- g) madár, melyet a fák doktorának is neveznek;
- h) a tavasz első piros virága;
- i) kis kerek pékárú;
- j) otthoni lábbeli fűző és csat nélkül;
- k) sárga mezei virág, koszorú is köthető belőle;
- l) olyan (rendszerint cserép) ivóedény, melynek füle van;
- m) autók háttérében található áruszállító rész.

7. Egy önkéntes diákot jelöljete ki idegenvezetőnek, kinek be kell mutatnia a külföldi (de magyarul jól beszélő) turistáknak szülővárosotok (szülő-

falutok) nevezetességeit. A turistát alakító osztálytársaknak az a feladatuk, hogy minél többet kérdezzenek a bemutatott nevezetességekről. Feltehetőnek bármilyen kérdést, ami a hely történelmi vagy kulturális múltjához kapcsolódik. Lényeg, hogy folyamatos párbeszéd legyen a felek között, de mindez fegyelmezett módon történjen.

8. Tagold mondatokra az alábbi szöveget, és rakd ki a hiányzó írásjeleket, ékezeteket! Milyen szövegműfajba tartozó szöveg jött létre?

szia nem akarsz eljönni velünk hetvegen satorozni hetvegen igen hetvegen miért talan nem jo vagy tul keson szolok mar egy ideje tervezzuk de mot lenne legalkalmasabb mindannyiunknak sajnalnam ha nem tudnal jonni

9. Dekódold az alábbi szleng mondatokat (fejtsd meg a jelentésüket)! Fogalmazd meg, mit jelentenek köznyelven!

a) *Nyomd a sódert, kiscsávó!*

b) *Szűnj meg, én sokkal jobban bírom a strapát.*

c) *Ne idd azt a lónyálat, mert annyi lesz a fogaidnak!*

10. Dolgozzatok ki tolvajnyelvet, amit csak ti ismertek! Például készítsétek el a francia kártyából a négy ász és a négy király sajátos, általatos kitalált megnevezését tolvajnyelven. Társaitokkal kártyázás közben ezeket a megnevezéseket használjátok! Figyeljétek meg, hogyan reagálnak erre azok, akiket nem avattatok be!

Például: a pikk király legyen *hétfő*, a treff király *kedd*, stb. Ekkor kártyázás közben elhangozhat köztetek egy ilyen párbeszéd: „*Hétfőn akarunk bulizni?*”, ami azt jelenti: „*A pikk király nálad van?*”

11. Egy folyóirat pályázatot hirdet 14–15 éves tanulók számára „*Szülőföldem szép határa*” címen. 3-5 fős csapatok vehetnek részt a versenyben, ahol be kell mutatniuk településük nevezetességeit, történelmi múltját és kulturális hagyományait, esetleg vidékük híres szülőtteit (irodalmárok, közéleti személyiségek, sportolók). Ebben a gyakorlatban akár az egész osztály részt vehet. A felkészülési idő lehet egy hét. A kijelölt napon tartott órán az osztály már úgy rendezkedik be, mint egy versenyre, és előadják, amit készítettek. Minden csapat választ magának egy kárpátaljai várost vagy falut, és azt mutatja be a többieknek. Szemléltetők is készíthetők.

12. Csoportosítsátok az alábbi szavakat aszerint, hogy melyek tartoznak a köznyelvi és melyek a nem köznyelvi nyelvváltozatokhoz! Fogalmazzátok meg röviden, miért van egy szónak ennyi változata! Milyen beszédhelyzetekben használják szerintetek az egyes változatokat?

csalám, csalán, csollán, csenál, csinál, csilang, csonár;

burgonya, kolompér, kompír, krumpli, pityóka;

bakancs, bakkancs, bokáncs, bokoncs, bokkancs;

rendőr, zsarú, hekus, fakabát, zsernyák, kopó, milicista.

13. Az alábbi mondatok kiemelt szavai egyes nyelvjárásokban így használatosak. Írjátok a mondatok mellé a szavak köznyelvi alakját! Illesszétek beszédhelyzetbe a mondatokat!

a) *Segítség*et várok **tülled**.

b) Sokat beszélünk **rullad** a barátommal.

c) Nem lesz prókátor **belőlled**.

d) Nincs **nállad** a ceruzám?

e) Csak leskelődsz **utánnam**?

f) Állj be **közzénk** csatárnak!

g) **Éngem** nem érdekel!

14. Írjátok a pontok helyére az odaillő végződést vagy szót!

Patricia magasabb Klaudiá....., pedig egy évvel fiatalabb.

Középiskolánk..... sok szakképzett pedagógus van.

Éva idősebb János....., hiszen a nővére.

Szívesen táncol..... veled.

Milyen nyelvváltozat szabályai szerint egészítettétek ki a mondatokat?

15. Az alábbi mondatok nyelvjárási szövegekből valók. Hogyan írnátok le úgy ezeket a mondatokat, hogy megfeleljenek a köznyelvi normának? Minden esetben vessétek össze és nevezzétek meg, mi a különbség a nyelvjárási normának, illetve a köznyelv szabályrendszerének megfelelően létrehozott változat között!

Vettem három méter szallagot.

Hozd csak ide azt a files kosárt!

Mi nagyon szeressük a szilvalekvárt.

Nem-e akarsz megtanulni keringőzni, a farsangi bálon szívesen táncolnák veled.

16. Meséld el egy történetet az alább felsorolt szavakat (is) használva:

ma, holnapra, munka után, messze, fájától, ott, mezején, kétszer, alaposan, bánatomban, síelni, hegyekbe, bottal, gyökerestül, lázasan, fából, gőzzé, esőben, madárnak

A kitalált történetet jegyezd meg, és mondd el úgy, mintha:

- a) *egy rádióműsorban lennél vendég;*
- b) *a barátaidnak mesélnéd egy buliban,*
- c) *tanárként mesélnéd az órán.*

17. Vannak-e olyan szavak az alábbi mondatokban, amelyet nem tartasz köznyelvinek? Milyen szóval helyettesítenéd őket?

- a) *Vettem egy divatos kraszovkit születésnapodra.*
- b) *A pápkában vannak a füzeteim.*
- c) *Vettem neked 10 darab nevigyimkát a piacon.*
- d) *Holnap vinnem kell a suliba egy dovidkát arról, hogy tegnap orvosnál jártam.*

18. Karikázd be a köznyelvinek ítélt rago! Tudsz-e olyan beszédhelyzeteket megnevezni, ahol a nem standard változat használata a természetes?

- a) *István nagyobb Péternél/től.*
- b) *Petra magasabb Klaudiánál/tól.*
- c) *Péter idősebb Jánostól/nál.*
- d) *Zita okosabb Zsuzsától/nál.*

19. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatban számos olyan szó használatos, melyek a szomszédos szláv nyelvekből származnak, például: *bánka* (befőttesüveg), *dohovor* (szerződés), *dovidka* (igazolás), *grecka* (hajdinakása), *gripp* (influenza), *jászli* (bölcsőde), *májka* (trikó, atléta), *marsrutka* (menetrend szerint közlekedő kisbusz), *paszport* (személyi

igazolvány), *pelmyeni* (darált hússal töltött főtt tészta, húsos derelye), *práva* (jogosítvány), *prokuror* (ügyész), *provodnyik* (vasúti utaskísérő, kalauz), *szágyik* (óvoda), *szok* (gyümölcsle), *szoljárka* (gázolaj), *váfli* (nápolyi, ostya) stb. Ezek a szavak a leggyakrabban a beszélt nyelvben fordulnak elő, s ha a beszélők magyarországiakkal kerülnek szembe, igyekeznek elkerülni használatukat. Teszteld barátaidat, szüleidet: van-e olyan szó a felsoroltak között, amelynek jelentését nem ismerik?

20. Olyan más nyelvekből átvett szavak is vannak a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban, melyek a helyi sajtóban, nyomtatásban is megjelennek. Ezek legnagyobb része a hivatali és politikai élethez kötődő kifejezés. Ilyen például az *adminreszursz*, a *hrivnya*, a *Verhovna Ráda* stb. Nézz utána a helyi újságokban, valóban megtalálhatók-e ezek a szavak a cikkekben?

9. osztály

1. Van-e stíluskülönbség a következő mondatok között: *Szeretsz? Ugye szeretsz? Azért szeretsz? Talán nem szeretsz?* Milyen összefüggésben van a választott fogalmazásmód a mondat jelentésével, hangulatával? Helyezzétek a mondatokat beszédhelyzetekbe! Egyforma hangsúllyal, hanglejtéssel hangzanak el ezek a mondatok?

2. Alkossatok mondatokat a következő szavakkal úgy, hogy a megadott stilisztikai szerepben alkalmazzátok azokat:

rendkívüli – lelkesedés kifejezésére;

páratlan – nehezményezés kifejezésére;

mesés – lelkesedés kifejezésére;

zseniális – nehezményezés kifejezésére.

3. Idézd fel kedvenc tévé- vagy rádióreklámod szövegét! Próbáld megfogalmazni, milyen nyelvi elemek hordozzák benne a stílusértéket, vagyis miben rejlik a szöveg hatásának titka!

4. Találj ki egy nem létező tárgyat! Nevezd el, majd találd ki a funkcióját, adj neki nevet! Aztán képzelj el, hogy a televízióban és a rádióban reklámozod, mint eladandó terméket! Találd ki a tévés és a rádiós reklám szövegét!

5. Képzelj azt, hogy utazó ügynök vagy, és házalsz az előző feladatban kitalált tárggyal. Próbáld meg eladni ezt a tárgyat egy háziasszonynak! Játsszátok el a szituációt! Légy meggyőző, de azért udvarias! Használj érveket!

6. Találjatok ki rövid, frappáns reklámszlogent az előző feladatokban szerepelt képzeletbeli termék népszerűsítésére!

7. Meséld el kedvenc sportod vagy számítógépes játékod alapszabályait:

a) *a barátodnak, aki még nem ismeri;*

- b) az iskolai szervező-pedagógusnak, akit azért érdekel, mert szeretne ehhez kapcsolódóan valamilyen programot szervezni az iskola tanulói számára;
- c) egy földönkívülinek, aki abszolút semmit nem tud erről a játékról.

Játsszátok el a szituációkat!

8. Képzeld magad a megadott helyzetekbe és korszakokba, és játszd el, hogy szíved hölgyének udvarolsz, szép szavakkal próbálsz meghódítani! Idézd fel, amit eddig a különböző korstílusokról tanultál a történelem és irodalom órákon, és próbáld korhű stílust és kifejezéseket használni!

- a) egy reneszánsz udvari bálon táncra kérsz egy hölgyet;
- b) középkori lovagként szíved hölgyéhez szólsz;
- c) a romantika korában távol lévő kedvesednek írsz.

9. Le akarsz valakit beszélni arról, hogy idejét folyton a számítógép előtt töltsé. Hogyan tennéd ezt, ha

- a) szigorú anyja
- b) gúnyolódó barát
- c) féltő barátnő
- d) szomorú apa
- e) atyáskodó osztályfőnök
- f) nagypapa/nagymama
- szerepében vagy?

10. Az, akit az előző feladatban le akartál beszélni arról, hogy szünet nélkül a számítógépe előtt ücsörögjön, nem akarja feladni a szokását, és folyamatosan érvel saját igaza mellett, így te is érvelésre kényszerülsz. Kérj meg valakit, hogy játssza el a másik szerepet, és győzd meg!

11. Képzeljétek el és játsszátok el a következő szituációkat úgy, hogy a szereplők csak közhelyeket és divatos kifejezéseket használhatnak! Figyeljétek meg, mennyire oda nem illővé válik így a beszélők stílusa!

- a) Rómeó és Júlia beszélget az erkély-jelentben.
- b) Don Quijote és Sancho Panza meglátják a szélmalomokat.

Ezt követően olvassátok el a jelenetek eredetijét az irodalmi művekből, és beszéljétek meg, miben különböznek az általatok választott és a mű szerzője által használt nyelvi formák!

12. Alkossatok rövid párbeszédet az alábbi szereplőkkel a megadott szituációkban!

- a) *orvos–beteg / kontrollvizsgálaton;*
- b) *két barát(nő) / nyári vakáció utáni találkozáskor;*
- c) *szülő–gyerek / hétközi program megbeszélésén;*
- d) *vállalatvezető–friss diplomás jogász / állásinterjú.*

13. Milyen beszédhelyzet(ek)ben hangozhatnak el az alábbi mondatok? Nevezzétek meg a szituáció elemeit is!

- a) *Sajnálom, ez nem a Kiss lakás!*
- b) *Nézz körül alaposabban, mielőtt átmész az úton!*
- c) *Forró lett a talaj a lábunk alatt.*
- d) *Hölgyem, szabad lesz?*
- e) *A csudába! Erre igazán nem számítottam!*
- f) *De hisz én ennél egy számmal kisebbet kérek!*
- g) *Mit akarsz már megint, te akasztófárávaló?*
- h) *Hú, ez nem semmi!*
- i) *Miért pont én?!*
- j) *Na azonnal húzzunk innen!*

14. Szerkesszettek rövid párbeszédet a szituáció megváltozásának megfelelően!

- a) *A és B barátok/barátnők, és a moziból jövet megbeszélik a látott filmet.*
- b) *Hozzájuk lép A édesanyja, s a gyerekek beszámolnak neki a filmről.*
- c) *B otthon elmeséli 5 éves öccsének, hol járt és mit látott.*

15. Szerkesszettek rövid párbeszédet a szituáció megváltozásának megfelelően!

- a) *X ügyintéző egy fontos állami hivatalban. Ebédszünetben a barátnőjével beszél új munkahelyéről egy gyorsétteremben.*

b) Asztalukhoz lép X főnöke, és csatlakozik hozzájuk. X-nek így kell folytatnia a megkezdett elbeszélést.

c) X visszatér a munkahelyére, és fogad egy ügyfelet.

16. Képzeljétek el és játsszatok el az alábbi szituációkat:

a) magyarázom a szüleimnek a bizonyítványom (elbeszélés formájában);

b) magyarázom anyukámnak a bizonyítványom (párbeszédes formában).

Játsszatok el a helyzeteket többféle stílusban: az elbeszélés először legyen vicces, majd felnőttesen komoly, aztán gyerekesen naiv, végül tudálékos, okoskodó.

17. Az alábbiakban néhány beszédhelyzet leírását olvashatjátok. Minden beszédhelyzet megvalósítása egy-egy tanulóra vár. Próbáljatok meg összefüggően három percet beszélni az adott témáról, a megadott szituációnak megfelelően!

a) egy főzőműsor háziasszonyaként ételrecepteket ajánlasz a nézőknek;

b) irodalomtanárként a trójai mondakörről beszélsz a diákjaidnak hatodik osztályban;

c) sportriporterként közvetítesz egy képzeletbeli Forma 1-es futamot;

d) sportriporterként közvetítesz egy elképzelt focimeccset két kedvenc csapatod között;

e) úrhajósként rádión jelenteted a földi irányítóközpontnak, mit tapasztalsz éppen űrutazásod során;

f) egy állatmenhely tulajdonosaként a háziállataink iránti felelősségről beszélsz egy televíziós műsorban.

Ha még többen szeretnének kipróbálni magatokat ebben a játékban, találjatok ki újabb szituációkat közösen!

18. Képzeld el, hogy elutaztatok nyaralni, és a nyaralás ideje alatt magánlevélben számolsz be a veled történetekről a számodra fontos embernek. Írj egy magánlevelet ugyanarról a témáról barátodnak, barátnődnek és nagymamádnak! Figyeld meg, hogyan változik a levél stílusa! Figyelj a levél formai és tartalmi követelményeinek betartására!

19. Gyűjtsetek és adjatok elő szóban minél többféle tartalmú viccet: skót vicc, rendőrvicc, szóke nő vicc stb. Foglaljátok össze, mi jellemzi a viccek

stílusát! Hogyan kell jól, hatásosan előadni a vicceket? Van-e az osztályban olyan tanuló, aki kifejezetten jó vicceselő? Mitől olyan sikeres, ha ő mond viccet?

20. Írj rövid üzenetet egy papírra:

a) *Édesanyádnak, mert távollétében sürgősen el kellett menned otthonról, és csak későn jössz haza.*

b) *A barátódnak/barátodnak, mert nem tudod megvárni a megbeszélthelyen.*

21. Most írástok meg az előző feladatban megadott üzeneteket egy képzeletbeli sms-ben!

22. Az sms-írók (főként a helyhiány miatt) általában sok rövidítést használnak, mint például *vmelyik, vhany, vki, + stb.* Írjatok egy sms-t barátotoknak arról, hogy sajnós elmarad a mára tervezett közös program, s közben használjatok olyan rövidítéseket, melyeket általában is szoktatok. Az üzenet a program elmaradásának okát, indoklását is tartalmazza!

23. Képzeljétek el, hogy rendszeresen naplót írtok, és készítsétek el a tegnapi napotok leírását e napló számára! A napló bizalmas műfaj, csak magatoknak írástok, ennek megfelelően válasszátok meg a stílust.

24. Játsszátok el az alábbi szituációkat szavak nélkül, csak a mimika, a gesztusok és a testmozgás segítségével!

a) *egy szerelmespár sétál a folyóparton;*

b) *egy anya megdorgálja a gyerekét, mert rossz jegyet vitt haza az iskolából;*

c) *egy fiú szerelmet vall egy lánynak;*

d) *egy lezuhanóban lévő repülőgép rettegő utasai vagytok;*

e) *a vezérigazgató diktál a titkárnőjének az irodában;*

f) *matekdolgozat közben arra próbáljátok rávenni az osztály legjobb tanulóját, hogy adja oda nektek a feladat megoldását a tanár háta mögött.*

25. Képzeljétek el és játsszátok el egy olyan párbeszédet, melynek során egy kárpátaljai magyar beszélget egy Magyarországról ide látogatott magyarral! A mellékelt szöszedetből illesszétek be a szavakat a párbeszédbe odaillő módon! Mi alapján válogattatok a szavak közül?

paszport, bánka, útlevel, céklaleves, elektricska, májka, közért, gasztronom, atléta, szok, gyümölcsle, borscs.

26. Gyűjtsetek olyan szavakat és kifejezéseket a helyi magyar sajtótermékekből, amelyek szerintetek Magyarországon nem használatosak, de a kárpátaljai magyar nyelvben igen! Például: *hrivnya, kopijka* stb.

27. Vegyétek kezetekbe a *Magyar Értelmező Kéziszótár* 2003-ban megjelent második, átdolgozott kiadását, amely már kárpátaljai magyar szavakat is tartalmaz! Nézzetek utána, mit (is) jelentenek a kárpátaljai magyarban és mit a magyarországi magyar nyelvben a következő szavak: *bíró, felszámol, beteglap, csenget, tanító.*

28. Képzeljétek el és játsszátok el az alábbi beszédhelyzeteket, melyeknek kárpátaljai magyarok a szereplői. A beszédpartnerek megszólalásaiban használjatok helyi nyelvi jellegzetességeket, nyelvjárási vagy kétnyelvűségi jelenségeket is:

a) *a beregszászi piacon egy öreg, falusi nénitől zöldséget vásároltok;*

b) *valamilyen hivatalos ügyben egy hivatalnoknál jártok (mind a ketten beszéltek magyarul);*

c) *magyarul is tudó ukrán barátoddal találkozol, és a tegnapi buliról beszélgettek.*

Válogassatok a szöszedetből!

paszport, csokolom, viszont látásra, privet, ugorka, szprávoka, kopek, málé, csajok, szétcsúszás, tudnák hozni magának, legyen szíves, tessék szíves lenni, nekem is kellesz belőle

A nem köznyelvi nyelvi elemek esetében mindig nevezzétek meg köznyelvi változatukat is!

29. Az alábbiakban a kárpátaljai iskolások körében is megrendezésre kerülő *Édes anyanyelvünk* nyelvhasználati verseny (9–11. osztályosok számára) 2012-es szóbeli fordulójának feladatait láthatjátok. A versenyen három perces beszédművet kell előadni rövid felkészülés után a megadott témákból választva egyet, betartva az abban megjelölt szituáció követelményeit. Próbáljátok ki, nektek sikerül-e!

- a) *Érdemes-e tévét nézni? A valóságshow-k személyiségformáló hatásairól. Műfaj: fejtegetés. Hallgatóság: baráti társaság.*
- b) *Lógok a szeren, avagy világmegváltó terveim és elképzeléseim a jövőmről. Műfaj: monológ. Hallgatóság: baráti társaság előtt.*
- c) *Milyen tudományágaknak van a legnagyobb távlat a 21. században? Műfaj: elmélkedés. Hallgatóság: szakköri foglalkozáson.*
- d) *Megváltoztatta-e az Internet, és ha igen, hogyan a fiatalok társas- és művelődési szokásait? Műfaj: véleményalkotás. Hallgatóság: osztályfőnök és osztálytársak.*

30. Mi a jelölője ma azoknak a fogalmaknak, melyeket egykor a következő szavak jelöltek? Alkossatok mondatokat a szavakkal! Majd játsszatok el egy helyzetet ezeket a szavakat használva! Milyen hangulata van az egyes szavaknak?

penna, lénia, okuláré, nyoszolya, rokölya, orca, suszter, kalmár, filoméla, játékszín, lábtyú, főveg, előbeszéd, beszély, silbak

31. Írjátok át az alábbi, ma már régiesnek ható kifejezéseket, fogalmazzatokat újra azokat „mai magyar” nyelven!

- a) *sok csudálatos dolgok történtek;*
- b) *akarok aludnom;*
- c) *mikor a városhoz közelede, láta ottan egy embert;*
- d) *a régiekről emlékezés;*
- e) *Buda megvételéről való ének;*
- f) *öszvé-gyűjté a hadakat;*
- g) *és lőn világosság;*
- h) *dolmánya zsinórral és gyöngyökkel kihányva;*
- i) *itt jártam volt tegnap.*

32. Az alábbi szövegben a kiemelt szavak helyett írd be azt a nyelvjárási megfelelőt, amit a te szülőhelyeden használnak! Változott-e így a szöveg hangulata, stílusértéke? Milyen helyzetben hangozhatna el szertettek a nyelvjárási elemeket tartalmazó szövegváltozat?

Képzeld el, tegnap összecsípett a csalán, ezért ma reggel nagyon nyűgösen ébredtem. Alig nyitottam ki a szemem, már édesanyám szólt, hogy sietni kell a

mezőre burgonyát ültetni. Elkezdem készülődni, de nem találtam a bakancsom. Édesanyám felkiáltott: „Az ágy alatt van, te buta! Teljesen kipirult az arcom, mire megtaláltam. Elindultunk. Odaérve a mezőre mindenki vette saját vödörjét és elkezdődött a munka. Nem is volt megállás, míg be nem fejeztük.

33. Az alábbi sorokat Arany János *Toldi* című elbeszélő költeményéből idézzük. Olvassátok el az idézetet, majd fogalmazzátok át úgy, ahogyan ugyanezt ma mondanátok hétköznapi nyelven! Milyen kép elevenedik meg a versrészletben? Hogyan fogalmaznátok meg egyetlen szóval azt, amit a költő nyolc sorban ír le?

„Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vonta,
És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.”

(A *bakacsin* ravatal bevonására használt fekete vászon vagy posztó.)

34. József Attila *Hazám* című verséből idézünk:

Nem adna jogot a parasztnak,
ki rág a paraszt kenyéréen
s a summás sárgul, mint az asztag,
de követelni nem serény.

Magyarázd meg, mit jelent a *summás* és az *asztag* szó! Ha nem ismered a jelentésüket, nézz utána a szótárban! Milyen szótárhoz fordulnál segítségért?

35. Az alábbi mondatok közül jelöld azokat, amelyek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző sajátosságot mutatnak! Megegyezik-e ez a sajátosság a köznyelvi normával? Ha nem, szerkeszd meg a mondatok köznyelvi változatát is!

a) *Mi minden évben kiíratjuk az összes magyar nyelvű újságot.*

b) *Tavaly minden vizsgámat ötösre adtam le.*

- c) *Az iskola új igazgatóját Elizabeta Jozsivnának hívják.*
- d) *Édesapám a Kovács Béla Józsefé, édesanyám a Kovács Aranka Péteré nevet viseli.*

36. Látsz-e az alábbi mondatokban kölcsönszót? Ha igen, milyen köznyelvi szóval helyettesítenéd?

- a) *A szoljárka ára egyre magasabb.*
- b) *A bátyám tegnap megkapta a prívóját.*
- c) *Az iskolai ünnepségen tíz diák kapott gramotát.*

VI. Irodalmi alapú szerepjátékok mintafeladatai

*...akarsz-e mindig, mindig játszani,
akarsz-e együtt a sötétbe menni,
gyerekszíved fontosnak látszani,
nagykomolyan az asztalfőre ülni...*
(Kosztolányi Dezső)

Az alábbiakban egy olyan irodalmi alapú szerepjátékra épülő feladat-sor következik, mely az általános iskolai tananyag két hangsúlyos és mindenki által ismert alapművére, Petőfi Sándor *János vitéz* és Arany János *Toldi* című elbeszélő költeményére, azoknak a tanulók körében való ismertségére alapozva mutatja be, hogyan lehet az egyes nyelv-változatok és stílusrétegek jellemző közlésformáit és műfajait az adott általános iskolai osztály tananyagát szemléltető szerepjátékok és helyzetgyakorlatok segítségével tudatosítani úgy, hogy az – reményeink szerint – érdekes és szórakoztató is legyen a tanulók számára. A feladatok révén a beszédhelyzethez igazodó nyelvhasználat képességében szerezhetnek jártasságot a gyerekek.

1. Képzeld magad János vitéz szerepébe, és írd levelet otthon maradt mátkádnak, Iluskának, melyben a kutyafejű tatárokkal folytatott harcot és a francia király udvarában történeteket meséled el, betartva a magánlevél műfaji követelményeit (s persze ne térj nagyon el a Petőfi által leírt sztoritól)!

2. Képzeld magad Kukorica Jancsi szerepébe, és írd egy hivatalos levelet a huszárság kapitányához, melyben a felvételedet kérvényezed a huszárok közé!

3. Képzeld azt, hogy János vitéz vagy, és naplót írsz minden-napjaidról. Készíts el tíz naplóbejegyzést ebből a naplóból! A napló-bejegyzésekben jelöld meg, hogy az eredeti mű mely része alapján dolgoztál!

4. Képzeld el, hogy János vitéz és Toldi Miklós találkoznak. Készítsd el a köztük lezajló párbeszéd lehetséges szövegét, betartva a

társalgási stílus követelményeit! Nevezd meg a közöttük lezajló beszélgetés körülményeit is (mikor, hol, milyen helyzetben találkoztak)!

5. Képzeld magad János vitéz szerepébe, aki miután megtalálta Tündérországból Iluskáját, vacsora közben elbeszéli neki kalandozása történetét. Készítsd el az elbeszélés (történetmesélés) szövegét, betartva a társalgási stílus ide vonatkozó követelményeit!

6. Írj egy riportot, betartva a műfaj követelményeit, melyben János vitéz Tündérországbeli látogatásáról számolsz be egy családi hetilap számára!

7. Készíts interjút, betartva a műfaj követelményeit, Toldi Miklóssal a cseh vitéz legyőzése után egy közéleti napilap számára!

8. Készíts három hírt, mely megjelenhetne egy napilapban Toldi Miklós kalandjai kapcsán!

9. Adj ki körözést Toldi Miklós ellen! A vád: Toldi farkasokat gyilkolt egy természetvédelmi területen.

10. Képzeld el, hogy egy sportnapilap számára készítesz tudósítást Toldi Miklós sportteljesítményeiről és sikereiről. Készítsd el a tudósítás szövegét! Akár még illusztrációt is rajzolhatsz a sajtóanyaghoz

11. Képzeld el, hogy egy televíziós talk-show házigazdája vagy! Műsorod vendége a hős Toldi Miklós. Készítsd el a beszélgetés vázlatát! Miket kérdeznél tőle?

12. Készíts előadást tudományos stílusban a János vitéz című elbeszélő költemény azon részéről, ahol a hegyeken átkelő huszárok oly magasan járnak, hogy elérik a csillagokat!

13. Írd meg tudományos stílusban, mintha valóság lett volna, egy 6. osztályos történelemkönyv számára Toldi Miklós egy kalandját! Ne feledd: egy történelem-tankönyvben meg kell adni a kort és a helyszínt is!

14. Képzeld magad János vitéz szerepébe, és tarts lelkesítő beszédet a magyar husároknak a kutyafejű tatárokkal vívandó csata előtt!

15. Képzeld azt, hogy János vitéz szerepében indulsz Tündérországból a királyválasztáson. Készítsd el és tartsd meg a választási beszédedet!

16. Képzeld magad Toldi Miklós szerepébe, aki azzal vádolja bátyját a király előtt, hogy az kiforgatta vagyonából. Készítsd el a vádbeszédet!

17. Képzeld magad János vitéz szerepébe, és készítsd el hagyományos formában önéletrajzodat!

18. Képzeld magad Toldi Miklós szerepébe, és készítsd el amerikai típusú önéletrajzodat!

19. Képzeld el, hogy egy utazási iroda igazgatójaként utazásokat szervezel Tündérországba. Készítsd el az út leírását és az utazás reklámkampányát! Válassz reklámmondatot is!

20. Készítsd el Toldi Miklós és a cseh vitéz párbajának mint az évszázad sporteseményének beharangozó reklámkampányát úgy, hogy minél többen váltsanak belépőjegyet az eseményre!

21. Képzeld el, hogy ünnepi beszédet tartasz János Vitéz és Iluska esküvőjén. Készítsd el a beszéd szövegét!

22. Képzeld magad Kukorica Jancsi szerepébe, és készítsd el azt a szöveget, amelyben Jancsi szleng nyelvváltozatban kéri felvételét a zsványok közé a zsványtanyán!

23. Készítsd el a Toldi című elbeszélő költemény kritikai recenzióját egy irodalmi folyóirat számára tudományos stílusban, minél több terminus technikust (szakszót és szakkifejezést) használva!

24. Meséld el János vitéz történetét tündérmese formájában óvodáskorú nagycsoportos gyerekeknek!

25. Képzeld magad Iluska szerepébe, és írd szerelmes levelet Kukorica Jancsihoz!

26. Képzeld magad Iluska szerepébe, és írd naplót hétköznapjaidról! A napló azt rögzítse, mi történt veled, miután Jancsi világgá ment!

27. Írd meg egy szenzációhajhász bulvárlap számára azt a hírt, hogy Toldi Miklós puszta kézzel megfékezte a dühöngő bikát!

28. Írd 8-12 sornyi verses szöveget hangsúlyos ütemes, párrímes tizenkettesekben, ami beilleszthető lenne a Toldi vagy a János vitéz c. elbeszélő költeménybe. A kialakított versszöveg tartalmazzon szóképeket és alakzatokat!

29. Képzeld azt, hogy János vitéz Iluskája Kárpátaljáról, a te faludból/városodból származott. Iluska szerepében meséld el sorsod alakulását a kárpátaljai nyelvhasználatra jellemző nyelvi jegyeket használva!

30. A kárpátaljai falusi turizmus keretében vidékünkre látogat kipihenni élete fáradalmait János vitéz. Készítsd el annak az idegen-

vezetésnek a szövegét, melyben Kárpátalja nevezetességeihez kalauzolod el a hőst!

31. Mit kérdeznél Toldi Miklóstól, ha az osztályotokba tenne látogatást?

32. Interjút készítesz János vitézzel és Toldi Miklóssal az iskolai újság számára. Melyik kalandjukat meséltetnéd el az irodalmi hősökkel?

33. Képzeld magad Petőfi Sándor vagy Arany János szerepébe, és meséld el János vitéz vagy Toldi egy olyan kalandjának vázlatát, amely nem szerepel a műben!

34. Arany írja a Toldi első énekében:

*„Ösztövéér kutágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.
Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bőgölyök hadával háborúra kelnek:
De felült Lackó a béresek nyakára,
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.”*

Magyarázd meg az idézett versrészletben szereplő alábbi szavak jelentését: *kutágas, gém, vályú* (a szövegben: *válú*). Ha nem ismered valamelyik szót, akkor keresd meg a szótárban!

35. Nézz utána, mit jelent az Arany által a Toldi első énekében használt „felült Lackó a béresek nyakára” szólás! Ha mai diáknyelven írnátok újra a Toldit, hogyan fejeznétek ki ugyanezt a jelentést?

VII. Felhasznált és ajánlott irodalom

- A. Jászó Anna szerk. 1995. *A magyar nyelv könyve*. Budapest: Trezor Kiadó.
- Adamikné Jászó Anna 2002. *Az anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Budapest: Trezor Kiadó.
- Antal László szerk. 1989. *Modern nyelvészeti szöveggyűjtemény I. (A prágai iskola)*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Babits Mihály 1910. Stiliztika és retorika a gimnáziumokban. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára. *Nyugat* 1910/3. szám.
- Balogh Lajos 1991a. A suksükölés. *Kárpáti Igaz Szó* 1991. november 12., 3. lap.
- Balogh Lajos 1991b. Palócok a Kárpátalján? In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*, 63–66. Budapest: ELTE.
- Balogh Lajos 1993a. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv* LXXXIX: 225–229.
- Balogh Lajos 1993b. A magyar nyelv Kárpátalján. In: Lizanec Péter és Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 107–121. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Balogh Lajos 1994a. A magyar nyelv Kárpátalján. *Magyar Nyelvőr* 118: 26–38.
- Balogh Lajos 1994b. A magyar köznyelv problémái Kárpátalján. *Felső-Magyarországi Szemle* 1994/4: 96–101.
- Balogh Lajos 1996. A magyar településnevek használatának problémái Kárpátalján. In: Gadányi Károly és mtsai szerk., *Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat*, 133–137. Szombathely: BDTF.
- Balogh Lajos 1997. A magyar nyelvjárások és a suksükölés. *Magyar Nyelv* XCIII/3: 354–360.
- Balogh Lajos – Debreceni Anikó 1995. Nagydobrony helye a kárpátaljai magyar nyelvjárások rendszerében. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 155–161. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk. 1990. *Élőnyelvi tanulmányok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Bárczi Géza 1963. *A magyar nyelv életrajza*. Budapest: Gondolat.
- Bárdosi Vilmos szerk. 2003. *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.

- Bartha Csilla 1991. Az erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai. *Regio* 1991/1: 77–87.
- Bartha Csilla 1995. Nyelvcseré, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 37–47. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Bartha Csilla 1995/1996. Social and linguistic characteristics of immigrant language shift: The case of Hungarian in Detroit. *Acta Linguistica Hungarica* Vol. 43, No. 3–4: 405–431.
- Bartha Csilla 1996. A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. *Magyar Nyelvőr* 120: 263–282.
- Benő Attila – Szilágyi N. Sándor szerk. 2006. *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Beregszászi Anikó 1995/1996. Language planning issues of Hungarian place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica* Vol. 43, No. 3–4: 373–380.
- Beregszászi Anikó 1997. Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kézi-szótárban? *Pánsíp* V/2: 24–27.
- Beregszászi Anikó 2002. *Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Célok, problémák és feladatok*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó és Cserniczkó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 79–97. Beregszász: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, 20–25. Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó 2010. *Magyar nyelv – 10. osztály. Stilisztika*. Csernyivci, Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2011a. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 2011/1: 32–44.
- Beregszászi Anikó 2011b. Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*, 59–70. Budapest–Beregszász: TINTA Könyvkiadó – Hodinka Antal Intézet.

- Beregszászi Anikó 2011c. *Magyar nyelv – 11. osztály. Nyelvi változatosság és retorika*. Csernyivci, Bukrek.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 29–38. Budapest: TINTA Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004a. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv C/2*: 195–203.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004b. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2006. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 2007/1: 44–62.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk. 2004. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk. 2005. *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Borbély Anna szerk. 2000. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya.
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár: Poliprint.
- Chambers, J. K. 1992/1998. Dialect acquisition. In: P. Trudgill and J. Cheshire eds., *The Sociolinguistics Reader: Multilingualism and Variation*, 145–178. London: Arnold.
- Chambers, J. K. 2002. Patterns of Variation including Change. In: J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes eds., *The Handbook of Language Variation and Change*, 349–372. Blackwell Publishers.
- Chambers, J. K. – Trudgill, P. 1998. *Dialectology. (Second Edition)*. Cambridge: University Press.

- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Csapodi István 1907. Máramarosi nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* XXXVI: 31–34.
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- Csernicskó István 1996. Hogyan tehetjük hatékonyabbá az anyanyelvi oktatást Kárpátalján. *Közoktatás* 1996/2: 12–13.
- Csernicskó István 1997. Kárpátaljai szójegyzék. *Pánsíp* V/2: 28–29.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1999. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről. *Közoktatás* VI/2: 19–20.
- Csernicskó István 2000. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről egy szociolingvisztikai vizsgálat adatai alapján. *Acta Beregsasiensis* I: 23–37. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István 2002. A -t végű igék kijelentő módja mint egyetemes változó? *Magyar Nyelv* XCVIII/3: 313–320.
- Csernicskó István 2004. A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 174–177. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*, 101–114. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Csernicskó István 2006. Határon túli magyar élőlányi kutatások, támogatáspolitikai és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi Dénes szerk., *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából*, 123–132. Budapest: Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2006.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

- Csernicskó István szerk. 2010. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.
- Csernicskó István – Beregszászi Anikó – Braun Éva – Hnatik-Riskó Márta 2010. *Magyar nyelv tanterv. 11. osztály*. Kijev: Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma.
- Csernicskó István – Fenyvesi Anna 2000. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. *Multilingua* 19-1/2: 95–122.
- Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Márku Anita szerk. 2008: „Hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”. *A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében*. Ungvár, Poliprint.
- Csernicskó István – Márku Anita 2001. Hatékonyság a nyelvhelyességi kérdések oktatásában. In: Papp György szerk., *11. Élőnyelvi Konferencia*, 97–102. Újvidék: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke.
- Csernicskó István – Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István – Papp György – Péntek János – Szabómihály Gizella 2005. A szomszédos országok magyar nyelvi kutatóállomásairól. *Magyar Nyelv* CI/ 105–113.
- Csernicskó István – Soós Kálmán 2002. Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, 91–135. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Csernicskó István – Váradi Tamás szerk. 1996. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: TINTA Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Csúry Bálint 1929. A tiszaháti és ugozsai nyelvjárás nevezetesebb sajátságai. *Magyar Nyelv* XXV: 11–16.
- Debreceni Anikó – Balogh Lajos 1995. Magyar asszonynevek a Kárpátalján. *Magyar Nyelv* XCI: 340–345.
- Deme László 1974. Köznyelv és nyelvjárások viszonya nemzeti és nemzetiségi körülmények között. *Zborník FF UK* 25: 191–198. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fenyvesi Anna szerk. 2005. *Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Forgács Tamás 2004. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- G. Varga Györgyi 1990. Presztízsváltozat, stigmatizált változat. In: Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk., *Élőnyelvi tanulmányok*, 178–181. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Gal, Susan 1979. *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Gal, Susan 1987. Linguistic Repertoire. In: Ammon, U. – Dittmar, N. – K. J. Mattheier eds., *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Vol. 1: 286–292. Berlin: Walter de Gruyter.
- Gal, Susan 1991. Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 123–157. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris.
- Gereben Ferenc 2005. A határon túli magyarság (anya)nyelvhasználati szokásai. In: Huszti Ilona és Koljádzsin Natália szerk., *Nyelv és oktatás a 21. század elején*, 40–52. Ungvár: PoliPrint.
- Giddens, Anthony 1997. *Szociológia*. Budapest: Osiris.
- Glatz Ferenc szerk. 2003. *Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*. Budapest: Europa Institut Budapest.
- Goebel, Hans et al eds., 1996–1997. *Contact Linguistics. An International Handbook of Contemporary Research*. Volumes 1 and 2. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv* XXVII: 1–11.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz Lajos 2000. Analitizáló és szintetizáló nyelvi megoldások Kárpát-medencei magyar beszélőközösségek körében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2000/3: 3–18.
- Göncz Lajos 2001. Nyelvi és szociológiai változók összefüggése a Kárpát-medencei magyar beszélőközösségeknél kisebbségi és többségi helyzetben. *Magyar Nyelv* XCVII: 152–171.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelopszichológiai vonatkozások*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Grétsy László szerk. 1976. *Mai magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Gumperz, John G. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gúti Erika – Szépe György 2006. A szivárvány-koalíció nyelvpolitikája (Nyelvpolitika alulnézetben). In: Tóth Szergej szerk., *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*, 111–128. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Halliday, Michael A. K. – McIntosh, Angus – Strevens, Peter 1964. *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. London: Longmans.
- Harling, Jeffrey – Pléh, Csaba eds. 1995. *When East met West: Sociolinguistics in the Farmer Socialist Bloc*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Hires-László Kornélia 2010. „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni”. A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint, Ungvár.
- Horváth Katalin (Горват К.) 1992. Угорські говори Закарпаття. *Acta Hungarica* I: 20–21.
- Horváth Katalin 1976. *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere*. Uzshorod: Ungvári Állami Egyetem.
- Horváth Katalin 1991. Szebben beszélünk, mint Magyarországon? *Kárpáti Igaz Szó* 1991. november 13., 8.
- Horváth Katalin 1998. Újabb keletű szláv átvételeink. *Kárpáti Igaz Szó* 1998. február 14., 13.
- Horváth Katalin 2007. Learatnók a búzát. *igazi Kárpáti Igaz Szó* 2007. június 12., 5.
- Horváth Katalin – Lizanec Péter – Szabó Erzsébet 1992. *Az Ungvári járás 14 településének helynevei*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport.
- Horváth Katalin – Lizanec Péter 1993. A kárpátaljai magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 57–74. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Hudson, Richard – Walmsley, John 2005. The English Patient: English grammar and teaching in the twentieth century. *Journal of Linguistics* 41: 593–622.
- Hungarológia* 3. (=Az 1992. évi nyitri nyelvészeti konferencia előadásai) Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1993.
- Hungarológiai Közlemények* 21. évf. 3. szám. (=Az 1989. évi újvidéki nyelvészeti konferencia előadásai) Újvidék, 1989.
- Huszi Ilona szerk. 2004. *Idegennyelvo-oktatás kisebbségi környezetben*. Ungvár: PoliPrint.

- Huszi Ilona – Koljadzsín Natália szerk. 2005. *Nyelv és oktatás a 21. század elején*. Ungvár: PoliPrint.
- Hymes, Dell H. 1975. A beszélés néprajza. In: Pap Mária és Szépe György szerk., *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*, 91–146. Budapest: Gondolat.
- Imre Éva 1987. *Tanterv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái számára. Magyar nyelv 4–8. osztály*. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola Kiadó.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Irodalom 2005. Kótyuk István és mtsai. *Irodalom 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci: Bukrek.
- Kálmán Béla 1966. *Nyelvjárásaink*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kálmán László szerk. 2001. *Magyar leíró nyelvtan. Mondattan I*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- Karmacsi Zoltán 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár, PoliPrint.
- Karmacsi Zoltán – Márku Anita szerk. 2009. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, PoliPrint.
- Kassai Ilona 1994. Nyelvi norma és nyelvhasználat viszonyáról az -e kérdőszó mondatbeli helye(i) kapcsán. *Magyar Nyelv XC(1994)*: 42–48.
- Kassai Ilona 1998. Csoda-e, ha suksükölünk? In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 23–25. Szeged: JGYF Kiadó.
- Kassai Ilona szerk. 1995. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya.
- Kenesei István szerk. 2004. *A nyelv és a nyelvek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Keszler Borbála szerk. 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*, 187–289. Budapest: Osiris.
- Kiefer Ferenc szerk. 1992. *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest: Akadémiai könyvkiadó.
- Kiefer Ferenc szerk. 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiefer Ferenc szerk. 2006. *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Király Attila 1998. Tudnák én ez mellett mást is mondani – változás a változók megítélésében. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 189–202. Szeged: JGYF Kiadó.
- Kiss Gábor szerk. 1998. *Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.

- Kiss Jenő 1993. A magyar nyelv. In: Kósa László szerk., *A magyarságtudomány kézikönyve*, 77–161. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 1994. *Magyar anyanyelvoúek – magyar nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1996. A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv* XCII: 138–151.
- Kiss Jenő 1998. A magyar dialektológia s újabb feladatai az ezredfordulón. *Magyar Tudomány* 1998/8: 929–935.
- Kiss Jenő 1999. Nyelvi intuáció és elfogadhatósági ítéletek. *Magyar Nyelv* XCV: 129–137.
- Kiss Jenő 2002. Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség. *Magyar Nyelvjárások* XL: 3–20.
- Kiss Jenő 2003. Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 271–300. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 2004. Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. *Magyar Tudomány* 2004/5.
- Kiss Jenő 2006. Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc szerk., *Magyar nyelv*, 517–548. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.
- Kolláth Anna 2005. Fejezetek a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. *Magyar Tudomány* 2005/1: 156–163.
- Kontra Miklós 1992. Fonológiai általánosítás és szociolingvisztikai realitás. In: Kontra Miklós szerk., *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*, 87–95. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Kontra Miklós 2003a. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 301–321. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós 2003b. A magyarországi magyar nyelvhasználat variabilitásáról. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 325–337. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós 2003c. Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül. *Magyar Tudomány* 2003/4: 504–512.
- Kontra Miklós 2004. A társadalomtudományi kutatások néhány etikai vonatkozása. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2004/3: 145–152.
- Kontra Miklós 2005. Mi a lingvizmus és mit lehet ellene tenni? In: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa szerk., *Közérzeti barangoló*, 175–202. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

- Kontra Miklós 2006a. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc szerk., *Magyar nyelv*, 549–576. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós 2006b. A magyar lingvizmus és ami körülveszi. In: Sipőcz Katalin és Szeverényi Sándor szerk., *Írások Bakró-Nagy Mariann tiszteletére*, 83–106. Szeged: SzTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Kontra Miklós szerk. 1991. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest: Magyarágkutató Intézet.
- Kontra Miklós szerk. 1992. *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris.
- Kontra M. – Catherine O. Ringen – Joseph P. Stemberger 1989. Kontextushatások a magyar magánhangzó-harmóniában. *Nyelvtudományi Közlemények* 90/1–2. szám, 128–142.
- Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. 2002. *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kontra Miklós – Saly Noémi szerk., 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris.
- Kontra Miklós – Váradi Tamás 1997. *The Budapest Sociolinguistic Interview. Version 3. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 2*. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Kossa János 1978. *A mi nyelvünk*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Kótyuk István 2005. *Magyar nyelv, 5. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
- Kótyuk István 2008. *Magyar nyelv, 8. osztály*. Csernyivci: Bukrek
- Kugler Nóra 2000. Az igeragozás. In: Keszler Borbála szerk., *Magyar grammatika*, 104–126. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D. C.: Center of Applied Linguistics.
- Labov, William 1979. A nyelvhasználat vizsgálata társadalmi összefüggésben. In: Pléh Csaba – Terestyéni Tamás szerk., *Beszédaktus – Kommunikáció – Interakció*, 365–398. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Labov, William 1982. Objectivity and commitment in linguistic science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society* 11: 165–201.

- Labov, William 1988. „A nyelvi változás és a változatok.” Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* IV/4: 22–48.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila szerk. 2004. *Helyesírás*. Budapest: Osiris, 2004.
- Lanstyák István 1991. A szlovák nyelv árnyékában (A magyar nyelv helyzete Csehszlovákiában 1918–1991). In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 11–72. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Lanstyák István 1994. Kétnyelvűség és nemzeti nyelv. *Irodalmi Szemle* XXXVII/2: 63–75.
- Lanstyák István 1996. Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: Csernicskó István és Várad Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 11–15. Budapest: TINTA Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2003/2004. Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztos” idegen szavak, „visszás” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társaik. Válogatás a nyelvművelői csacskaságok gazdag tárházából I–II. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2003/4: 69–98., 2004/1: 51–76.
- Lanstyák István 2004. Élőnyelvi szövegek fonematikai elvű átírása. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 181–185. Ungvár: PoliPrint.
- Lanstyák István 2006. Nyelvi változatosság a határon túli magyar szókincsben. *Kisebbségkutatás* 2006/1. szám.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1996. Contact varieties of Hungarian in Slovakia: a contribution to their description. *International Journal of the Sociology of Language* 120: 111–130.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1998. Nyelviváltozó-típusok a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 99–112. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Lizanec Péter főszerk. 2000. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára (A–C). *Acta Hungarica* IX: 95–242.
- Lizanec, Petro 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Lizanec, Petro 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet.* Ungvár: Patent Nyomdaipari Vállalat.
- Lizanec, Petro 2003. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza III. kötet.* Ungvár–Debrecen: „Ethnica” Kiadó.
- Lizanyec Petro – Horváth Katalin 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások XXIV:* 3–18.
- Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk. 1993. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye.* Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Magyar nyelv 2005. Kótyuk István és mtsai. *Tantero a magyar tannyelvű iskolák számára. 5–12. osztály.* Csernyivci: Bukrek.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében.* Ungvár–Beregszász, Poliprint.
- Milroy, James 1998. Children can't speak or write properly anymore. In: L. Bauer – P. Trudgill eds., *Language Myths*, 58–65. London: Penguin.
- Milroy, Lesley – Gordon, Matthew 2003. *Sociolinguistics: Method and Interpretation.* Oxford: Blackwell Publishing.
- MMNyR. I–II. Tompa József szerk. *A mai magyar nyelv rendszere I.* (1969), II. (1970). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MNyA. Deme László – Imre Samu szerk. 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Molnár Csikós László 1998. A középfok melletti *-nál, -nél* ragot helyettesítő *-tól, -től* rag régen és ma. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 229–234. Szeged: JGYF Kiadó.
- Molnár József 2004. Kárpátalja lakosságának nyelvi összetétele a 2001-es ukrain népszámlálás adatai alapján. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 119–130. Ungvár: PoliPrint.
- Molnár József – Molnár D. István 2003a. A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 2001-es ukrain népszámlálás eredményei tükrében. *Pro Minoritate* 2003/Ősz: 83–107.
- Molnár József – Molnár D. István 2003b. Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrain népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében. In: Gyurgyík László – Sebők László szerk., *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, 62–79. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tankönyv- és Taneszköz Tanács.

- Molnár Zoltán Miklós 1999. *Nyelvföldrajzi-szociolingvisztikai vizsgálatok a magyar nyeloterület nyugati régióiban*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanráképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke.
- Nádor Orsolya – Szarka László szerk. 2003. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NyKk. I–II. Grétsy László és Kovalovszky Miklós szerk., *Nyelvművelő kézikönyv* I. (1983), II. (1985). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NymKsz. Grétsy László és Kemény Gábor szerk. 1996. *Nyelvművelő kéziszótár*. Budapest: Auktor Könyvkiadó.
- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989–1999)*. Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó – Cserniczkó István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Budapest: TINTA Publishers.
- P. Csige Katalin 1993. Lexikai és grammatikai russzicizmusok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. In: Klaudy Kinga szerk., *Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*, 379–382. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék.
- P. Csige Katalin 2000. Beszélt nyelvi szövegek vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások XXXVIII*: 325–328.
- P. Csige Katalin 2000. Tulajdonnevek használata a kárpátaljai magyar nyelvű sajtótermékekben. In: Fábíán Miroszlava és Horváth Katalin szerk., *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 70. születésnapjára*. Ungvár: UÁE, Magyar Filológiai Tanszék, Hungarológiai Központ.
- P. Lakatos Ilona szerk. 2002. *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2006. Hátrányos helyzet – pozitív attitűd (és ami mögötte van). In: Benő Attila és Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*, 207–221. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk. 2004. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- P. Lakatos Ilona – Tukácsné Károlyi Margit 1997. Gondolatok egy most induló kutatássorozathoz. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 1997/4: 487–493.
- P. Lakatos Ilona – Tukácsné Károlyi Margit 2002. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén a 80-as, 90-es években végzett nyelvjárási kutatások

- tapasztalatai. In: P. Lakatos Ilona szerk., *Mutatoányok a hármass határ menti nyelvhasználat kutatásából*, 27–33. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó.
- Papp György szerk. 2001. *11. Élőnyelvi Konferencia*. Újvidék: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke.
- Papp István 1935. *A magyar nyelvtan nevelőereje*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Péntek János 1999. *A megmaradás esélyei. Anyanyelvű oktatás, magyarságtudomány, egyetem Erdélyben*. Budapest: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- Péntek János 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány* 2004/7: 724–726.
- Pete István 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: Kiss Jenő – Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése*, 779–789. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove 1997. Nyelvi jogok és jogsértések. *Valóság* 1997/1: 12–30.
- Pléh Csaba 1990. A stigmatizáció és a hiperkorrekció dinamikájáról. In: Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk., *Élőnyelvi tanulmányok*, 55–75. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Pléh Csaba 2003. Stigmatizáció és nyelvi tudat. In: Kontra Miklós szerk., *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*, 256–277. Budapest: Osiris.
- Pléh Csaba 2012. *A társalgás pszichológiája*. Budapest: Libri Kiadó.
- Preston, Dennis R. 1989. *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' View of Areal Linguistics*. Dordrecht–Providenve, R. I.: Foris Publications.
- Pusztai Ferenc 1994. Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai. *Magyar Nyelv* XC: 413–421.
- Pusztai Ferenc főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. ÉkSz.² Budapest: Akadémiai Kiadó. Második, átdolgozott kiadás.
- Rácz Endre szerk. 1971. *A mai magyar nyelv*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Réger Zita 1976. Tervezet 6–10 éves korú magyar gyermekek nyelvelsajátítási szintjének tudományos vizsgálatára. In: Szépe György szerk., *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért. Tanulmányok, szakvélemény, javaslatok*, 223–227. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Révay Valéria szerk. 1999. *Útmutató a szabolcs-szatmár-beregi nyelvjárások tanulmányozásához*. Nyíregyháza: BGyTF Magyar Nyelvészeti Tanszéke.

- RMNyA. Murádin László (gyűjt.) – Juhász Dezső szerk. 1995–1999. *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–V*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Robins, Robert Henry 1999. *A nyelvészet rövid története*. Budapest: Osiris Kiadó – TINTA Kiadó.
- Sándor Klára 1998. Amiért a szinkrón elemzés foszladozik. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*, 57–84. Szeged: JGYF Kiadó.
- Sándor Klára 2001a. Nyelvművelés és ideológia. In: Sándor Klára szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, 153–213. Szeged: JGYF Kiadó.
- Sándor Klára 2001b. Szociolingvisztikai alapismeretek. In: Sándor Klára szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, 7–48. Szeged: JGYF Kiadó.
- Sándor Klára 2001c. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. In: Sándor Klára szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, 83–110. Szeged: JGYF Kiadó.
- Sándor Klára szerk. 1998. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó.
- Sándor Klára szerk. 2000. *Nyelv és hatalom, nyelvi jogok és oktatás*. Csíkszereda: „Apáczai Csere János” Pedagógusok Háza Kiadója.
- Sebestyén Árpád 1988. „A magyar nyelv területi tagolódása és társadalmi rétegződése” témakör tantervi helyzetéről. In: Hajdú Mihály szerk., *A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása I.*, 9–20. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Sebestyén Árpád: *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatának kérdései napjainkban: a magyar nyelv helyzete és fejlődésének főbb kérdései a területen*. Kézirat év és hely nélkül.
- Sinkovics Balázs 2006. Állítsátok meg a suksükölést! – Egy nyelvhelyességi ítélet kialakulása. In: Benó Attila – Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*, 298–311. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M. 2001. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Szabó Géza 1979. *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szabó Károly 1977. Tájnyelv és anyanyelvi nevelés. *Magyartanítás*, 163–166.
- Szemere Gyula 1968. *A magyar nyelvtan tanítása*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- Szépfolusi István 1991. Magyarul beszélők a mai Ausztriában. In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 73–121. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- T. Károlyi Margit 2002. Az északkeleti régió nyelvjárásnak jellemzői. In: P. lakatos Ilona szerk., *Mutatóanyagok a hármass határ menti nyelvhasználat kutatásából*, 19–26. Nyíregyháza: Besenyei György Könyvkiadó.
- Tanterv 1981. *Tanterv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái számára. Magyar nyelv 4–8. osztály*. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A Nyelvművelő kézikönyv rétegződésmodellje. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 85–90. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- Törös Béla 1910. *A beregszászi nyelvjárás*. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdaipari Rt.
- Trudgill, Peter 1992. *Introducing language and society*. London: Penguin English.
- Trudgill, Peter 1996. Az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia – szociolingvisztikai nézőpontból. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 1–10. Budapest: TINTA Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Váradi Tamás – Kontra Miklós 1994. A stigmatizált magyar kijelentő mód társadalmi disztribúciójáról. In: Kemény Gábor szerk., *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*, 115–124. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Váradi Tamás – Kontra Miklós 1995. Degrees of stigmatization: t-final verbs in Hungarian. In: Vierech, Wolfgang ed., *Proceedings of the International Congress of Dialectologists. Bamberg, 29.7.-4.8. 1990*, Vol. 4. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistic. Beiheft 77. Stuttgart, 132–142.
- Váradi Tamás 1995/1996. Stylistic variation and the (bVn) variable in the Budapest Sociolinguistic Interview. *Acta Linguistica Hungarica* 43: 295–309.
- Váradi Tamás 1998a. *From Cards to Computer Files: Processing the Data of the Budapest Sociolinguistic Interview. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 4*. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Váradi Tamás 1998b. *Manual of the Budapest Sociolinguistic Interview Data. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 1*. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.

- Váradi Tamás 2003. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 339–359. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Wacha Imre 1992. A nyelvi rétegződés kérdései. „Perújrafelvétel” a magyar szakirodalom alapján). In: Kemény Gábor szerk., *Normatudat – nyelvi norma*, 49–105. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris – Századvég.
- Wiley, Terrence G. 1996. Language planning and policy. In: McKay, Sandra Lee – Nancy H. Hornberger eds., *Sociolinguistics and Language Teaching*, 103–147. Cambridge: Cambridge University Press.
- <http://www.magyarnyelvert.hu>